



Universiteit Utrecht



Bekendheid *Kennis en bezoek van kasteelruïnes*

*Julia de Jong, Iris Koppert,
Laurien Petri en Josien Westgeest*

WON



29/06/12



Bekendheid

Kennis en bezoek van kasteelruïnes

In opdracht van de Nederlandse Kastelenstichting

Sociale geografie en planologie
Faculteit Geowetenschappen

Docent: T. Konijnendijk & B. van Gorp
Wetenschappelijke Onderzoeksoefening

Julia de Jong	3626229
Iris Koppert	3704122
Laurien Petri	3694615
Josien Westgeest	F111079

Voorwoord

Dit onderzoek is onderdeel van het vak Wetenschappelijke Onderzoeksoefening, gegeven aan de faculteit Geowetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Het onderzoek heeft betrekking tot het bezoeken van kasteelruïnes en is uitgevoerd in opdracht van de Nederlandse Kastelenstichting [NKS] te Wijk bij Duurstede.

In het bijzonder gaat onze dank uit naar onze begeleiders Bouke van Gorp en Thijs Konijnendijk. Zij hebben ons intensief begeleid tijdens het onderzoek. Daarnaast willen wij Fred Vogelzang (wetenschappelijk medewerker bij de NKS en opdrachtgever van het onderzoek) en Deborah Paalman (archeologe bij afdeling publiekszaken van de gemeente Dordrecht) bedanken voor hun medewerking aan de interviews. Verder gaat onze dank uit naar de respondenten uit IJsselstein, Dordrecht, Rotterdam en Haarlem voor hun medewerking aan de enquête. Ook willen we onze docent Alphons de Vocht bedanken voor het aanreiken van de theoretische achtergrond over het uitvoeren van onderzoek. Tot slot willen we ons gezamenlijk bedanken voor de goede samenwerking en voor de nodige humor op zijn tijd.

Julia de Jong
Iris Koppert
Laurien Petri
Josien Westgeest

Samenvatting

In Nederland bestaan op dit moment ongeveer duizend kasteelruïnes en archeologische kasteelterreinen. Dit onderzoek is gericht op de bekendheid van de directe omwonende van vier van deze kasteelruïnes. De betreffende ruïnes zijn Kasteel IJsselstein in IJsselstein, Huis te Merwede in Dordrecht, Huis ten Berghe in Rotterdam en Huis te Kleef in Haarlem. Het onderzoek is gedaan in opdracht van de Nederlandse Kastelenstichting. Deze stichting streeft naar het behoud van kasteelruïnes en is benieuwd naar de wensen van de gebruikers en niet-gebruikers van kasteelruïnes. Voor deze twee groepen worden de kasteelruïnes namelijk behouden. Dit onderzoek probeert inzichtelijk te maken wat de rol is van kennis en gebruik op de waardering van kasteelruïnes door omwonenden. De onderzoeksvraag die aan de hand van dit onderzoek beantwoord wordt is:

In hoeverre spelen persoonskenmerken, informatievoorziening en toegankelijkheid een rol bij de bekendheid en bezoekfrequentie van de ruïnes en in hoeverre zijn deze variabelen van invloed op de waardering?

In deze onderzoeksvraag komen verschillende begrippen aan bod waarover in de wetenschappelijke literatuur al veel bekend is. Aan de hand van een theoretisch kader geschetst is hiervan een overzicht geschetst. Cultureel erfgoed heeft de afgelopen decennia een steeds belangrijkere rol in de samenleving gekregen. In het beleid is hierbij behoud door ontwikkeling centraal komen te staan, wat inhoudt dat historische objecten worden hergebruikt. Het idee hierachter is dat mensen hierdoor meer het nut inzien van erfgoed. Het draagt dus bij aan het draagvlak voor erfgoed. Kasteelruïnes zijn een voorbeeld van erfgoed in Nederland. Ook voor ruïnes wordt zo veel mogelijk draagvlak gecreëerd, door ze open te stellen en er verschillende functies aan toe te kennen. Het idee hierachter is dat meer mensen op deze manier weten van het bestaan van kasteelruïnes, men ze gaat bezoeken en uiteindelijk ook beter gaat waarderen.

Om het onderzoek uit te kunnen voeren is er gebruik gemaakt van verschillende methoden. Naast een literatuurstudie is er zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek uitgevoerd. Ook zijn er verschillende aspecten geobserveerd.

Voor het kwalitatieve onderzoek zijn er schriftelijke enquêtes afgenomen aan de hand van een aselechte getrapte steekproef. Het bleek dat over het algemeen te zeggen is dat de ruïne in Haarlem het vaakst wordt bezocht. Dit zou onder andere het gevolg kunnen zijn van de goede toegankelijkheid van de ruïne. Het is namelijk gebleken dat naarmate de toegankelijkheid toeneemt, de bezoekfrequentie ook toeneemt. De mate van de bekendheid van de ruïne onder de omwonenden heeft ook een positief effect op de bezoekfrequentie van omwonenden. Verder is in dit onderzoek niet gebleken dat de mate van informatievoorziening een positieve invloed heeft op de bezoekfrequentie, maar juist een negatief effect. Dit kan komen doordat de mate van informatievoorziening geen invloed heeft op de mate van bekendheid onder omwonenden. Tevens hebben de verschillende persoonskenmerken die zijn onderzocht, met uitzondering van etniciteit, geen invloed op de bezoekfrequentie van omwonende. Het is namelijk gebleken dat westerse allochtonen de ruïnes vaker bezoeken dan niet-westerse allochtonen en autochtonen.

Naast de bekendheid en de bezoekfrequentie is dit onderzoek ook gericht op de waardering van kasteelruïnes. Hiervoor is gekeken naar de invloed van de bezoekfrequentie en de bekendheid. In beide gevallen is er enkel voor twee ruïnes een zwak verband gevonden met de mate van waardering. Bij de bekendheid is dit echter een negatief verband, dus naarmate de bekendheid toeneemt, neemt de waardering af.

Voor het kwalitatieve gedeelte zijn twee interviews afgenomen. Het eerste interview is gehouden met de opdrachtgever van dit onderzoek, Fred Vogelzang, deskundige op het gebied van erfgoed, kastelen en kasteelruïnes. Het tweede interview is gehouden met Deborah Paalman, archeologe bij de afdeling publiekszaken van de gemeente Dordrecht. Citaten uit deze interviews zijn gebruikt om uitspraken te staven.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Samenvatting.....	6
1. Inleiding	9
2. Theoretisch kader	11
2.1 Cultureel erfgoed.....	11
2.2 Kasteelruïnes	13
2.3 Theoretisch Model.....	16
3. Operationalisering	18
3.1 Methoden	18
3.2 Onderzoekseenheden.....	19
3.3 Steekproef	19
3.4 Conceptueel model.....	23
3.5 Hypothesen.....	24
4. Casusbeschrijvingen	27
4.1 Kasteel IJsselstein	28
4.2 Huis te Merwede	30
4.3 Kasteelruïne Hillegersberg.....	32
4.4 Huis ter Kleef	34
5. Kenmerken en representativiteit	36
5.1 Leeftijd.....	36
5.2 Geslacht	38
5.3 Etniciteit.....	40
5.4 Conclusies representativiteit	42
5.5 Kernvariabelen; opleidingsniveau, informatievoorziening, toegankelijkheid, bekendheid, bezoekfrequentie en waardering	42
6. Statistische analyse van onderzoekshypothesen	54
6.1 Informatievoorziening	54
6.2 Toegankelijkheid	56
6.3 Bekendheid.....	57
6.4 Waardering.....	57
6.5 Persoonskenmerken	59
6.6 Conclusie.....	63
7. Conclusie.....	64
7.1 Conclusie.....	64
7.2 Discussie	65
7.3 Aanbevelingen	66
8. Literatuurlijst	68
9. Bijlagen.....	71

1. Inleiding

In Nederland zijn op dit moment ongeveer duizend kasteelruïnes en archeologische kasteelterreinen te vinden (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [RCE], 2012, p.7). Vaak zijn deze kasteelruïnes gelegen in woonwijken, maar het is de vraag in hoeverre dit soort ruïnes daadwerkelijk waardevol zijn in het dagelijkse leven van bewoners in de wijk. Komen zij er wel eens en nog belangrijker, weten zij überhaupt van het bestaan van de ruïne in hun wijk? Wanneer mensen weg zijn uit hun vertrouwde leefomgeving, hebben zij veelal meer interesse in lokale en oude bouwwerken dan wanneer ze thuis zijn. Wanneer men bijvoorbeeld op vakantie is, bezoekt men vaker kastelen en kasteelruïnes (Bijlage Interview Fred Vogelzang). Maar hoe zit dat met directe omwonenden van een ruïne? Welke factoren zijn van invloed op het gebruik en de kennis van de ruïnes en welke factoren dragen bij aan de mate van waardering van kasteelruïnes?

In het verleden is er meerdere malen onderzoek gedaan betreffende bezoekers van kasteelruïnes en de reden waarom zij de ruïne komen bezoeken. Onder omwonenden van ruïnes is echter nog geen onderzoek gedaan. Bij deze groep is het juist interessant om te weten in hoeverre zij de ruïne in hun woonomgeving wel of niet bezoeken en wat de reden daarvoor is. Hierop zijn meerdere factoren van invloed, welke dat zijn is voor de Nederlandse Kastelenstichting [NKS] van belang. Dit onderzoek wordt in opdracht van deze stichting gedaan, hierbij ligt de focus op de rol van bekendheid op de bezoekfrequentie en waardering.

Dit onderzoek heeft betrekking op de directe omwonenden van vier kasteelruïnes in Nederland. De betreffende ruïnes: zijn Huis te Merwede in Dordrecht, Huis ten Berghe in Rotterdam, Huis te Kleef in Haarlem en Kasteel IJsselstein in IJsselstein. De vier ruïnes zijn allen gekozen vanwege hun ligging in of direct naast een woonwijk.

Voor het informatieaanbod over de ruïne, de toegankelijkheid van de ruïne en een aantal persoonlijke kenmerken van de omwonenden is onderzocht wat voor invloed zij hebben op de kennis van de ruïne en op de mate van gebruik. Als laatste is gekeken naar het verband van de hiervoor genoemde variabelen op de waardering van de ruïne. In het onderzoek is een vergelijking gemaakt tussen de vier verschillende ruïnes, waarbij een antwoord wordt gezocht op de op de volgende vraag:

In hoeverre spelen persoonskenmerken, informatievoorziening en toegankelijkheid een rol bij de bekendheid en bezoekfrequentie van de ruïnes en in hoeverre zijn deze variabelen van invloed op de waardering?

De onderzoeksvraag is opgedeeld in vijf deelvragen, om tot een volledig antwoord te kunnen komen. Ten eerste is nagegaan in hoeverre informatievoorziening een rol speelt bij de bekendheid en bezoekfrequentie van de omwonenden van de ruïne. Als tweede is onderzocht in hoeverre de persoonskenmerkenleeftijd, opleidingsniveau en etniciteit een rol spelen bij de bezoekfrequentie van de omwonenden van de ruïne. Ten derde is de mate waarin de toegankelijkheid een rol speelt bij de bezoekfrequentie van de omwonenden van de ruïne aan bod gekomen. Als vierde is de mate waarin bekendheid met de ruïne een rol speelt bij de bezoekfrequentie onderzocht. Ten slotte is gekeken in hoeverre bekendheid en bezoekfrequentie van de omwonenden van de ruïne een rol spelen bij de mate van waardering van de ruïne door omwonenden.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Voor het kwantitatieve gedeelte zijn enquêtes afgenomen onder omwonenden en zijn observaties gedaan betreffende toegankelijkheid en informatievoorziening. Voor het kwalitatieve gedeelte zijn twee interviews afgenomen. Het eerste interview is gehouden met Fred Vogelzang, deskundige op het gebied van erfgoed, kastelen en kasteelruïnes en werkzaam bij de NKS. Het

tweede interview is gehouden met Deborah Paalman, archeologe bij afdeling publiekszaken van Erfgoedcentrum DiEP, onderdeel van de gemeente Dordrecht.

Het rapport is onderverdeeld in verschillende delen. Allereerst komt in hoofdstuk twee het theoretisch kader aan bod, waarin een literatuurstudie is uitgevoerd naar de bestaande wetenschappelijke literatuur over het onderwerp van dit onderzoek. In hoofdstuk drie wordt het conceptueel model en de daaruit voortgevloeide hypothesen toegelicht. Vervolgens worden in het vierde hoofdstuk de vier kasteelruïnes omschreven. In hoofdstuk vijf wordt vervolgens nader ingegaan op in hoeverre de uitkomsten van dit onderzoek te generaliseren zijn voor de gehele doelpopulatie. Hoofdstuk zes biedt vervolgens inzicht in de kerncijfers die betrekking hebben op de variabelen uit het conceptueel model. De eventuele aangetoonde verbanden komen dan in hoofdstuk zeven naar voren. Ten slotte wordt in de conclusie terug gekeken naar de hoofdvraag om te kijken in hoeverre deze beantwoord kan worden aan de hand van de uitkomsten van de analyse. Verder worden in de discussie tevens discussiepunten en aanbevelingen aangedragen.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch kader geschetst, om inzicht te verkrijgen in bestaande theorieën en relevante publicaties die ten grondslag liggen aan het onderzoek dat zich richt op de kennis, het gebruik en de waardering van kasteelruïnes. Belangrijke begrippen die in dit onderzoek naar voren komen, zullen aan de hand van wetenschappelijke literatuur worden toegelicht. De eerste paragraaf gaat in op het begrip cultureel erfgoed, waarbij onder andere de definitie en de functies ervan worden toegelicht. De tweede paragraaf richt zich op kasteelruïnes als een specifiek onderdeel van erfgoed. Ten slotte zal in de derde paragraaf aan de hand van het theoretisch model worden samengevat hoe de genoemde begrippen met elkaar samenhangen.

2.1 Cultureel erfgoed

Het begrip erfgoed wordt op veel verschillende manieren gebruikt en gedefinieerd. Door Erfgoed Nederland (Kuypers & Wiss, 2009, p. 14) wordt de volgende definitie gehanteerd: “de door verschillende generaties overgedragen materiële (objecten) en immateriële cultuuruitingen van een samenleving”. Voorbeelden van materiële cultuuruitingen zijn collecties in musea, bezienswaardige gebouwen en cultuurlandschappen. Met immateriële cultuuruitingen worden verhalen, dans, tradities en mythes bedoeld (Alpin, 2002, p.12 geciteerd in: Kuypers & Wiss, 2009, p. 14; Boxtel, 2009, p. 25). Graham e.a. (2000 geciteerd in: Van Gorp, 2003, p. 21) definiëren erfgoed als het hedendaagse gebruik van het verleden. Het uitgangspunt hierbij is dat erfgoed in het heden gecreëerd wordt, om te voldoen aan bepaalde behoeften die nu leven. Feitelijk bekeken is erfgoed namelijk iets wat de huidige generatie erft van vorige generaties (Muskens, 2005, p. 9). Erfgoed zegt in deze opvatting meer over de hedendaagse samenleving en haar behoeften dan over het verleden. Het wordt hierbij gezien als een sociale constructie die wordt bepaald door culturele en economische praktijken (Graham, 2002, pp. 1003 geciteerd in: Van Gorp, 2003, p. 21). Het ontstaan van erfgoed zoals wij dat nu kennen, wordt geplaatst in de periode dat in Europa de nationale staten ontstonden en is gekoppeld aan nationalisme en de Romantiek (Van Gorp, 2003, p. 22).

Cultureel erfgoed is pas erfgoed wanneer het bewust wordt behouden en beschermd en wanneer het op dit moment waardevol gevonden wordt. Deze culturele erfenis verwijst naar een erfenis van cultuuruitingen die door voorbije en oudere generaties gemaakt en bewaard zijn voor jongere of toekomstige generaties. Het zijn dus materiële overblijfselen van onze beschavingsgeschiedenis waaraan wij waarde hechten (Van Gorp, 2003, p. 21). Bij het bepalen van wat tot erfgoed wordt gerekend, is de betekenis, het verhaal en de emotie bepalend voor de waarde die aan een materieel object wordt gegeven. Deze waardering kan zowel worden toegekend op basis van esthetische, economische, historische als identiteitswaarden (Kuypers & Wiss, 2009, p. 14).

2.1.1 Het ruimtelijk beleid omtrent erfgoed

Omstreeks 1900 ontstonden de eerste natuurbeschermende organisaties. Bij deze organisaties stond de bescherming van natuurwaarden voorop. De bekendste is de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten die in deze periode onder andere zorg droeg voor de bescherming van kasteelruïnes. Tegenwoordig zijn bij bestaande kastelen en kasteelruïnes de bovengrondse gebouwen doorgaans aangemerkt als Rijksmonument. Dit zijn gebouwen of objecten die ten minste vijftig jaar oud zijn en van belang zijn vanwege schoonheid, wetenschappelijke waarde en/of cultuurhistorische betekenissen en daardoor een nationale, unieke waarde hebben (Van Gorp, 2003, p. 33). Bescherming van deze Rijksmonumenten is geregeld in de Monumentenwet 1988. Dit houdt in dat er strenge regels gebonden zijn aan in hoeverre de constructie van het gebouw en de directe omgeving mogen worden aangepast. Daarnaast kan de monumentenstatus recht geven op subsidies voor het onderhoud van de gebouwen. Naast

de kasteelruïnes die beschermd worden door het Rijk, kent Nederland ook door de gemeente en provincie beschermde monumenten, volgens de gemeentelijke of provinciale monumentenverordening (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, [RCE], 2012, p. 59).

In de huidige maatschappij wordt veel aandacht besteed aan de regelgeving voor het behoud van erfgoed. Ten eerste is er een toegenomen belangstelling voor erfgoed en daarnaast draagt de huidige regelgeving voor erfgoed bij aan een groeiend aantal beschermde objecten. De kosten voor instandhouding en onderhoud voor het erfgoed nemen hiermee automatisch toe. Niet alles kan behouden blijven en daardoor is het maken van een juiste afweging tussen de kosten en baten een uitdaging voor de erfgoedsector (Kuypers & Wiss, 2009, p. 18).

Bade & Smid (2008) geven aan dat het investeren in erfgoed zich terug betaalt. Het is hierbij belangrijk om de focus te leggen op het geheel van de landschappelijke compositie en niet alleen te kijken naar het object. Het ontsluiten en zichtbaar maken van bijvoorbeeld een kasteelruïne is essentieel om de omgeving van de kasteelruïne van nieuwe allure te voorzien (Kuypers & Wiss, 2009, p. 19). Dat uitgangspunt wordt ook steeds meer betrokken bij de nieuwe wetgeving omtrent erfgoed. De verschuiving binnen de erfgoedsector van een objectgerichte benadering naar een omgevingsgerichte benadering, waarbij de omgeving kan bijdragen aan meer betekenis en een hogere belevingswaarde van het object, heeft als gevolg dat de ruimtelijke ordening steeds meer wordt betrokken bij het behoud van monumenten (Kuypers & Wiss, 2009, p. 19). Met de komst van de nota Belvédère in 1999 is deze verschuiving vormgegeven. Er is sindsdien meer aandacht gericht op de relatie tussen cultuurhistorie en de ruimtelijke context, en dus niet meer alleen op het monument zelf. 'Behoud door ontwikkeling' is hierbij het uitgangspunt. Er wordt gezocht naar strategieën en oplossingen om de ruimte te ontwikkelen, waarbij behoud en ontwikkeling samengaan. Dit is gedaan vanuit het idee dat erfgoed een rol speelt in de identiteit (Kuypers & Wiss, 2009, p. 19).

2.1.2 Rol van erfgoed

Zoals hiervoor al is genoemd, kan cultureel erfgoed worden gezien als hedendaags gebruik van het verleden. Het is een deel van het verleden dat in het heden wordt geselecteerd voor hedendaagse doeleinden. Deze doeleinden kunnen van economische, politiek/sociale, culturele aard zijn (Graham e.a., 2000, p.17). Aan erfgoed zou een maatschappelijke en/of wetenschappelijk doeleinde verbonden zijn (Kuypers & Wiss, 2009, p.14; Bijlage Interview Fred Vogelzang).

Het economische doeleinde is de meest voor de hand liggende. Hiermee worden de functies van erfgoed bedoeld, zoals het gebruik als promotie van toerisme en economische ontwikkelingen (Graham e.a. 2000 p.20). Het zijn plaatsen waar geconsumeerd wordt en deze zijn zo ingericht dat consumptie wordt gestimuleerd. In de huidige samenleving hechten mensen en steden steeds meer waarde aan hun verleden. Er wordt bijvoorbeeld veel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van steden en zoals eerder bleek is er een actieve monumentzorg en komen er steeds meer wettelijke regels om sloop en verval van erfgoed tegen te gaan. Deze activiteiten wijzen op de drang van steden om het verleden te bewaren, zodat dit gebruikt kan worden voor de identiteit en het imago van de stad (Halbertsma & van Ulzen, 2008, p 15). De promotie van steden aan de hand van erfgoed is ontstaan vanuit een economisch oogpunt, namelijk om zo veel mogelijk inwoners en vooral bezoekers naar de stad te trekken.

De politieke functie is meer gericht op het creëren en ondersteunen van de cultuur en machten (Graham e.a., 2000, p18). De rol die erfgoed heeft in de samenleving is erg dynamisch. Erfgoed is namelijk verweven in de steeds veranderende samenleving (Huysman & de Haan, p.42). De ontwikkelingen in de samenleving hebben invloed op de manier waarop waarden worden toegekend. De politieke en sociale functie van erfgoed zijn daardoor ook erg tijd gebonden (Graham, 2000, p18). Volgens Lowenthal (1985, 1996 oorspronkelijke bron

geciteerd in: Graham, 2000, p18) zijn binnen de sociale functie vier positieve functies van erfgoed. Dit zijn bewustwording van continuïteiten en vooruitgang, het creëren van een landschap waarbij het heden en het verleden aan elkaar worden gekoppeld, het verband leggen tussen het heden en het verleden en ten slotte de bewustwording van de vergankelijkheid en als laatste het bewust worden van een tijdsbesef en volgorde.

Daarnaast verwijst Lowenthal ook naar de functies voor de bevolking in culturele zin. Dit zijn het geven van leidraad, verrijking, uitweg, legitimatie en identiteit aan mensen (1985, 1996 oorspronkelijke bron geciteerd in: Graham, 2000, p18). Zoals al eerder naar voren gekomen is, speelt het verleden, en daarmee erfgoed, een belangrijke rol in de identiteitsvorming van steden en haar inwoners. Negatieve gebeurtenissen hebben de meeste invloed op de inwoners van een stad. De plaats of het gebouw waar de gebeurtenis heeft plaatsgevonden, verandert dan in een historische locatie die kan worden gebruikt als herinneringsplek. Deze locatie vormt dan de centrale plek van de gezamenlijke herinnering en vorming van identiteit van de gemeenschap (Rennes & Meijer van Putten, 2010, p 402). Behalve negatieve gebeurtenissen kunnen ook positieve gebeurtenissen in het verleden leiden tot saamhorigheid, wat een voorwaarde vormt voor een gezamenlijke identiteit.

Erfgoed kan dus op verschillende manieren worden gebruikt en/of ingezet in de samenleving. Dit betekent dat het ook voor verschillende doeleinden gebruikt kan worden. Met het weergeven van deze verschillende functies proberen theoretici aan te geven waarom erfgoed noodzakelijk is of anders gezegd: wat het nut of het belang van erfgoed is. Hiermee wordt tevens aangegeven waarom het belangrijk is dat erfgoed behouden blijft.

Om het erfgoed daadwerkelijk te kunnen behouden, is het noodzakelijk dat hiervoor draagvlak vanuit de samenleving bestaat of wordt gecreëerd: op die manier is het mogelijk om “financiële compensatie en morele ondersteuning” van de gemeenschap te verkrijgen om behoud van de ruïne te kunnen bewerkstelligen (Driessen, 2010, p. 41). Wanneer mensen het gevoel hebben dat ze niks te maken hebben met het erfgoed, er niet naartoe mogen en niet snappen wat er mee gebeurt, dan zijn ze niet bereid erin te investeren. Voor het creëren van draagvlak is het belangrijk het erfgoed open te stellen voor publiek, zodat het geen abstractie voor hen blijft (Bijlage Interview Fred Vogelzang). Het lijkt er echter op dat historisch-geografisch erfgoed weinig attractiewaarde heeft voor de algemene erfgoedtoerist, ofwel voor ‘leken’ op het gebied van erfgoed (Van Gorp, 2003, p. 80). Het ontbreekt hen volgens Van Gorp aan historisch-geografische kennis. Uit haar onderzoek is gebleken dat informatie een duidelijke invloed heeft op wat men uiteindelijk ziet in het erfgoed en dat daardoor de waardering wordt verhoogd. Het openstellen van erfgoed en het verstrekken van informatie is dus belangrijk bij het creëren van draagvlak (Van Gorp, 2003, p. 47-80).

2.2 Kasteelruïnes

In de voorgaande paragraaf is ingegaan op cultureel erfgoed. Kasteelruïnes zijn een specifiek onderdeel van het culturele erfgoed.

Voor een definitie van een kasteelruïne is het handig om eerst terug te grijpen op de definitie van een kasteel. Het is echter niet eenvoudig om een definitie te geven van wat een kasteel is, aangezien er geen strikte voorwaarden zijn waar het aan moet voldoen. Wel kan gesteld worden dat het in ieder geval gaat om een verdedigbaar gebouw dat tevens bewoonbaar is (Bijlage Interview Fred Vogelzang). De Nederlandse Kastelenstichting zet zich sinds 1945 in voor het behoud van kastelen en ruïnes in Nederland. Zij verstaan onder een kasteelruïne het volgende: “Een kasteelruïne is een incompleet gebouw dat zijn voormalige functie als woonplaats en/of verdedigingswerk verloren heeft. Incompleet betekent: van een herkenbaar gebouw waarvan één steen mist, tot een onherkenbaar gebouw waarvan nog maar één steen over is. Een kasteelruïne omvat ook haar direct omgrenzende omgeving, dit wordt gezien als een ensemble.” (Bijlage Interview Fred Vogelzang). De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hanteert een meer gedetailleerde definitie (2012, p. 9). Allereerst maakt de dienst op

dit gebied namelijk onderscheid tussen archeologische kasteelterreinen, kasteelruïnes en kasteelrestanten. Dit onderscheid is gebaseerd op de manier waarop de waardering voor deze drie categorieën tot stand komt. Een archeologisch kasteelterrein bestaat volgens de RCE uit zichtbare en onzichtbare archeologische kasteelresten die zowel boven- als ondergronds te vinden zijn. In het geval van ondergrondse kasteelresten weten meestal alleen experts van het bestaan aangezien leken er geen weet van hebben. Wat betreft een kasteelruïne sluit de RCE grotendeels aan bij de definitie van de NKS met de beschrijving: “bovengrondse, vervallen muurwerk van een kasteel” (2012, p. 9). De RCE benadrukt echter wel dat het voor de waardering van leken doorslaggevend is in hoeverre de kasteelruïne vervallen is. Als derde categorie worden kasteelrestanten genoemd. Hieronder vallen kastelen die recent zijn verwoest, bijvoorbeeld door brand of erosie. Mensen hebben bij kasteelrestanten dus nog wel een beeld van hoe het kasteel eruit zag toen het nog compleet was (RCE, 2012, p. 9).

2.2.1 Gebruik en openstelling van kasteelruïnes

Zoals in paragraaf 2.1.2 naar voren kwam, is het nodig draagvlak en steun onder de regionale of lokale bevolking te creëren om het erfgoed, in dit geval kasteelruïnes, te kunnen behouden. Verkrijgen van draagvlak en steun wordt bevorderd door het openstellen van de kasteelruïne. Zo krijgt de regionale of lokale bevolking iets terug voor de financiële steun die zij geven (Driessen, 2010, p. 41). Het openstellen van kasteelruïnes heeft daarnaast de reden dat de ruimte in Nederland te beperkt is om ruïnes aan hun lot over te laten zonder verder iets met de ruimte te doen (Nederlandse Kastelenstichting [NKS], 2012). Bij het openstellen kunnen kasteelruïnes verschillende functies hebben; als lokaal monument, als educatief monument, als icoon voor de lokale identiteit en als pittoresk onderdeel van de omgeving.

Als lokaal monument is de kasteelruïne onderdeel van het landschap en de geschiedenis van een plaats. Het is gebleken dat dit soort monumenten vooral een rol spelen als identificatiesymbool voor de lokale bevolking, zoals in paragraaf 2.1.2 reeds aan bod is gekomen. Een kasteelruïne zou om deze reden een plaats moeten zijn waar de lokale bevolking zich welkom voelt en dient dan ook toegankelijk te zijn voor de lokale bevolking (Driessen, 2010, pp. 40-41; RCE, 2012, p. 9).

Verder hebben kasteelruïnes een educatieve functie. Kasteelruïnes “vertellen ons iets over hoe mensen in het verleden woonden en werkten en daar kunnen wij nu nog steeds van leren”, aldus Wendy Landewé, bestuurslid van Stichting Utrechtse Kastelen. Door kasteelruïnes open te stellen, is het mogelijk de geschiedenis “tastbaar en beleefbaar” te houden (Driessen, 2010, p. 42). Het belangrijkste van deze educatieve functie is dat objecten informatie over het verleden kunnen overdragen. Behalve voor educatie is dit ook van belang voor vakspecialisten zoals bouwkundigen, architecten en (bouw-)historici. Hierbij gaat het dus om specifieke informatie over kastelenbouw in Nederland (RCE, 2012, p. 9).

Een stap verder dan lokaal of educatief monument is de functie van een kasteelruïne als icoon voor de lokale identiteit. Kasteelruïnes vertellen het verhaal van de stad of regio (Driessen, 2010, pp. 42-43). Vaak is de naam van de kasteelruïne vastgelegd in de naam van de stad, zoals het geval is bij Kasteel IJsselstein. Daarnaast spelen ruïnes vaak een rol als landmark, waardoor ze voor de gemeenschap een identificatiesymbool zijn en ze maken de stad aantrekkelijker als toeristische trekpleister (Driessen, 2010, p. 43; Halbertsma & van Ulzen, 2008, p. 15).

Naast lokale-, educatieve- en icoonfunctie, heeft de kasteelruïne ook een pittoreske functie. Het bestaan van een ruïne gaat vaak samen met een groene omgeving en begroeide muurresten, waardoor een schilderachtige omgeving bestaat. Volgens het artikel van Driessen (2010) kan “de vorm van het kasteelrestant en de groenwaarde maken dat de kasteelruïne een esthetisch geheel vormt en een bredere dan monumentale waarde heeft”. Men kan door de pittoreske waarde genieten van het landschap (Driessen, 2010, p. 43).

Openstellen van een ruïne kan worden bewerkstelligd door exploitatie (Driessen, 2010, p. 44). Op deze manier zijn er directe inkomsten uit verhuur en betere mogelijkheden tot toezicht en onderhoud. Een keerzijde van exploitatie is echter dat betreffende ondernemers, bijvoorbeeld horecaondernemers, vaak weinig waarde hechten aan de geschiedenis van de plaats. Daarnaast gaat het ten koste van de openstelling van de kasteelruïne voor erfgoedtoeristen (Driessen, 2010, p.44).

2.2.2 Voorwaarden voor openstelling van kasteelruïnes

Draagvlak wordt dus gecreëerd door het openstellen van de kasteelruïnes. Een voorwaarde voor het openstellen van kasteelruïnes is dat de ruïne toegankelijk moet zijn voor het publiek. “Wanneer nauwelijks in de buurt van de ruïne gekomen kan worden, is het een soort van wortel die je voorgehouden krijgt waar je niet in mag bijten, zo van je mag er wel omheen lopen, maar je mag er niet op. Dat vinden mensen heel vervelend.” Aldus Fred Vogelzang (Bijlage Interview Fred Vogelzang). Het is dus belangrijk dat mensen zich met de ruïne verbonden voelen door de mogelijkheid zelf de ruïne te kunnen betreden.

Een andere voorwaarde voor het openstellen van ruïnes is het verstrekken van informatie over de ruïne. Om een ruïne te bezoeken moet men namelijk eerst weten dat de ruïne bestaat. Uit het interview met Fred Vogelzang blijkt dat wanneer men meer weet van de kasteelruïne, de waardering omhooggaat en de beleving wordt verdiept. Dit zorgt dat men de ruïne graag of vaker wil bezoeken (Bijlage Interview Fred Vogelzang). Coeterier bevestigt het voorgaande in zijn onderzoek naar in hoeverre informatievoorziening van invloed is op de manier waarop ‘leken’ erfgoed waarderen (2002). Zijn conclusie is dat het geven van informatie over de identiteit van een gebouw positieve invloed heeft op de waardering van het erfgoed (Coeterier 2002, p. 116). Op deze manier wordt de interesse voor kasteelruïnes gestimuleerd, wat bijdraagt bij aan vergroten van het draagvlak in de samenleving (Bijlage Interview Fred Vogelzang).

2.2.3 Waardering van kasteelruïnes

Uit het voorgaande is gebleken waarom het belangrijk is dat erfgoed en in het bijzonder kasteelruïnes worden opengesteld. Vervolgens is aan bod gekomen aan welke voorwaarden moet worden voldaan om opengesteld te kunnen worden en daadwerkelijk bezocht te worden. Dan blijft er nog een aspect over, namelijk: wat vinden de gebruikers of bezoekers van de kasteelruïne? Voldoet de ruïne aan hun verwachtingen en wensen? In deze paragraaf is aandacht besteed aan welke aspecten van waardering volgens de literatuur belangrijk zijn bij kasteelruïnes.

Vanaf de jaren '80 is er een toenemende belangstelling voor cultuur ontstaan. Steeds meer mensen raken geboeid door de schoonheid van erfgoed en er wordt steeds vaker gestreefd naar inventarisatie en behoud van monumenten en erfgoed. Naast deze stijgende belangstelling is er een verschuiving in het publiek dat zich interesseert in cultuur en erfgoed. Het publiek beperkt zich niet langer alleen tot de hoog opgeleide elite, maar omvat nu bezoekers uit alle lagen van de bevolking (Munsters, 2001, p. 38).

Het beoordelen van de waarde van historische gebouwen en het bepalen van gemeentelijk beleid wordt echter voornamelijk gedaan door deskundigen. Coeterier (2002) heeft onderzoek gedaan naar het verschil in de waardering van erfgoed door ‘leken’ en ‘experts’. Uit dit onderzoek blijkt dat bij de waardering van erfgoed grote verschillen bestaan tussen deze twee groepen.

De waardering van erfgoed, en in het bijzonder kasteelruïnes, kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Ganzeboom (1982, p. 67) heeft twee soorten waardering onderscheiden:

- *“intrinsieke waardering:* opgevat als gevoelens van waardering op grond van de zintuiglijke ervaring van een object zelf.”
- *“extrinsieke waardering:* deze komt tot stand door de betekenis die objecten hebben en die geassocieerd wordt met negatief of positief ervaren zaken.”

Uit het onderzoek van Coeterier (2002, pp. 120-121) blijkt dat de waardering van experts in grote mate afhankelijk is van de informatiewaarde van een object. Zeldzaamheid en compleetheid zijn belangrijke criteria voor experts, voor leken is de vorm van het object dominant in het bepalen van de waardering ervan. Aan de hand van de volgende criteria wordt de vorm gemeten: uitzonderlijkheid, compleetheid, schoonheid en vakmanschap.

Daarnaast speelt de context van de ruïne een belangrijke rol. Ruïnes worden gezien als onderdeel van een groter geheel en de samenhang van object omgeving vormt een belangrijke factor bij de waardering (Coeterier, 2002, p. 115). De aanwezigheid van flora op en rondom een kasteelruïne zijn belangrijk bij de waardering van een kasteelruïne. De pittoreske waarde wordt verhoogd wanneer de setting van de omgeving en het kasteel voor de juiste beleving en voor een esthetisch geheel zorgen. Een ruïne kan daardoor een bepaalde romantische beleving teweeg brengen (Driessen, 2010, p. 43).

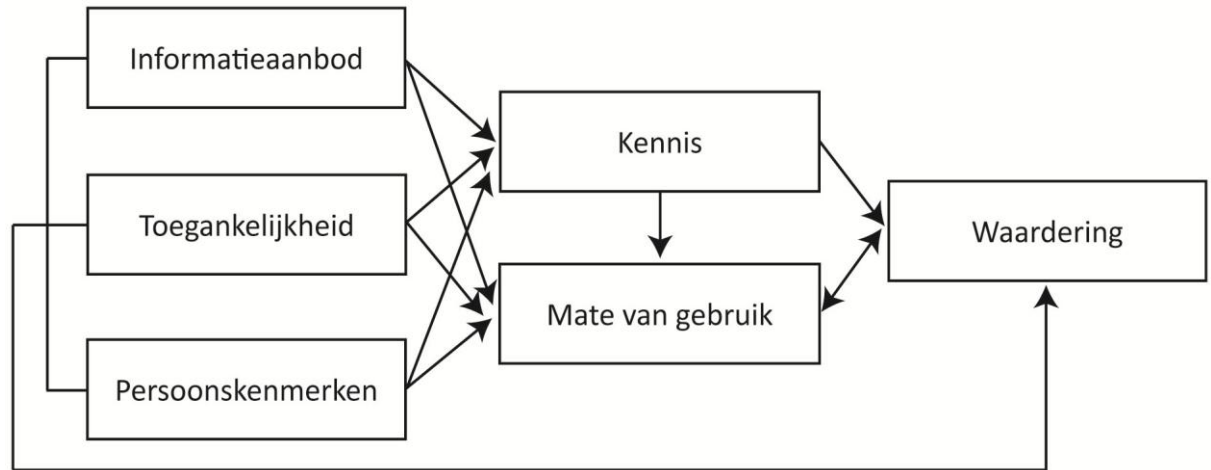
Een kasteelruïne wordt behouden en bewaard vanwege de historische waarde van de bouwmasa (Driessen, 2010, p. 43). De ouderdom van een ruïne blijkt echter nauwelijks van invloed voor ‘leken’ op de waardering. Dit is mede te verklaren doordat voor het schatten van ouderdom enige historisch-geografische kennis noodzakelijk is, iets wat bij ‘leken’ vaak ontbreekt. De onderhoudsstaat van een kasteelruïne heeft echter wel een positief effect op de waardering door ‘leken’, terwijl experts hier juist weinig waarde aan hechten (Coeterier, 2002, p. 121).

Bij het bepalen van de waardering van erfgoed zijn, naast de cognitieve aspecten zoals kennis en ideeën over erfgoed, ook de betekenis, het verhaal en de emotie bepalend voor de extrinsieke waarde die aan een object wordt gegeven. Erfgoed kan een rol spelen voor het welzijn en de identiteit van mensen. Het erfgoed bepaalt namelijk het karakter en de belevingswaarde van de omgeving voor de bevolking. Erfgoed is onderdeel van de leefomgeving en kan bijdragen aan een ‘sense of place’. Hierbij kan erfgoed een symbolische betekenis hebben, waarmee men een bepaalde emotionele band kan hebben (Van Gorp, 2003, p. 22-23; Bijlage Interview Fred Vogelzang).

2.3 Theoretisch Model

In dit hoofdstuk zijn aan de hand van wetenschappelijke literatuur verschillende begrippen aan bod gekomen die van invloed zijn op het centrale onderwerp van dit onderzoek: het gebruik van kasteelruïnes. Om een overzicht te geven van hoe deze verschillende begrippen ten opzichte van elkaar samenhangen, zijn deze in figuur 2.1 schematisch weergegeven. De pijlen geven de relaties tussen de begrippen weer. De mate van gebruik van de kasteelruïne staat in dit schema centraal. Verder zijn er enkele voorwaarden waaraan de kasteelruïne moet voldoen om te kunnen worden gebruikt. Zo moet er informatie over de ruïne beschikbaar zijn en moet de ruïne toegankelijk zijn. Daarnaast hangt het gebruik van een kasteelruïne ook af van persoonlijke kenmerken van mensen en de kennis die men heeft over de ruïne. Tot slot kan op basis van de meningen van gebruikers een beeld worden verkregen van de waardering van de kasteelruïne.

Figuur 2.1: Theoretisch model



3. Operationalisering

In het vorige hoofdstuk zijn een aantal begrippen aan de orde gekomen en toegelicht. In dit hoofdstuk zullen deze begrippen worden gedefinieerd naar concreet meetbare variabelen en zijn de methodes van gegevensverzameling toegelicht.

3.1 Methoden

Dit onderzoek bestaat uit verschillende onderzoeksmethoden. Het onderzoek is begonnen met een literatuurstudie. Dit is een secundair onderzoek, waarbij met behulp van informatie en bestaande relevante literatuur een overzicht gegeven wordt over het onderwerp van dit onderzoek. Naast dit secundaire onderzoek, bestaat het eigen onderzoek uit zelf gegenereerde gegevens. Dit is uitgevoerd door zowel kwalitatieve als kwantitatieve onderzoeksmethoden. De onderzoeksmethoden worden hieronder verder toegelicht.

3.1.1 Kwantitatief onderzoek

In het kwantitatieve deel van het onderzoek is gebruik gemaakt van twee methoden. Er zijn enquêtes afgenomen en daarnaast zijn bepaalde onderdelen geobserveerd.

Als eerste zal worden toegelicht welke methode is gebruikt voor het afnemen van de enquêtes. Dit onderzoek heeft betrekking op vier verschillende ruïnes. Per ruïne is er gestreefd naar het afnemen van 200 enquêtes. Elke enquête is aangepast en specifiek gericht op één van deze vier ruïnes. Het streven van in totaal 800 enquêtes bleek echter niet haalbaar, waardoor in totaal maar 690 enquêtes zijn afgenomen. De enquête is samengesteld aan de hand van acht verschillende deelonderzoeken. Er zijn hierbij onder andere vragen gesteld over de bekendheid, kennis, de bezoekfrequentie, persoonskenmerken en waardering van de ruïnes. Naast deze onderwerpen komen er ook andere onderwerpen terug in de enquête, met als reden één enquête te kunnen genereren die te gebruiken is voor de acht verschillende deelonderzoeken waarvan dit onderzoek één is.

Naast het afnemen van enquêtes zijn er verschillende aspecten met betrekking tot de vier ruïnes geobserveerd. Dit omvat de observatie van toegankelijkheid en informatievoorziening. De verschillende deelonderzoeksgroepen hebben aan de hand van een formulier deze observaties uitgevoerd, waardoor er per ruïne twee onafhankelijke observaties gedaan zijn. Voor de observatie van de informatievoorziening zijn aan de hand van internet en contact met de lokale VVV gegevens verzameld.

3.1.2 Kwalitatief onderzoek

Naast het kwantitatieve onderzoek wordt er ook kwalitatief onderzoek gedaan. Dit heeft als doel beter inzicht te krijgen in verschillende aspecten van bekendheid en gebruik van kasteelruïnes. Er zijn twee interviews afgenomen, met Fred Vogelzang en Deborah Paalman. Er is gekozen om meer specifieke informatie te verkrijgen over de invloed van kennis. Hiervoor is Fred Vogelzang geïnterviewd. Hij is wetenschappelijk medewerker bij de NKS en opdrachtgever van het onderzoek. De keuze om Fred Vogelzang te interviewen is gemaakt omdat hij een specialist is op het gebied van erfgoed, kastelen en ruïnes en daarnaast is hij eerder betrokken geweest bij onderzoeken naar kasteelruïnes. Deborah Paalman is benaderd voor een interview omdat het voor dit ons onderzoek relevant is om meer informatie te verkrijgen betreffende de manier waarop kasteelruïnes en ander erfgoed in de praktijk onder de aandacht gebracht worden. Deborah Paalman is archeoloog bij de gemeente Dordrecht en medewerkster van publieke zaken bij erfgoedcentrum DiEP. De interviews zijn semi-gestructureerd. Dit wil zeggen dat er tijdens het interview gebruik is gemaakt van een topiclijst, waarbij enkele hoofdvragen en relevante deelonderwerpen zijn vastgesteld.

3.2 Onderzoekseenheden

Bij het afnemen van de enquêtes zijn een beperkt aantal eenheden uit de populatie geselecteerd op basis van eerlijke en gelijke kansen. Deze steekproef zal in theorie dus gelijkwaardige uitkomsten moeten geven als wanneer de gehele populatie zal worden onderzocht. De groep waarvoor we in het onderzoek uitspraken willen doen, zijn de onderzoekseenheden. De onderzoekseenheden worden afgebakend op basis van één of enkele gemeenschappelijke kenmerken. De onderzoekseenheden met betrekking tot dit onderzoek zijn omwonenden van de vier kasteelruïnes met de leeftijd van 18 jaar of ouder.

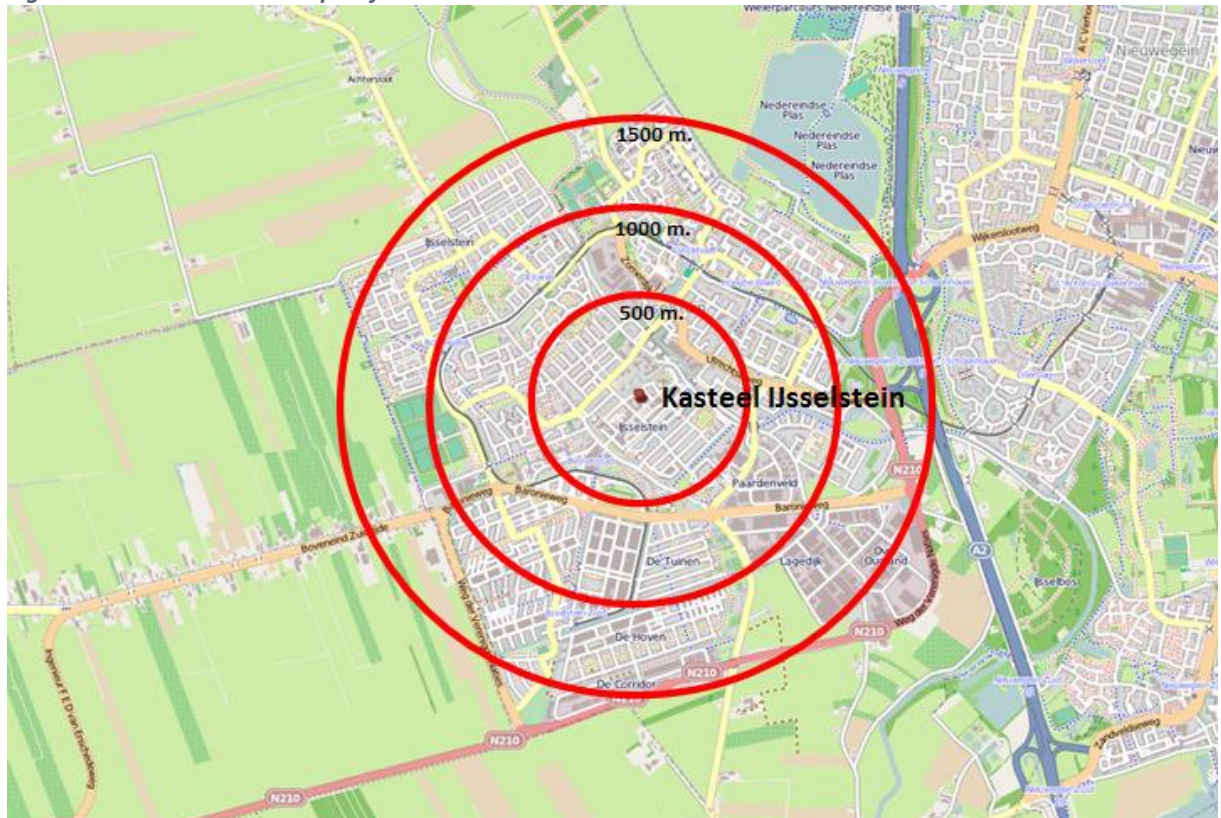
3.3 Steekproef

Onder de populatie wordt bedoeld de totale groep van onderzoekseenheden waarop het onderzoek zich richt. De gehele groep is te groot om te benaderen. Met die reden zijn de aselect 800 enquêtes afgenomen. Hierbij zijn een beperkt aantal representatieve eenheden uit de populatie geselecteerd op basis van eerlijke en gelijke kansen. Deze steekproef zal in theorie dus dezelfde uitkomsten moeten geven als wanneer de gehele populatie zal worden onderzocht. Een kanssteekproef vormt een juiste afspiegeling van de populatie en is representatief en geschikt voor statistische generalisatie. In het volgende hoofdstuk zal op basis van een aantal variabelen worden onderzocht of dit daadwerkelijk het geval is.

3.3.1 methode

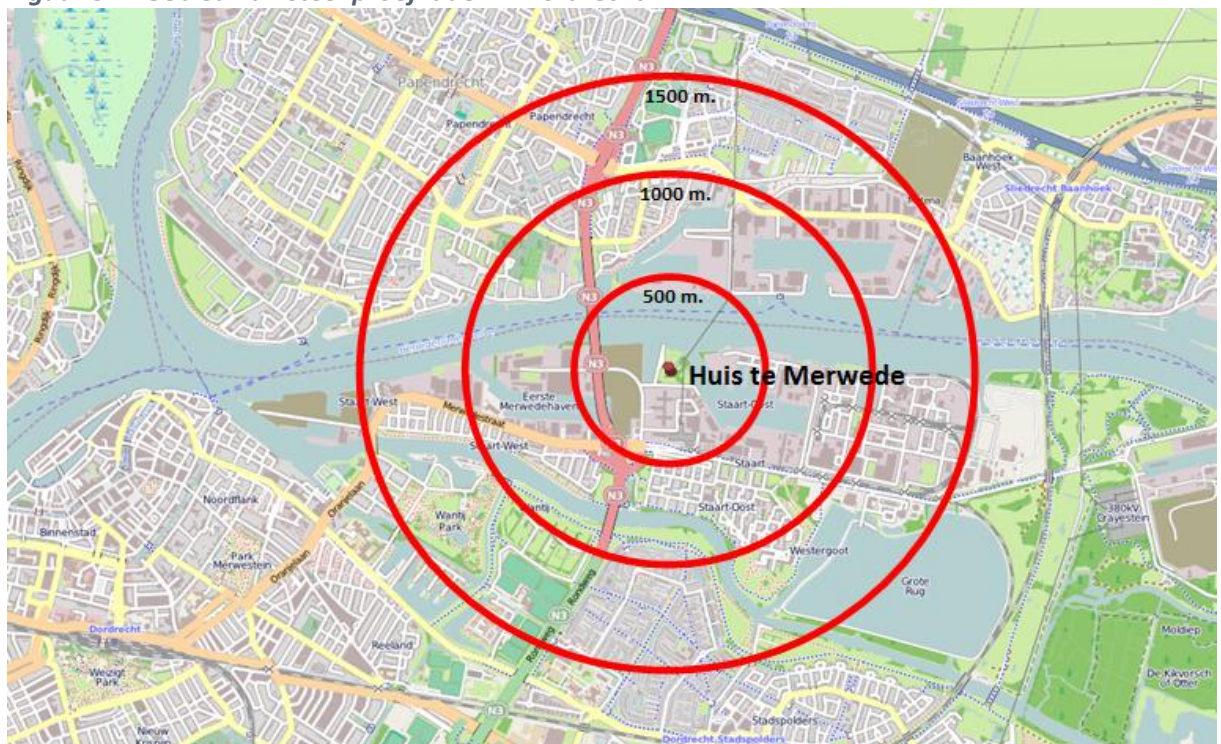
In dit onderzoek is er gebruik gemaakt van een aselechte getrapte steekproef. Om de kans te vergroten op het trekken van een representatieve steekproef uit de operationele populatie, is een steekproefkader vastgesteld uit een lijst van adressen van belang. Ten eerste zijn alle straten (bedrijventerrein uitgesloten) geselecteerd binnen een straal van 1,5 kilometer van de betreffende ruïne (figuur 3.1, 3.2, 3.3 en 3,4). De ruïnes zijn gelegen in vier verschillende steden, namelijk Dordrecht, Haarlem, IJsselstein en Rotterdam. Hieruit is een aselechte steekproef getrokken van 60 straten per ruïne. Binnen deze straten is een aselechte steekproef genomen van huisnummers. In elke straat is begonnen met een toevalsgetal betreffende het eerste huisnummer. Deze is van tevoren vastgesteld en kunnen de waarde 1, 2 of 3 betreffen. De daaropvolgende enquête is afgenomen bij het betreffende huisnummer dat 3 huisnummers daarboven ligt, met een maximum van 10 huizen per straat. Het probleem van ontbrekende woningen is opgelost door drie huisnummers verder te tellen.

Figuur 3.1: Gebied van steekproefkader in IJsselstein



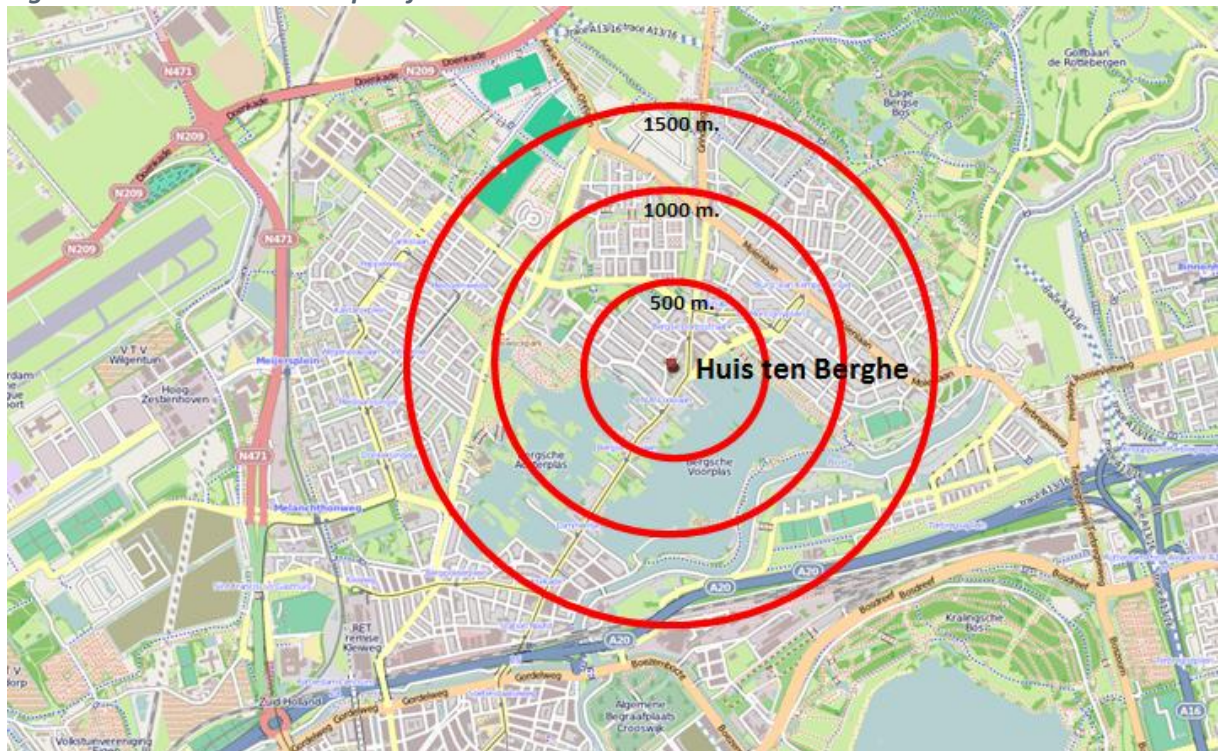
Bron: Openstreetmap, 2012

Figuur 3.2: Gebied van steekproefkader in Dordrecht



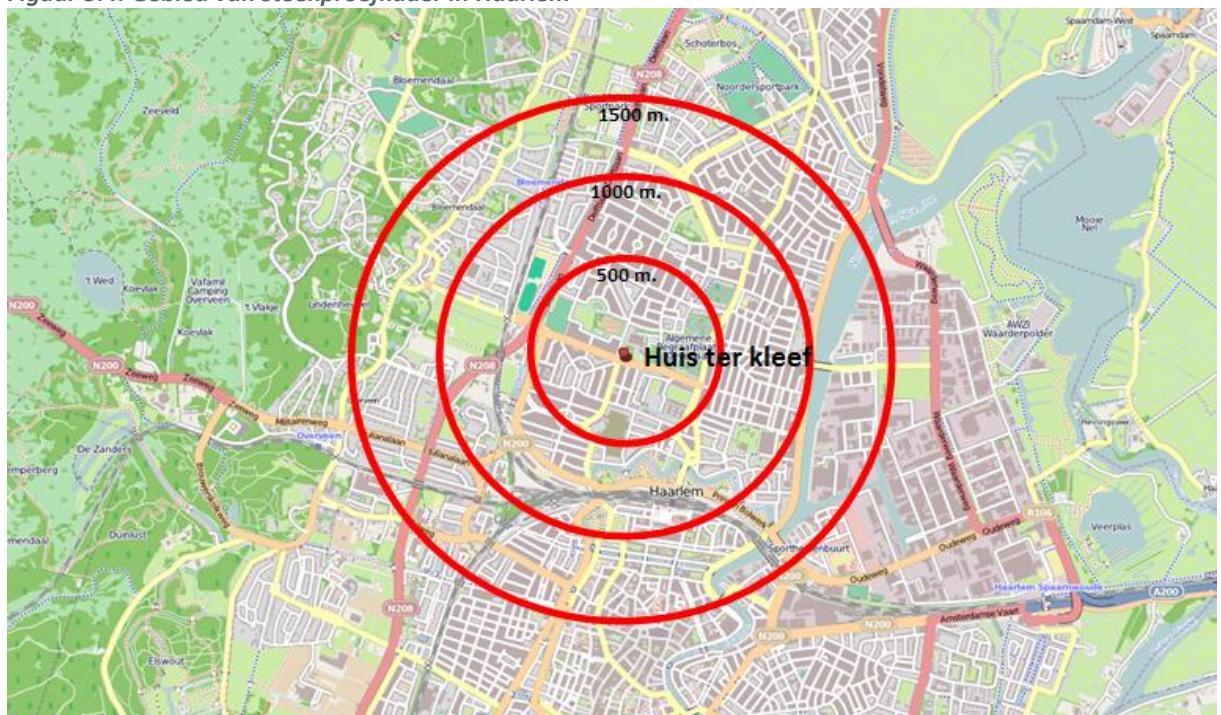
Bron: Openstreetmap, 2012

Figuur 3.3: Gebied van steekproefkader in Rotterdam



Bron: Openstreetmap, 2012

Figuur 3.4: Gebied van steekproefkader in Haarlem



Bron: Openstreetmap, 2012

3.3.2 Richtlijnen

Vooraf aan het enquêteren zijn enkele richtlijnen vastgesteld, zodat de aselecte steekproef gewaarborgd kan worden. Deze richtlijnen betreffen het tijdstip, de frequentie, de wijze van afnemen van de enquêtes en locatie van enquêteren.

Voor het tijdstip zijn er afspraken gemaakt over de dagen mede als over het moment van de dag waarop geënuquêteerd kan worden. Er is afgesproken om vanaf 22 mei tot en met 28 mei de enquêtes af te nemen. Op die dagen is er zowel overdag als 's avonds geënuquêteerd. Als overdag echter niet werd open gedaan, was het de bedoeling om 's avonds na 6 uur nogmaals terug te gaan. Elk huis waar de eerste keer niemand thuis was, is dus een tweede maal bezocht.

Richtlijnen voor de wijze waarop de enquêtes zijn afgenomen zijn als volgt: elke enquêteur wordt geacht te beginnen met het aanbellen, zichzelf voor te stellen en het onderzoek te introduceren. Hierbij is niet genoemd dat het onderzoek betrekking heeft op kasteelruïnes: het onderzoek is geïntroduceerd als een onderzoek naar vrijetijdsbesteding. Dit is gedaan om ongewenste non-respons te voorkomen. In het geval de persoon wenste mee te werken, is de enquête overhandigd. Bij geval van non-respons is dit genoteerd, evenals de reden van de non-respons. Ten slotte is een tijd afgesproken waarop de enquêteur de enquête komt ophalen. Bij het ophalen van de enquête is het enquêtenummer genoteerd. Op de voorpagina van de enquête is duidelijk aangegeven dat de anonimiteit van de respondent gegarandeerd wordt; dit hoeft niet specifiek te worden vermeld tijdens het afgeven van de enquête.

Vanuit praktisch oogpunt zijn de vier locaties zijn over de acht deelonderzoeksgroepen verdeeld. Zo hoeft door elk persoon slechts één stad te worden bezocht. Per persoon zijn zeven straten aangewezen. Er wordt uitgegaan van een non-respons van 50%. Hierop wordt hieronder teruggekomen.

3.3.3 Non respons

Bij het afnemen van de enquêtes is er sprake zijn van non-respons. Non-repons houdt in dat er geen gegevens worden verkregen van sommige onderzoekseenheden. Non-respons kan verschillende oorzaken hebben. Het kan voorkomen dat mensen geen interesse hebben, dat mensen die niet thuis zijn, dat het adres in werkelijkheid niet bestaat, dat de enquête niet wordt teruggegeven, of dat mensen niet in staat zijn om mee te werken door bijvoorbeeld een taalbarrière. Er zal in deze paragraaf worden ingegaan op de verschillende soorten non-respons. Dit zal worden geanalyseerd per stad. Daarnaast zal kort worden toegelicht wat voor effect de non-respons op de gegevens heeft gehad.

3.3.3.1 Algemene non-respons

In totaal is tijdens het enquêteren bij 2307 huizen aangebeld voor het afgeven van een enquête, daarvan zijn 690 enquêtes daadwerkelijk opgehaald en was er 1617 keer sprake van non-respons (tabel 3.1). Er is van tevoren rekening gehouden met een non-respons van 50%, echter ligt dit percentage een stuk hoger dan verwacht, namelijk 71,1%. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er aan het begin van de middag veel mensen niet thuis waren in verband met werk en/of andere verplichtingen. Daarnaast is geënuquêteerd tijdens of vóór het pinksterweekend. Veel mensen waren daardoor niet thuis of hadden geen tijd om mee te werken aan het onderzoek. De meest voorkomende vorm van non-respons tijdens dit onderzoek was dat bewoners niet thuis waren, dit kwam 1002 keer voor. Daarnaast kwam het ook voor dat respondenten weigerden mee te werken aan het invullen van de enquête, dit kwam 582 keer voor. Ten slotte is bij 33 respondenten de enquête niet teruggekregen na het afgeven hiervan, dit is bijvoorbeeld het geval waarbij de respondenten niet thuis waren tijdens het afgesproken tijdstip voor het ophalen van de enquête. Er zijn in totaal bij 205 straten enquêtes afgenomen, waarvan 32 reservestraten zijn gebruikt, dit is een aandeel van 15,6%.

Dit aandeel reservestraten waar is geënquêteerd ligt hoger dan verwacht, aangezien de algehele non-respons ook hoger is dan verwacht bij het bepalen van de onderzoeksmethode.

Tabel 3.1: Algemene totale non-respons

Plaatsen	Huizen aangebeld	Non-respons		Valide respons	Non- respons
	Abs.	Weigering	Niet thuis	Abs.	%
IJsselstein	643	170	282	191	29,70
Dordrecht	603	134	297	172	28,52
Rotterdam	580	204	221	155	26,72
Haarlem	481	107	202	172	35,76
Totaal	2307	615	1002	690	29,91

3.3.3.2 Verschil in non-respons per stad

Bij de analyse van de non-respons in dit onderzoek zijn naast de algemene non-respons ook onderscheid gemaakt tussen de verschillende steden om te zien of hier grote verschillen tussen bestaan (tabel 3.2). Over het algemeen kan worden geconcludeerd dat er geen grote verschillen tussen de verschillende steden wat betreft de non-respons. In totaal zijn in IJsselstein de meeste pogingen gedaan om respondenten te enquêteren (643 keer) en was de valide respons daar het hoogst (191 enquêtes zijn opgehaald). De non-respons ligt in Haarlem iets lager dan in de overige drie steden, omdat hier minder enquêtes zijn afgenomen. Wanneer wordt gekeken welke soort non-respons de meeste invloed heeft gehad, is dit in alle gevallen dat de te enquêteren persoon niet thuis is geweest. De valide respons ligt in IJsselstein, Dordrecht en Rotterdam lager dan 30%. In Haarlem is de hoogste valide respons, namelijk 35,8%. In Rotterdam is relatief gezien het meest geweigerd door de respondenten mee te werken.

Er zijn meerdere oorzaken aan te wijzen voor de algehele hoge non-respons die hiervoor zijn genoemd. De lage non-respons kan worden verklaard doordat een aantal respondenten moeilijk te bereiken was, het tijdstip van enquêteren niet gunstig was en een aantal respondenten een gebrek aan belangstelling voor het onderwerp had.

Tabel 3.2: Verschil in respons per stad

	IJsselstein		Dordrecht		Rotterdam		Haarlem	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Valide respons	191	29,7	172	28,5	155	26,7	172	35,8
Non-respons	452	70,3	431	71,5	425	73,3	309	64,2
- Niet thuis	282	43,9	297	49,3	221	38,1	202	42,0
- Geweigerd	161	25,0	123	20,4	195	33,1	103	21,4
- Enquête niet terug gekregen	9	1,4	11	1,8	9	1,6	4	0,8
Totaal	643	100,0	603	100,0	580	100,0	481	100,0

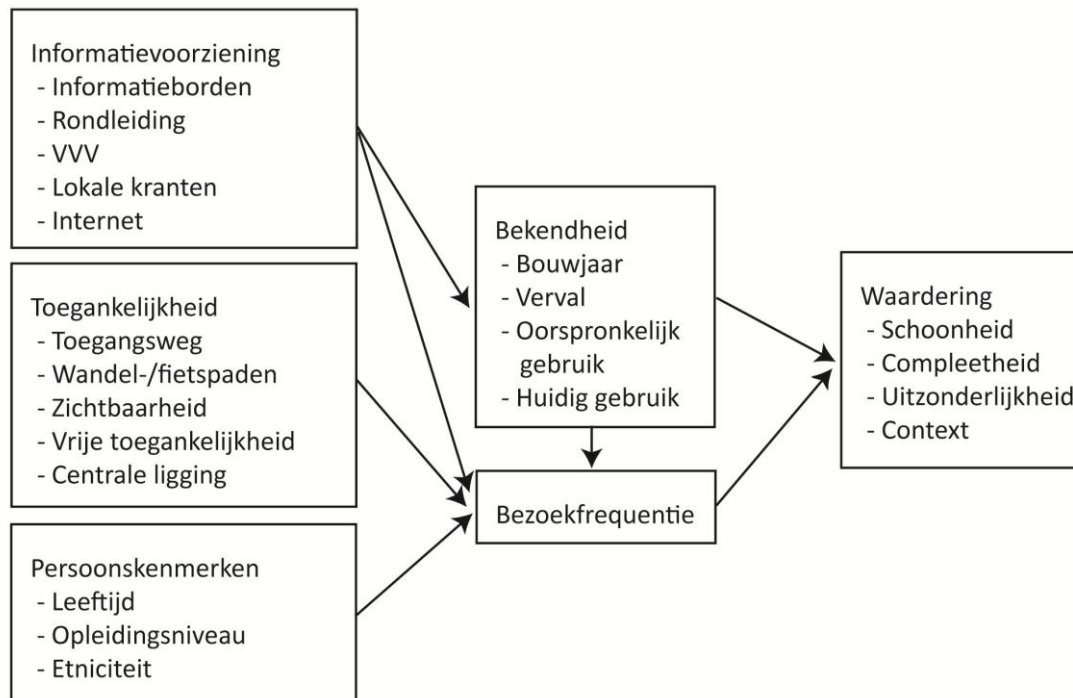
3.4 Conceptueel model

In het theoretisch kader (zie paragraaf 2.3) is schematisch weergegeven welke begrippen volgens de wetenschappelijke literatuur invloed hebben op de mate van bekendheid en het gebruik van kasteelruïnes. Voor dit onderzoek is, wegens de beperkte tijd, de keuze gemaakt om niet alle verbanden te onderzoeken. Dit is terug te vinden in het conceptueel model, zoals te zien is in figuur 3.5. In dit onderzoek zal dieper worden ingegaan op de factoren informatievoorziening, toegankelijkheid en persoonskenmerken en de mate van invloed die deze factoren hierop uitoefenen. Ten tweede wordt er gekeken naar de invloed van bekendheid op de bezoekfrequentie. Wanneer een respondent de ruïne niet kent, zal diegene de ruïne niet bezoeken. De vraag is of de respondenten die de ruïne wel kennen, de ruïne ook

daadwerkelijk bezoeken of juist niet? Ten slotte zal worden geanalyseerd in hoeverre bekendheid en bezoekfrequentie van invloed zijn op de waardering van een kasteelruïne. Wat vinden mensen die een ruïne bezoeken en/of kennen zij eigenlijk van een de ruïne? Hierbij gaat het om de esthetische waarde, dit is het oordeel over mooi of lelijk.

Naar aanleiding van de probleemstelling zijn de onderzoekseenheden, relevante kenmerken en verwachte relaties van het onderzoek weergegeven in dit conceptueel model. De onderzoekseenheden zijn abstracte begrippen die worden uitgesplitst naar relevante kenmerken. De pijlen in het model geven de verwachte relaties tussen de onderzoekseenheden weer. Deze hypothesen worden in de volgende paragraaf toegelicht.

Figuur 3.5: Conceptueel model



3.5 Hypothesen

1. Wanneer er meer informatie beschikbaar is, zal de bekendheid van de ruïnes onder omwonenden groter zijn.

Met het construct informatievoorziening wordt in dit onderzoek gemeten op welke manier(en) informatie over de ruïne beschikbaar is. Coeterier geeft aan dat het beschikken over informatie erg belangrijk is voor de waardering van mensen voor cultuurhistorische gebouwen (2002, p. 121) en Van Gorp (2003, p. 80) geeft aan dat informatie een grote rol speelt bij wat mensen daadwerkelijk zien. Zo herkent een 'leek' bijvoorbeeld vaak geen kasteelruïne in een stapel stenen (Bijlage Interview Fred Vogelzang). Pas wanneer informatie beschikbaar is, kan men kennis opdoen over de achtergrond van het bouwwerk. Er wordt dan ook verwacht dat hoe hoger de mate van informatievoorziening is, hoe hoger de mate van kennis zal zijn.

Hierbij wordt gekeken naar het aanbod van informatie over de ruïnes door middel van observatie. Er worden cijfers toegekend naar aanleiding van de diversiteit van de informatiebronnen. De focus ligt hierbij op de volgende vijf informatiebronnen: informatieborden, rondleidingen, informatie bij het VVV, lokale kranten, landelijke media en internet. Hoe meer verschillende relevante informatiebronnen, hoe hoger het cijfer. Dit cijfer wordt toegekend op een schaal met waarden van 0 tot en met 2, waarbij 0 inhoudt dat er nul

informatiebronnen aanwezig zijn, 1 inhoudt dat er matige informatie beschikbaar is, en 2 inhoudt dat er voldoende/goed informatie beschikbaar is.

De bekendheid zal worden onderzocht door middel van een aantal open vragen. Deze worden beoordeeld op de compleetheid van het antwoord. In de vragen zullen gaan over bouwjaar, verwoesting, het vroegere en het huidige gebruik van de ruïne. Ook hierbij worden scores toegekend. Naarmate de score hoger is, is de kennis van de respondenten over de ruïnes hoger. Voor de analyse zijn de scores onderverdeeld in vier categorieën: 'niet ingevuld', 'fout antwoord', 'getolereerd antwoord' en 'goed antwoord'.

2. Wanneer er meer informatie beschikbaar is, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Hypothese 2 is gebaseerd op een theorie van Coeterier. Hij heeft onderzocht in hoeverre informatievoorziening van invloed is op de manier waarop leken erfoegd waarderen (2002). Zijn conclusie is dat het geven van informatie over de identiteit van een gebouw positieve invloed heeft op de waardering ervan, waardoor men de ruïne vaker zou bezoeken. Het geeft het gebouw een extra betekenis (Coeterier 2002, p. 116). In dit onderzoek wordt onderzocht in welke mate er gesproken kan worden van een direct verband tussen informatievoorziening en de bezoekfrequentie. Het idee hierachter is dat hoe meer informatie er aan omwonenden wordt aangeboden hoe vaker de omwonenden de kasteelruïne zullen bezoeken.

De manier waarop de informatievoorziening is geanalyseerd, is hierboven genoemd. De bezoekfrequentie wordt door middel van een classificatie onderzocht, ingedeeld naar 'vaak' en 'niet vaak/nooit'. Onder 'vaak' valt dagelijks, wekelijks en maandelijks bezoek aan de ruïne, onder 'niet vaak/nooit' valt halfjaarlijks, jaarlijks of nooit.

3. Wanneer de score op toegankelijkheid hoger is, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

De derde hypothese is afgeleid uit het artikel van Pasaogullari en Doratli. Zij wijzen in hun artikel op het verband tussen toegankelijkheid van de openbare ruimte en het gebruik ervan. Zij constateren dat hoe groter de toegankelijkheid is, hoe meer gebruik ervan gemaakt wordt (2004, p. 226).

De toegankelijkheid van de ruïne is geobserveerd aan de hand van een aantal criteria. Het eerste criteria waarnaar gekeken wordt is ontsluiting. Hierbij zal worden gekeken naar de aanwezigheid van een toegangsweg en de aanwezigheid van wandel-, fiets- of ruiterspaden in de directe omgeving van de ruïne. Daarnaast is de zichtbaarheid van de ruïne vanaf de straat beoordeeld. Wanneer de ruïne niet zichtbaar is, krijgt deze score 0. Wanneer de ruïne gedeeltelijk zichtbaar is vanaf één of twee aangrenzende straten, krijgt deze score 1. Wanneer de ruïne vanaf alle aangrenzende straten zichtbaar is, krijgt deze score 2. Daarnaast is gekeken naar de vrije toegankelijkheid van de ruïne. Hiermee wordt bedoeld dat op ieder moment van de dag, zonder begeleiding, een bezoek kan worden gebracht aan de ruïne. Als laatste zal de centrale ligging van de ruïne ten opzichte van woonwijken beoordeeld worden. De toegankelijkheid wordt gescoord van 0 tot en met 2. Daarna wordt de totaalscore gedeeld door 5. Hierbij betekent 0 – 0,65 slecht toegankelijk, score 0,66 – 1,32 betekent voldoende toegankelijk en score 1,33 – 2 goed toegankelijk.

De manier waarop de bezoekfrequentie wordt geanalyseerd, is hierboven genoemd.

4. Naarmate de leeftijd van de omwonenden hoger is, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Deze hypothese is afgeleid van onderzoek van het SCP uit 2005, waaruit blijkt dat de cultuurhistorische belangstelling van 50-plussers toeneemt, terwijl de belangstelling van 20 tot 49-jarigen afneemt (Van den Broek et al. 2005, pp. 34-35). In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre deze verwachting van het SCP toepasbaar is op de bezoekfrequentie van omwonenden van de kasteelruïnes. De veronderstelling is dat omwonenden met een hogere leeftijd de kasteelruïnes vaker zullen bezoeken.

Leeftijd van omwonenden is gevraagd door middel van een open vraag in de enquête. Bij het verwerken van de gegevens is een classificatie gehanteerd zoals ook bij het CBS gehanteerd wordt: '18 t/m 24 jaar', '25 t/m 44 jaar', '45 tot en met 64 jaar' en '65 jaar en ouder'.

De manier waarop de bezoekfrequentie zal worden geanalyseerd is hierboven genoemd.

5. Naarmate het opleidingsniveau van omwonenden hoger is, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Al jaren blijkt uit diverse onderzoeken dat hoger opgeleiden de meeste belangstelling tonen voor cultureel erfgoed. Onderzoek van het SCP uit 2005 laat zien dat deze bewering nog steeds correct was. Hierop is hypothese 5 gebaseerd: naar verwachting zal de bezoekfrequentie hoger zijn wanneer men hoogopgeleid is, dan wanneer men lager opgeleid is.

In de enquête is gevraagd naar de hoogst afgeronde opleiding. Voor de analyse is een classificatie gemaakt naar 'hoog opgeleid' en 'lager opgeleid'. Onder 'hoog opgeleid' niveau wordt verstaan: een afgeronde opleiding op HBO of universitair niveau. Onder 'lager opgeleid' niveau worden overige afgeronde opleidingen verstaan.

De manier waarop de bezoekfrequentie zal worden geanalyseerd is hierboven genoemd.

6. Wanneer de omwonenden westerse allochtonen zijn, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes van deze groep hoger zijn dan wanneer omwonenden autochtoon of niet-westerse allochtonen zijn.

De zesde hypothese is gebaseerd op het artikel van Huysman en de Haan waarin zij stellen dat culturele belangstelling van westerse allochtonen groot is, in vergelijking met die van niet-westerse allochtonen en autochtonen. Bovendien geldt dat wanneer mensen langer in Nederland wonen hun erfgoedbelangstelling groter is (Huysman & De Haan, 2007, pp. 45-46). De classificatie van de etniciteit van omwonenden is verdeeld in westerse en niet-westerse bevolkingsgroepen. Onder niet-westerse bevolkingsgroepen worden verstaan: alle bevolkingsgroepen, met uitzondering van de Nederlandse en andere westerse groepen. Deze categorische indeling wordt gehanteerd door het CBS. De definitie van een niet-westerse allochtoon volgens het CBS: 'allochtonen met als herkomstgroepering één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije' (CBS, 2012). Het land van herkomst wordt direct gevraagd door middel van een open vraag op de enquête (Bijlage: enquête).

De manier waarop de bezoekfrequentie zal worden geanalyseerd is hierboven genoemd.

7. Naarmate de score op bekendheid van de omwonenden hoger is, zal de bezoekfrequentie van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Een logisch verband zou zijn dat wanneer mensen meer kennis van de ruïne hebben, zij de ruïne beter waarderen, waardoor zij de ruïne vaker zullen bezoeken (Bijlage Interview Fred Vogelzang). In dit onderzoek is bekeken in hoeverre de mate van kennis van ruïnes onder omwonenden van invloed is op de mate van bezoek. Er wordt verondersteld dat de omwonenden die de ruïne niet kennen, de ruïne ook nooit zullen bezoeken.

De manier waarop deze variabelen zullen worden geanalyseerd, is hierboven genoemd.

8. Naarmate de score op bekendheid van de omwonenden hoger is, zal de waardering van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Coeterier geeft aan dat het erg belangrijk is voor de waardering van kasteelruïnes dat mensen beschikken over kennis van cultuurhistorische gebouwen (2002, p. 121). De manier waarop de bekendheid met de ruïne zal worden geanalyseerd, is hierboven genoemd.

Om de waardering in kaart te brengen, is gevraagd naar een waardering van de ruïne, op basis van criteria over de vorm de ruïne. Er zijn stellingen gegeven, waarvan de resultaten op basis van de Likertschaal zijn verwerkt, waarbij de mogelijke antwoordcategorieën zijn: 'zeer oneens', 'oneens', 'niet oneens/niet eens', 'eens' en 'zeer eens'. De stellingen zullen gaan over: schoonheid, compleetheid, uitzonderlijkheid en context. Deze aspecten zijn afgeleid uit het artikel van Coeterier.

9. Naarmate de bezoekfrequentie van de omwonenden hoger is, zal de waardering van de ruïnes onder omwonenden hoger zijn.

Vanaf de jaren '80 is er een toenemende belangstelling voor cultuur ontstaan. Steeds meer mensen raken geboeid door de schoonheid van erfgoed en er wordt steeds vaker gestreefd naar inventarisatie en behoud van monumenten en erfgoed (Munsters, 2001, p. 38). De verwachting is dat wanneer mensen vaker een bezoek brengen aan een historisch cultureel gebouw, de historische waarde ervan toeneemt, en vanuit deze theorie kan geconcludeerd worden dat het meer waarde heeft om een kasteelruïne te behouden en bewaren (Bijlage Interview Fred Vogelzang).

De manier waarop deze variabelen zullen worden geanalyseerd, is hierboven genoemd

Voordat overgegaan wordt tot het statistische gedeelte van dit onderzoek, zal eerst een impressie van de vier verschillende ruïnes gegeven worden, om inhoudelijk te kunnen oordelen over de uitkomsten. Deze impressie is te vinden in hoofdstuk 4.

4. Casusbeschrijvingen

Hier wordt ingegaan op de ligging, geschiedenis en functies van de vier ruïnes die bij dit onderzoek aan bod komen. In de kaart hieronder (figuur 4.1) is de ligging van de ruïnes in Nederland weergegeven. Het is te zien dat de vier ruïnes in de Randstad zijn gelegen. Voor meer gedetailleerde kaarten per stad wordt verwezen naar figuren 3.1, 3.2, 3.3 en 3.4.

Figuur 4.1: Ligging ruïnes



Bron: NL in beeld, 2012

4.1 Kasteel IJsselstein

Aan de noordwestelijke zijde van de historische stad IJsselstein staat de oude kasteeltoren, het is restant van het vroegere Kasteel IJsselstein (Ons IJsselstein, 2012). De kasteeltoren is gelegen in een vroegere kasteeltuin naast een grote parkeerplaats. Het oude stadscentrum van IJsselstein, dat dateert uit de 14^e eeuw, is te herkennen aan de grachten die er omheen gelegen zijn. De kasteeltoren ligt nu centraal in de stad die vanaf de jaren '70 enorm is uitgebreid en uit gevarieerde woonwijken bestaat. IJsselstein-Noord bestaat uit gevarieerde wijken met eengezinswoningen omringt door portiekflats, gebouwd rond 1970. IJsselstein-West bestaat uit ruim opgezette woonwijken met veel groen uit begin jaren '90. Hier zijn eengezinswoningen, appartementen en sociale huurwoningen te vinden. In IJsselstein-Zuid ligt de wijk Zenderpark, dit is een nieuwbouwwijk die vanaf 1998 is gebouwd (Ons IJsselstein, 2012). Uit het aanbod van woningen is te concluderen dat de samenstelling van de bevolking erg divers is, waarbij voornamelijk in de historische binnenstad meer welvarende mensen zullen wonen, gezien de monumentale panden en de locatie midden in het centrum. Daarnaast zijn in de wijken rondom het centrum veel portiekflats, eengezinswoningen en sociale huurwoningen te vinden, waar de samenstelling van de bevolking naar verwachting gevarieerder zal zijn, met zowel minder welvarende mensen als gezinnen met kinderen.

4.1.1 Bouwperiode en vroegere functie

Volgens verschillende bronnen is het kasteel gebouwd tussen 1250 en 1275 in opdracht van Gijsbrecht van Amstel, die zich in 1279 benoemde tot heer van IJsselstein (Kastelen in Utrecht, 2012; RHC rijnstreek, 2012). Het kasteel heeft een belangrijke rol gespeeld in de machtspolitiek van de familie Van Amstel en werd doorgaans bewoond door de drost, een bestuursambtenaar die de belangen van de heren van IJsselstein ter plaatse behartigde (RHC Rijnstreek, 2012).

Het kasteel werd in 1417 geheel verwoest en het duurde 50 jaar voor er weer een nieuw kasteel werd gebouwd. Pas na een oorlog tussen Utrecht en IJsselstein in de periode tussen 1466 en 1470 kon het kasteel worden herbouwd tot een grote burcht (figuur 4.2). Dit werd gedaan in opdracht van Graaf Floris, nazaat van de familie Van Egmond. Deze familie had de Baronie van IJsselstein in bezit verkregen na de Van Amstels (Kastelen in Utrecht, 2012).

Naast de functie van woonhuis, hebben bepaalde delen van het kasteel ook als gevangenis gefunctioneerd. Dit is gedaan na een voorstel van Jan van Stolk in 1769, die de opdracht had de bouwtechnische staat te inspecteren. In de traptoren werden drie gevangnissen gemaakt en de kamer ernaast, moest worden ingericht als verhoorkamer (Hermans, 2012).

Figuur 4.2: Kasteel IJsselstein in 1711



Bron: Kastelenbeeldbank, 2012

4.1.2 Verval

In de 18^e eeuw ging de bouwkundige staat van het kasteel achteruit en trede het verval van het kasteel in. Van twee torens verdwenen de daken en stortte een deel van de ommuring in. Na een periode van leegstand verkocht in 1812 de staat het kasteel aan jhr. Mr. N.H. Strick van Linschoten, heer van Bunnik en Vechten. Na het sterven van de jonkheer, werd het kasteel geërfd door zijn dochter. Na haar overlijden, wordt het kasteel in 1887 verkocht voor sloop. Door de toenmalige burgemeester van IJsselstein is geprobeerd om het kasteel te behouden. Zowel het Rijk als de Koninklijke familie waren echter niet geïnteresseerd. In 1888 werd het kasteel gesloopt, op de nog bestaande traptoren na (RHC rijnstreek, 2012).

4.1.3 Huidige functie

Zoals vermeld is de kasteeltoren het enige bestaande restant van het voormalige kasteel (figuur 4.3). De kasteeltoren wordt nu gebruikt als oudheidskamer en is onderdeel van het stadsmuseum van IJsselstein. In de Kasteeltoren is een bijzondere wenteltrap, torenkamer met haard, sekreet (toilet) en gevangenis te vinden (Stadsmuseum, 2012). Daarnaast is de ruïne gelegen in een kleine kasteeltuin, waar een aantal speeltoestellen en informatieborden zijn geplaatst.

Figuur 4.3: De Kasteeltoren in zijn huidige staat



Bron: veldwerk 2012.

4.1.4 Toegankelijkheid

De kasteeltoren is dit jaar toegankelijk vanaf 12 mei tot 26 augustus 2012. In deze periode is de kasteeltoren op zondag van half 1 tot 5 uur 's middags te bezoeken. Naast deze reguliere openingstijden is het mogelijk om de toren op afspraak te bezoeken. Er worden tijdens de dagen dat het terrein geopend is theatervertellingen gedaan, waarbij historische avonturen over het kasteel en de stad worden verteld. Daarnaast is het mogelijk om de kasteeltoren af te huren voor het organiseren van een kinderfeestje met een historisch karakter en is er de mogelijkheid om verschillende spellen, zoals speurtochten en verkleedspellen te doen. Een bezoek aan de kasteeltoren kan worden gecombineerd met een bezoek aan het Stedsmuseum en een rondvaart door de middeleeuwse grachten van IJsselstein (Stedsmuseum, 2012).

4.2 Huis te Merwede

Het huis te Merwede is gelegen te Dordrecht, te midden van een industriegebied aan de gelijknamige rivier de Merwede. Door de ligging in een industriegebied zijn in de directe omgeving van de ruïne geen huizen te vinden. De bereikbaarheid van Huis te Merwede is goed. Per auto is zij gemakkelijk te bereiken doordat zij gelegen is aan een afslag van een snelweg. Ook per openbaar vervoer is de ruïne goed bereikbaar. Om het per voet of fiets de kasteelruïne te bereiken moet eerst het industriegebied worden doorkruist. Dit kan een barrière vormen voor het bezoeken van de ruïne.

Uit observatie is gebleken dat de ruïne is omringd door gras (figuur 4.4), waarop zich enkele picknicktafels bevinden. Tevens is er een wandelroute aangegeven van 5 minuten rond de ruïne, het Heer Daniëlspad. Dit pad is onverhard en voor een groot deel begroeid en modderig. Alleen het pad langs het water is goed begaanbaar en schijnbaar net nieuw aangelegd.

Het huis te Merwede is tegenwoordig het oudste monument van Dordrecht. Van het oude huis zijn enkel restanten van de hoofdtoren momenteel nog zichtbaar. Rond 1940 vond er een archeologisch onderzoek plaats naar de toen nog niet zichtbare resten van het huis. Aan de hand van dat onderzoek is tegenwoordig de grens van de ruïne met stenen aangegeven (VVV Dordrecht, 2012). Het archeologisch onderzoek was in opdracht van de Bouw- en Woningtoezicht van Dordrecht. Tijdens dat onderzoek is tevens gebleken dat er de bouw van huis te Merwede, twee verschillende bouwperiodes betreft (Gemeente Dordrecht, 2012).

Figuur 4.4: Huidige staat Huis te Merwede



Bron: VVV Dordrecht, 2012

4.2.1 Bouwperiode

In de laatste kwart van de 13e eeuw werd het eerste huis gebouwd. De bouw is waarschijnlijk gedaan in opdracht van Daniël IV van Merwede. Het was een vierkant huis met aan twee zijden een woonvleugel. Dit huis is echter binnen enkele decennia zwaar beschadigd door een overstroming. In het midden van de 20ste eeuw werd het huis vervangen door een nieuwbouw. Deze nieuwbouw was tevens ook veel groter dan het vorige huis (Gemeente Dordrecht, 2012).

4.2.2 Verval

Tijdens het beleg van Dordrecht werd in 1418 huis te Merwede grotendeels verwoest. Het huis werd na de verwoesting nooit meer volledig hersteld (Gemeente Dordrecht, 2012).

4.2.3 Functie

Huis te Merwede had voornamelijk een woonfunctie, meer dan de functie als verdedigbaar gebouw. De familie van Merwede was hier naar grote waarschijnlijkheid woonachtig. De functie van de gracht eromheen had als voornaamste functie het regelen van de waterstand en was tevens een statussymbool (Gemeente Dordrecht, 2012).

Figuur 4.5: Reconstructie vroegere staat Huis te Merwede



Bron: Gemeente Dordrecht, 2012.

In 2010 is de ruïne grondig gerestaureerd. Aan de hand van deze restauratie en de informatie die daarbij is verkregen is er een tentoonstelling opgezet betreffende de ruïne. Er is een reconstructie gemaakt van de vroegere staat van de kasteelruïne (figuur 4.5) en verder organiseert het erfgoedcentrum DiEP in de schoolvakanties leesmiddagen met spannende ridderverhalen speciaal voor kinderen. Naast deze activiteiten zijn er geen andere functies van de ruïne (bewust samen, 2012).

4.3 Kasteelruïne Hillegersberg

De kasteelruïne Hillegersberg (of Huis ten Berghe) ligt in het historische centrum van Hillegersberg, een wijk in de Rotterdamse deelgemeente Hillegersberg-Schiebroek. Deze wijk ligt aan de noordkant van Rotterdam en kan omschreven worden als een ruim opgezette, groene wijk waar tevens veel water te vinden is. Huis ten Berghe wordt omgeven door woongebieden. Het merendeel van de woningen bestaat uit ruime eengezinswoningen in rijtjes of twee-onder-één kap. In het noordwestelijke deel van de deelgemeente (de voormalige gemeente Schiebroek) zijn echter ook relatief veel flats en andere appartementengebouwen te vinden. Over het algemeen kan uit het woningaanbod in de wijk geconcludeerd worden dat Hillegersberg erg aantrekkelijk is voor welvarende burgers. Het vele water, de Bergse Voorplas en de Bergse Achterplas, en groen in de wijk speelt hier waarschijnlijk een grote rol in. De bewoners zelf omschrijven de wijk dan ook voornamelijk als groen, veilig en rustig.

Huis ten Berghe is gelegen op een heuvel naast de Hillegondakerk en maakt deel uit van het kerkhof. Van het vroegere Huis ten Berghe zijn op dit moment alleen nog vier muren van de begane grond te vinden (Engelfriet, 2003; Kastelen in Zuid-Holland, 2003). Het kerkhof is aan twee kanten omgeven door de achtertuinten van woningen die aan de omliggende straten staan. Hierdoor is de kasteelruïne van die kant nauwelijks zichtbaar. Zoals beschreven bevinden de ruïne en de kerk zich in het centrum van de wijk, waardoor er in de directe omgeving, naast woningen, veel winkels te vinden zijn.

4.3.1 Bouwperiode

Uit een historisch document van graaf Floris V uit 1269 blijkt dat de heer Vranke Stoep van Hillegersberg de eerste eigenaar van Huis ten Berghe was. Dit is de eerste keer in de geschiedenis dat Huis ten Berghe genoemd wordt (Kastelen in Zuid-Holland, 2003; Engelfriet, 2003; Geocaching, 2012). Het precieze bouwjaar is dus niet bekend, maar veel bronnen hebben deze hier echter wel van afgeleid door te spreken van de eerste helft van de 13^e eeuw (Engelfriet, 2003; Geocaching, 2012).

4.3.2 Vroegere functie

Het vroegere dorp Hillegersberg is ontstaan op een zandduin die is ontstaan in de IJstijd. Dit wordt ook wel een donk genoemd (Bibliotheek Rotterdam, 2012; Geocaching, 2012; Top010, 2012). Over het ontstaan van Hillegersberg bestaat een legende. Volgens deze legende is de donk ontstaan doordat een vrouwelijke reus, Hillegonda, zand uit haar schort zou hebben verloren. Op de zandheuvel bouwde zij haar huis en zo ontstond Hillegersberg, de berg van Hillegonda. De reuzin Hillegonda met haar gescheurde schort komt terug in het Wapen van Hillegersberg (Bibliotheek Rotterdam, 2012; Geocaching, 2012).

Rond het jaar 1000 is er een kerk op de donk gebouwd waarbij begin dertiende eeuw een wachttoren is gebouwd. De muren van de wachttoren werden versterkt tot ruim één meter dikte, waardoor het officieel een donjon werd die men gebruikte als woontoren (Top010, 2012). De woontoren had waarschijnlijk twee verdiepingen bovengronds en een kelder ondergronds. De ingang was via een houten trap te bereiken en tussen de kerk en de woontoren lag een brug (Kastelen in Zuid-Holland, 2003). Doordat het vroegere Huis ten Berghe bewoond werd, werd het gebouw ook wel gezien als een kasteel. De naam refereert aan zijn ligging, aangezien dit letterlijk huis op de heuvel betekent. Dat het kasteel als wachttoren heeft gediend verklaart zijn vierkante vorm van 10 bij 10 meter (Geocaching, 2012). In de 14^e eeuw is er een heuvel aangelegd die de trap naar de ingang overbodig maakte (Geocaching, 2012; Kastelen in Nederland, 2012).

4.3.3 Verval

In 1426 vonden onder leiding van Jacoba van Beieren de Hoekse en Kabeljauwse twisten plaats. De legers hebben in dit jaar de kerk en Huis ten Berghe verwoest (Kastelen in Zuid-Holland, 2003; Bibliotheek Rotterdam, 2012; Top010, 2012).

4.3.4 Huidige functie

Sinds 1832 is het terrein rondom de kasteelruïne in gebruik genomen als begraafplaats, omdat het begraven in de inmiddels heropgebouwde Hillegondakerk niet meer was toegestaan. In dit jaar zijn in de kasteelruïne ook grafkelders aangelegd, waardoor de ruïne helemaal is geïntegreerd in de begraafplaats. Belangrijke families zagen de ruïne in die tijd namelijk als “het ultieme symbool van vergankelijkheid” en lieten er daarom deze grafkelders plaatsen (Kastelen in Zuid-Holland, 2003; Geocaching, 2012). Op dit moment ligt de kasteelruïne er nog steeds op deze manier bij (figuur 4.5). Het is daarom niet mogelijk om de ruïne zelf te betreden. De begraafplaats kan echter wel iedere dag tussen 9.00 en 16.00 uur bezocht worden.

Ten slotte is het noemenswaardig om te vermelden dat de kasteelruïne, samen met de Hillegondakerk en het bijbehorende kerkhof de status van Rijksmonument heeft (Top010, 2012; RCE, 2012).

Figuur 4.5: Kasteelruïne Hillegersberg



4.4 Huis ter Kleef

Huis ter Kleef bestaat nog uit enkele resten van het oorspronkelijke kasteel (figuur 4.6) en is gelegen aan de Kleverlaan midden in de stad Haarlem. Ten zuiden van de ruïne, aan de kant van de Kleverlaan is een gemengde buurt met zowel nieuwbouwwoningen als oudere woningen. De buurt ten oosten van Huis ter Kleef is een stadswijk met oudere, dicht tegen elkaar aan gebouwde huizen, vooral bestaand uit woningen met drie verdiepingen. Ten westen ligt een klein groen gebied en ten noorden van de ruïne ligt de stadskweektuin en begraafplaats 'Sint Barbara'.

Huis ter Kleef ligt op zandgrond wat langzaam overgaat in veengrond. Het zand vormt een goede fundering van het gebouw. Huist ter Kleef was vroeger gelegen op een plek ten noorden van de stadsmuren Haarlem aan de verbindingsweg met het gehucht Schoten (Bloem, 2000, pp. 6-8)

4.4.1 Bouwperiode

De bouw van Huis ter Kleef is gestart in het jaar 1250 en kende verschillende bouwfasen tot aan 1500. De eerste eigenaar die gebruik maakte van het kasteel was Pieter van Rolland. Het kasteel heette toen 'Woninghe te Schoten' en lag aan de verbindingsweg tussen Haarlem en het gehucht Schoten (Bloem, 2000, pp. 20-25; Rijksmonumenten.nl, 2012)

4.4.2 Vroeger gebruik

Huis ter Kleef diende in eerste instantie als kasteel of buitenplaats met woonfunctie (RCE, 2012). Het kasteel lag in een mooie omgeving; vlakbij de zee en toch dicht bij de stad Haarlem. Verder beschikte het kasteel over een kaatsbaan en een doolhof die dienden voor vertier. Na Van Rolland is het kasteel in bezit geweest van Willem van Bastaard en Willem de Cuser. Willem de Cuser heeft op een gegeven moment het kasteel gedwongen moeten verkopen, waarbij de naam van het kasteel veranderd werd in 'Huis ter Cleve'. Uiteindelijk kwam tijdens de 16^e eeuw het kasteel in handen van het vooraanstaande adellijke geslacht Van Brederode (RCE, 2012; Bloem, 2000, p. 14). In de tweede helft van de 16^e eeuw werd van Brederode door de landvoogdes Margaretha van Parma verbannen vanwege de illegale hagenpreken die op zijn kasteel werden gehouden. Vervolgens werd het kasteel de rekenkamer van Holland onder leiding van de hertog van Alva. Tijdens het verzet tegen de Spaanse overheersing, werd Haarlem in 1572 belegd door de Spanjaarden (figuur 4.6). Daarbij werd Huis ter Kleef het hoofdkwartier van de Spaanse legeraanvoerder (Bloem, 2000, pp. 11-19).

Figuur 4.6: Huis ter Kleef tijdens het beleg van Haarlem



Bron: Bloem, 2012, p. 27

4.4.3 Verval

Toen Haarlem van 1572 tot 1573 bezet werd door de Spanjaarden werd Huis ter Kleef in 1573 opgeblazen door de Spaanse legeraanvoerder, uit angst dat het gebouw door de Geuzen werd ingenomen. Maar enkele delen bleven overeind staan (Bloem, 2012, p. 16).

4.4.4 Huidig gebruik

De overgebleven resten van het kasteel liggen op een klein eiland dat wordt omringd door een smalle sloot. Op dit eiland heeft het hoofdgebouw gestaan. Aangezien bijna alle stenen zijn weggeslagen tijdens de verwoesting, heeft men stenen afkomstig uit Vietnam op de omtrek van de oude muren geplaatst (figuur 4.7). De rest van de ruïne ligt verborgen onder de grond (Bloem, 2012, p. 28).

De ruimte rondom de ruïne fungeert tegenwoordig als de Stadskweektuin van Haarlem. Er is een kwekerij en een educatiecentrum aanwezig. Hier worden workshops gegeven en voor basisscholen worden er milieulessen georganiseerd. De oude kaatsbaan staat nog overeind en fungeert nu als kantine en zal binnenkort weer als kaatsbaan ingericht worden. De oude stallen achter de oude kaatsbaan dienen nu als expositieruimte (Bloem, 2012, pp. 36-38). De kasteelruïne wordt dus omgeven door de stadskweektuin van Haarlem. Deze kweektuin is omheind door een hek, waardoor de tuin en de ruïne alleen toegankelijk zijn tijdens de openingstijden. In de tuinen kan gewandeld kan worden (zonder honden). Verder is er een groot kippenhok, een volière en een geiten- en kippenweitje. Naast de tuinen zijn kassen gelegen die zijn opengesteld voor bezoek. Naar zeggen van een medewerker van het educatiecentrum vervaagt de functie van de stadskweektuin echter door bezuinigingen.

Figuur 4.7: Huidige vorm Huis ter Kleef



4.4.5 Toegankelijkheid

De Stadskweektuin en de ruïne zijn gemakkelijk te bereiken. De stadsbus heeft een halte vlakbij de kweektuin en vanaf station Haarlem is het ongeveer een kwartier lopen. De ruïne zelf is van afstand moeilijk zichtbaar door het groen, waardoor de zij vrij onopvallend is. Het is mogelijk de ruïne te betreden, al zijn de paden zeer moeilijk begaanbaar door begroeiing.

De stadskweektuin is opengesteld van maandag tot en met vrijdag vanaf half 9 's ochtends tot 5 uur 's middags. In de weekenden zijn andere openingstijden van toepassing. Namelijk in het voorjaar en de zomermaanden van 10 uur 's ochtends tot half 8 's avonds en in het najaar en de wintermaanden van 10 uur 's ochtends tot 5 uur 's middags. De tropische kassen zijn in het weekend gesloten voor publiek (Haarlem.nl, 2012).

5. Kenmerken en representativiteit

In dit onderzoek zijn vier onafhankelijke steekproeven getrokken onder 690 omwonenden van de ruïnes in de vier verschillende steden om de kennis en het gebruik van de ruïnes te meten. Om te onderzoeken of de uitkomsten in deze vier afzonderlijke steekproeven kunnen worden vertaald naar de populatie wordt een representativiteitanalyse uitgevoerd. Voordat de gegevens uit de steekproef daadwerkelijk worden geanalyseerd en getoetst, is het van belang om te controleren of de steekproef representatief is voor de populatie. Representatief wil zeggen dat de steekproef een juiste afspiegeling van de populatie is. Om dit te onderzoeken is op basis van verschillende persoonskenmerken in de steekproef gecontroleerd of de verdeling binnen de steekproef overeen komt met de verdeling binnen de doelpopulatie. Indien de verdeling binnen de steekproef significant afwijkt van de verdeling binnen de populatie is de mogelijkheid onderzocht om de gegevens te wegen.

De doelpopulatie van dit onderzoek omvat in totaal 135.270 omwonenden van de vier verschillende ruïnes, woonachtig binnen een straal van anderhalve kilometer van de ruïne en met een leeftijd van 18 jaar of ouder. In dit geval is er dus sprake van vier verschillende populaties. Deze populaties zullen afzonderlijk worden geanalyseerd. De cijfers die zijn gebruikt voor het vergelijken van de steekproef met de populatie zijn afkomstig van het Centraal Bureau Statistiek [CBS]. Het CBS heeft namelijk een digitale database, Statline, waarin allerlei statistische gegevens over Nederland en haar bewoners staan. Aangezien het hier gaat om specifieke gegevens over de wijken is er gebruikt gemaakt van de regionale data en in dit geval de regionale kerncijfers van wijken en buurten 2004 t/m 2011, omdat dit de meest recente beschikbare gegevens waren. Per ruïne is eerst bepaald welke wijken en buurten er binnen de straal van anderhalve kilometer van de ruïne vallen. De precieze lijst waarin staat welke wijken en buurten er per stad tot de steekproef behoren is te vinden in de bijlage (Bijlage gegevens wijken en buurten doelpopulatie).

In dit hoofdstuk zal per variabele een omschrijving worden gegeven van de populatie. Daarna worden de steekproefgegevens beschreven en wordt de representativiteitanalyse weergegeven, uitgesplitst naar ruïne. Nadat deze gegevens per ruïne zijn beschreven, zal er een conclusie volgen over de representativiteit van alle steekproeven samen. Het hoofdstuk sluit af met een overzicht van de belangrijkste steekproefgegevens van de kernvariabelen van dit onderzoek. Per variabele zal worden aangegeven wat de belangrijkste uitkomsten uit de observaties en enquêtes zijn. Waar mogelijk wordt tevens een verklaring van deze uitkomsten gegeven.

5.1 Leeftijd

In de enquête is de omwonenden gevraagd om hun leeftijd in jaren in te vullen. Aan de hand van de door het CBS gehanteerde klassenverdeling zijn deze data naderhand in klassen verdeeld zoals te zien is in tabel 5.1. De klassenverdeling van het CBS kwam echter niet geheel overeen met de leeftijdsverdeling in de steekproeven, aangezien hierin enkel omwonenden van 18 jaar of ouder worden betrokken. De klasse van 0-15 jaar is daarom buiten beschouwing gelaten, wat tot gevolg heeft dat de percentages zijn herberekend. Verder moet bij het bestuderen van tabel 5.1 rekening gehouden worden dat het CBS de leeftijdsklasse 15-25 jaar hanteert. Dit betekent dat deze leeftijdsklasse per definitie niet helemaal overeenkomt met die van de steekproeven, aangezien gebruik wordt gemaakt van de klasse 18-25 jaar.

Uit tabel 5.1 blijkt dat de doelpopulatie in Haarlem het grootst is. Hier wonen 42.559 mensen binnen een straal van anderhalve kilometer van de ruïne. Dordrecht heeft met 13.792 omwonenden de kleinste populatie. De hogere populatie is te verklaren door een grotere bevolkingsdichtheid. In Haarlem staan meer appartementen gebouwen en/of flats, waardoor er meer mensen op een kleiner gebied wonen. Het feit dat de populatie van Dordrecht relatief klein is, wordt veroorzaakt doordat de ruïne aan de rivier de Merwede ligt. Daarnaast ligt de

ruïne op een industrieterrein, waar weinig huizen staan. Binnen de straal van anderhalve kilometer valt in dit geval vooral veel water en weinig huizen.

Tabel 5.1: Aantal omwonenden van de vier verschillende ruïnes in 2011 naar leeftijdsopbouw, absoluut en relatief

Stad	Leeftijdsklassen*	Populatie		Steekproef	
		Abs.	%	Abs.	%
IJsselstein	18-25 jaar	3779	13,9	15	8,0
	25-45 jaar	9962	36,7	74	39,6
	45-65 jaar	9275	34,2	68	36,4
	65 jaar en ouder	4122	15,2	30	16,0
	Totaal	27137	100,0	187	100,0
Dordrecht	15-25 jaar	1812	13,1	19	11,4
	25-45 jaar	4974	36,0	67	40,1
	45-65 jaar	4434	32,1	57	34,1
	65 jaar en ouder	2572	18,6	24	14,4
	Totaal	13792	100,0	167	100,0
Rotterdam	18-25 jaar	2913	11,4	15	9,9
	25-45 jaar	7707	30,3	49	32,5
	45-65 jaar	8324	32,7	61	40,4
	65 jaar en ouder	6510	25,6	26	17,2
	Totaal	25454	100,0	151	100,0
Haarlem	18-25 jaar	5719	13,4	10	6,0
	25-45 jaar	15484	36,3	56	33,7
	45-65 jaar	14159	33,2	63	38,0
	65 jaar en ouder	7178	16,9	37	22,3
	Totaal	42559	100,0	166	100,0

* Leeftijdsklasse voor populatie van CBS gebaseerd op 15 – 25 jaar, steekproefklasse loopt echter van 18 – 25 jaar. Bron: CBS Statline, 2011

Zoals in tabel 5.1 te zien is, komt de verdeling van de omwonenden over de verschillende leeftijdsklassen per ruïne grotendeels met elkaar overeen. Ongeveer 13% van de omwonenden is 18-25 jaar, al ligt dit percentage in Rotterdam net iets lager. Verder is ongeveer 36% van de omwonenden 25-45 jaar, ook hier ligt het percentage voor Rotterdam 6% lager. Het aandeel van de omwonenden die in de leeftijdsklasse 45-65 jaar vallen ligt voor de vier steden rond 33%. Het aandeel 65-plussers ligt ten slotte ongeveer op 17%, behalve in Rotterdam waar het aandeel ouderen een stuk hoger ligt met 25,6%. Uit deze percentages valt op dat vooral de populatie in Rotterdam afwijkt van de andere steden. Deze constatering klopt echter met de bevindingen die zijn gedaan tijdens het veldbezoek en het enquêteren. In de omgeving van de ruïne in Rotterdam kan uit het woningaanbod worden afgeleid dat het hier waarschijnlijk gaat relatief oudere mensen met een boven gemiddeld inkomen.

De vier steekproeven bestaan in totaal uit 690 respondenten, waarbij op de variabele leeftijd 19 'missing values' zijn, ofwel niet of foutief ingevulde antwoorden. Hierdoor is het aantal respondenten gecorrigeerd naar 671. Zoals in tabel 5.1 is te zien, zijn de steekproefgroottes verschillend. De steekproef onder omwonenden van de ruïne in IJsselstein is het grootst met 187 omwonenden. Die van Rotterdam is daarentegen het kleinst met 151 omwonenden. De steekproeven van Dordrecht en Haarlem liggen hier tussen in met respectievelijk 167 en 166 omwonenden. Aangezien deze steekproeven niet dezelfde omvang hebben is het van belang om bij vergelijkingen gebruik te maken van de relatieve getallen.

De gemiddelde leeftijd van de omwonenden van de ruïne in IJsselstein (Kasteel IJsselstein) is 47,0 jaar met een standaardafwijking van 16,1 jaar. Hier hebben 187 respondenten hun leeftijd aangegeven. De gemiddelde leeftijd in Dordrecht (Huis te Merwede) is 44,7 jaar met een standaardafwijking van 15,3 jaar. In de enquête hebben 167 respondenten hun leeftijd aangegeven, waarvan de oudste respondent 87 jaar is en de jongste 18 jaar. In Rotterdam (Huis ten Berghe) hebben de omwonenden een gemiddelde leeftijd van 48,3 jaar. Hier hebben 151 respondenten hun leeftijd aangegeven en de standaard afwijking betreft 16,4 jaar. De oudste respondent is hier 86 jaar oud en de jongste 18 jaar. In Haarlem (Huis ter Kleef) is de hoogste gemiddelde leeftijd gevonden met 50,5 jaar, waarvan de standaardafwijking 17,3 jaar is. De leeftijd van de 166 respondenten uit Haarlem varieerde hier van 18 tot 93 jaar. Gebaseerd op de gemiddelden uit de steekproeven zou dus geconcludeerd kunnen worden dat de leeftijd van omwonenden in Dordrecht met 44,7 jaar het laagst ligt en die van Haarlem met 50,5 jaar het hoogst. Uit de eerder beschreven populatiegegevens zou echter de verwachting naar voren komen dat de gemiddelde leeftijd in Rotterdam het hoogst zou liggen.

De steekproevenverdelingen mogen als normaal verdeeld beschouwd worden, omdat per ruïne het aantal respondenten groter is dan 30. Door middel van een χ^2 *goodness-of-fit test* wordt de representativiteit getoetst. Zolang het significantieniveau hoger is dan 0,05 zal de steekproef als representatief worden beschouwd (Asymp. Sig. >0,05). Er is op deze manier onderzocht of de leeftijdsopbouw van de steekproef overeenkomt met die van de totale populatie per ruïne. Eerdere vermoedens over verschillen kunnen zo worden getoetst.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor IJsselstein geeft een chi-kwadraat van 5,4 bij df=3, met een significantieniveau van 0,142. De verdeling in de steekproef verschilt dus niet significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. >0,05). Dit betekent dat de variabele leeftijd in de steekproef van IJsselstein representatief is voor de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Dordrecht geeft een chi-kwadraat van 3,0 bij df=3, met een significantieniveau van 0,391. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele leeftijd in de steekproef van Dordrecht representatief is voor de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Rotterdam geeft een chi-kwadraat van 7,4 bij df=3, met een significantieniveau van 0,060. De verdeling in de steekproef verschilt dus niet significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. >0,05). Dit betekent dat de variabele leeftijd in de steekproef van Rotterdam representatief is voor de populatie. Wel moet hierbij vermeld worden dat het significantieniveau miniem groter is dan 0,05.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Haarlem geeft een chi-kwadraat van 11,0 bij df=3, met een significantieniveau van 0,011. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele leeftijd in de steekproef van Haarlem niet representatief is voor de populatie. Het verschil tussen de steekproef en de populatie wordt vooral veroorzaakt doordat er minder omwonenden onder de 45 jaar en boven deze leeftijdsgrens juist meer zijn geënquêteerd.

5.2 Geslacht

De doelpopulatie van de omwonenden die ouder zijn dan 18, is uitgesplitst naar de vier verschillende ruïnes. In Dordrecht bestaat de doelpopulatie uit 17195 personen. In Haarlem bestaat deze uit 52350 personen. In IJsselstein 34350 personen. De verdeling tussen mannen en vrouwen is bij deze drie ruïnes ongeveer gelijk verdeeld (50% mannen tegenover 50% vrouwen). De doelpopulatie in Rotterdam bestaat uit 31420 personen. Deze is onderverdeeld in 46,4% mannen en 53,6% vrouwen. Hier is het verschil dus iets groter, met relatief meer vrouwen. In de vier doelpopulaties is het aandeel mannen en vrouwen dus ongeveer gelijk verdeeld. Waarbij er bij Rotterdam iets meer vrouwen zijn dan mannen.

De steekproef bestaat uit 690 respondenten, waar bij de variabele geslacht 16 'missing values' zijn. Hierdoor is het aantal respondenten gecorrigeerd naar 674 (tabel 5.2). Bij de steekproef in Dordrecht hebben 167 respondenten hun geslacht aangegeven. Hier is 41,3% man en 58,7% vrouw. In Haarlem hebben 166 respondenten hun geslacht aangegeven, onderverdeeld in 40,4% mannen en 59,6% vrouwen. Van de respondenten in IJsselstein zijn de 188 respondenten onderverdeeld in 35,1% mannen en 64,9% vrouwen. In Rotterdam hebben 153 respondenten de vraag beantwoord over geslacht. Hier is 37,3% man en 62,7% vrouwen. Deze gegevens zijn terug te vinden in tabel 5.2. Deze tabel laat al zien dat in de vier steekproeven het aandeel vrouwen vrij hoog is. Vergeleken met de ongeveer evenwichtige man-vrouw verdeling in de populatie zou het dus kunnen zijn dat deze verdelingen niet voldoende met elkaar overeen komen (en dus significant verschillen).

Ook bij de variabele geslacht mag de steekproefverdeling als normaal verdeeld beschouwd worden: per ruïne zijn meer dan 30 waarnemingen. Door middel van een χ^2 *goodness-of-fit test* wordt de representativiteit getoetst. De verdeling naar geslacht in de steekproef wordt vergeleken met die van de doelpopulatie. Wanneer hier geen significante verschillen worden aangetoond, wordt de variabele beschouwd als representatief voor de populatie. De uitkomsten van deze toetsen laten dus zien of de waargenomen verschillen uit tabel 4.2 significant zijn.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor IJsselstein geeft een chi-kwadraat van 14,1 bij $df=1$, met een significantieniveau van 0,000. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele geslacht in de steekproef van IJsselstein niet representatief is voor de populatie. De steekproef bestaat namelijk uit meer vrouwen vergeleken met de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Dordrecht geeft een chi-kwadraat van 5,3 bij $df=1$, met een significantieniveau van 0,022. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele geslacht in de steekproef van Dordrecht niet representatief is voor de populatie. De steekproef bestaat namelijk uit meer vrouwen vergeleken met de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Rotterdam geeft een chi-kwadraat van 5,2 bij $df=1$, met een significantieniveau van 0,023. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele geslacht in de steekproef van Rotterdam niet representatief is voor de populatie. De steekproef bestaat namelijk uit meer vrouwen vergeleken met de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Haarlem geeft een chi-kwadraat van 4,5 bij $df=1$, met een significantieniveau van 0,023. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele geslacht in de steekproef van Haarlem niet representatief is voor de populatie. De steekproef bestaat namelijk uit meer vrouwen vergeleken met de populatie.

Voor alle vier de steekproeven blijkt de steekproef dus niet representatief te zijn voor de populatie, zoals de gegevens in tabel 4.2 al deden vermoeden. Er hebben over het algemeen meer vrouwen de enquête ingevuld dan dat naar aanleiding van de populatie verwacht zou mogen worden. Hiervoor zijn verschillende verklaring mogelijk. Aangezien de enquêtes werden afgenomen rondom Pinksteren, een periode waarin veel kinderen vrij zijn van school, zou het kunnen zijn dat daardoor meer vrouwen thuis waren. Verder kan het zijn dat vrouwen eerder bereid zijn dan mannen om enquêtes in te vullen, of misschien minder snel durven te weigeren.

Tabel 5.2: Aantal omwonenden van de vier verschillende ruïnes in 2011 naar geslacht, absoluut en relatief

Stad	Geslacht	Populatie		Steekproef	
		Abs.	%	Abs.	%
IJsselstein	Man	16765	48,8	66	35,1
	Vrouw	17585	51,2	122	64,9
	Totaal	34350	100,0	188	100,0
Dordrecht	Man	8640	50,2	69	41,3
	Vrouw	8560	49,8	98	58,7
	Totaal	17195	100,0	167	100,0
Rotterdam	Man	14585	46,4	57	37,3
	Vrouw	16835	53,6	96	62,7
	Totaal	31420	100,0	153	100,0
Haarlem	Man	25405	48,6	67	40,4
	Vrouw	26885	51,4	99	59,6
	Totaal	52305	100,0	166	100,0

Bron: CBS Statline, 2011

5.3 Etniciteit

In de enquête is de omwonenden gevraagd in welk land zij geboren zijn om zo te achterhalen of zij volgens de definitie van het CBS autochtoon of westers- of niet-westers-allochtoon zijn. Zoals in tabel 5.3 te zien is bestaat de doelpopulatie, uitgesplitst naar de vier verschillende ruïnes, in IJsselstein uit 34.350 personen verdeeld in 81,0% autochtonen, 7,0% westerse allochtonen en 12,0% niet-westerse allochtonen. In Dordrecht bestaat de populatie uit 17.195 personen, waarvan 76,6% autochtoon, 9,8% westers allochtoon en 13,5% niet-westers allochtoon. De doelpopulatie in Rotterdam bestaat uit 31.420 personen, onderverdeeld in 70,4% autochtonen, 12,0% westerse allochtonen en 17,6% niet-westerse allochtonen. In Haarlem bestaat de doelpopulatie uit 52.305 personen, onderverdeeld in 81,0% autochtoon, 12,5% westers allochtoon en 6,6% niet westers allochtoon. De gegevens over de doelpopulaties laten zien dat het aandeel allochtonen in Rotterdam het hoogst is. Met ongeveer 30% allochtonen ligt dit percentage ongeveer 10% hoger dan in de andere drie populaties. Verder verschilt het per populatie of de allochtonen vooral van westerse of niet-westerse afkomst zijn.

De steekproef bestaat uit 690 respondenten, waar bij de variabele etniciteit 16 'missing values' zijn. Hierdoor is het aantal respondenten gecorrigeerd naar 674 (tabel 5.3). Bij de steekproef in Dordrecht hebben 165 respondenten hun etniciteit aangegeven. Hier is 85,5% autochtoon, 9,1% westers allochtoon en 5,5% niet-westers allochtoon. In Haarlem hebben 161 respondenten hun etniciteit aangegeven, onderverdeeld in 87,6% autochtonen, 9,3% westerse allochtonen en 3,1% niet-westerse allochtonen. Van de respondenten in IJsselstein hebben 183 respondenten geantwoord en zijn onderverdeeld in 86,3% autochtonen, 6,6% westerse allochtonen en 7,1% niet-westerse allochtonen. In Rotterdam hebben 150 respondenten hun etniciteit aangegeven. Hier is 82,0% autochtoon, 10,0% westers allochtoon en 8,0% niet-westers allochtoon.

Bij de variabele etniciteit mag de steekproefverdeling ook als normaalverdeeld beschouwd worden, want ook hier zijn per ruïne meer dan 30 waarnemingen. De χ^2 goodness-of-fit test wordt gebruikt om de representativiteit te toetsen. De verdeling naar etniciteit in de steekproef wordt vergeleken met die van de doelpopulatie. Wanneer hier geen significante verschillen worden aangetoond, wordt de variabele beschouwd als representatief voor de populatie.

De χ^2 goodness-of-fit test voor IJsselstein geeft een chi-kwadraat van 4,4 bij df=2, met een significantieniveau van 0,114. De verdeling in de steekproef verschilt dus niet significant

van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. >0,05). Dit betekent dat de variabele etniciteit in de steekproef van IJsselstein representatief is voor de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Dordrecht geeft een chi-kwadraat van 9,7 bij df=2, met een significantieniveau van 0,008. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. >0,05). Dit betekent dat de variabele etniciteit in de steekproef van Dordrecht niet representatief is voor de populatie. Dit komt vooral doordat er meer autochtonen en minder niet-westerse allochtonen in de steekproef zitten dan in de populatie.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Rotterdam geeft een chi-kwadraat van 11,2 bij df=2, met een significantieniveau van 0,004. De verdeling in de steekproef verschilt dus significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. <0,05). Dit betekent dat de variabele etniciteit in de steekproef van Rotterdam niet representatief is voor de populatie. Het verschil wordt hier net als bij Dordrecht veroorzaakt door een tekort aan vooral niet-westerse allochtonen in de steekproef.

De χ^2 *goodness-of-fit test* voor Haarlem geeft een chi-kwadraat van 5,1 bij df=2, met een significantieniveau van 0,076. De verdeling in de steekproef verschilt dus niet significant van de verdeling in de populatie (Asymp. Sig. >0,05). Dit betekent dat de variabele etniciteit in de steekproef van Haarlem representatief is voor de populatie.

Alleen in het geval van Rotterdam zijn de uitkomsten van de steekproef niet representatief voor de populatie. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de autochtonen in deze steekproef meer bereid waren om mee te werken dan de allochtone bewoners.

Tabel 5.3: Aantal omwonenden van de vier verschillende ruïnes in 2011 naar etniciteit

Stad	Etniciteit	Populatie		Steekproef	
		Abs.	%	Abs.	%
IJsselstein	Autochtoon	27823	81,0	158	86,3
	Allochtoon, westers	2405	7,0	12	6,6
	Allochtoon, niet-westers	4122	12,0	13	7,1
	Totaal	34350	100,0	183	100,0
Dordrecht	Autochtoon	13178	76,6	141	85,5
	Allochtoon, westers	1694	9,8	15	9,1
	Allochtoon, niet-westers	2323	13,5	9	5,5
	Totaal	17195	100,0	165	100,0
Rotterdam	Autochtoon	22127	70,4	123	82,0
	Allochtoon, westers	3763	12,0	15	10,0
	Allochtoon, niet-westers	5530	17,6	12	8,0
	Totaal	31420	100,0	150	100,0
Haarlem	Autochtoon	42359	81,0	141	82,0
	Allochtoon, westers	6513	12,5	15	9,3
	Allochtoon, niet-westers	3433	6,6	5	3,1
	Totaal	52305	100,0	161	100,0

Bron: CBS Statline, 2011

5.4 Conclusies representativiteit

Wanneer de drie variabelen gezamenlijk worden bekeken blijkt dat de vier steekproeven op verschillende variabelen per ruïne niet-representatief zijn. Normaal kan een niet-representatieve steekproef gewogen worden. Dit betekent dat bepaalde groepen relatief meer of minder mee worden geteld bij het toetsen. In dit geval is dat echter niet mogelijk aangezien de steekproeven op de variabele leeftijd niet representatief was voor Haarlem, de variabele geslacht zelfs voor geen enkele ruïne representatief en ten slotte de etniciteit niet representatief was voor de steekproef van Rotterdam. Het is dus niet mogelijk om deze steekproeven representatief te maken voor de populaties. Dit betekent dat de gegevens uit dit onderzoek niet mogen worden gegeneraliseerd voor de hele populatie. Er mogen enkel conclusies worden getrokken over de omwonenden die zijn betrokken in dit onderzoek. Aangezien het hierbij gaat om 690 omwonenden van verschillende ruïnes zijn de uitspraken die in dit onderzoek gedaan worden dus wel gebaseerd op een groot aantal respondenten.

5.5 Kernvariabelen; opleidingsniveau, informatievoorziening, toegankelijkheid, bekendheid, bezoekfrequentie en waardering

In dit onderzoek worden naast de variabelen die onderzocht zijn voor de representativiteit een aantal andere variabelen geanalyseerd die van invloed zijn op de bekendheid, bezoekfrequentie en waardering van kasteelruïnes. In het conceptueel model zijn deze verwachte verbanden weergegeven.

In deze paragraaf zullen de kernvariabelen opleidingsniveau, informatievoorziening, toegankelijkheid, bekendheid, bezoekfrequentie en waardering worden geanalyseerd. Dit zijn de variabelen die aan de hand van de hypothesen die zijn opgesteld en zullen worden getoetst. Van deze variabelen zijn geen gegevens beschikbaar over de populatie, dus hier wordt alleen een beschrijving gegeven van de uitkomsten van de steekproef, onderverdeeld naar ruïne. Voor de meest opmerkelijke uitkomsten is gezocht naar een waarschijnlijke verklaring, zodat een beeld ontstaat van hoe de vier steekproeven eruit zien.

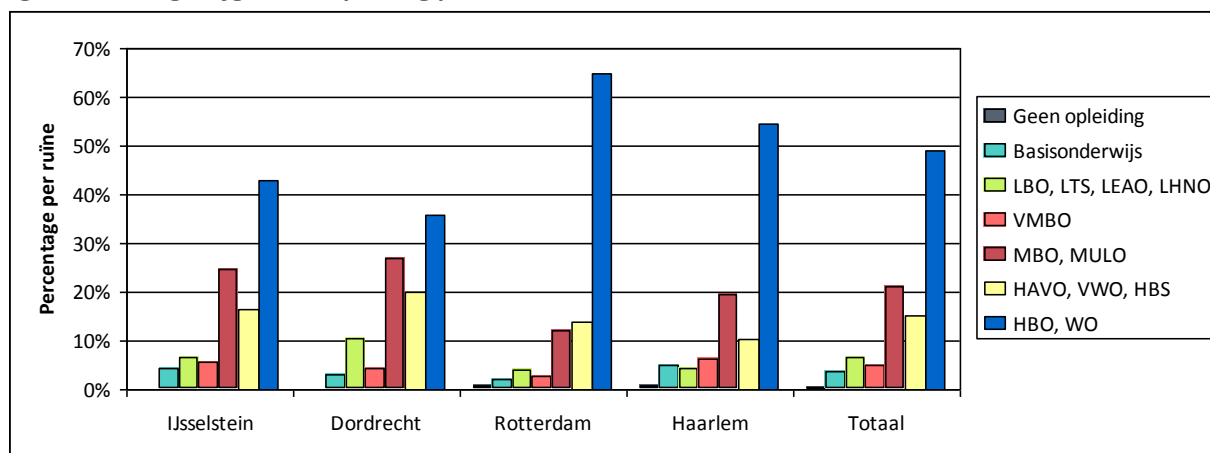
5.5.1 Opleidingsniveau

Naast leeftijd en etniciteit is opleidingsniveau een kernvariabele die behoort tot de persoonskenmerken. Om een beeld te krijgen van de verdeling van het opleidingsniveau is aan de respondenten gevraagd wat hun hoogst afgeronde opleiding is. Hierbij worden de opleidingen HBO en WO tot 'hoog opgeleid' gerekend en de overige opleidingen tot 'lager opgeleid' gerekend.

In totaal hebben 665 omwonenden hun opleidingsniveau ingevuld, wat betekent dat er 25 respondenten deze vraag hebben open gelaten. De kolom totaal uit tabel 5.1 geeft een beeld van de vier steekproeven samen. Hieruit blijkt dat relatief gezien het grootste gedeelte van de respondenten (49,0%) hoog opgeleid is. Verder valt op dat bijna alle omwonenden (op 3,9% na) minimaal middelbaar onderwijs hebben afgerond.

De steekproeven van de vier steden bestaan ongeveer uit 160 omwonenden, Rotterdam vormt hierop echter een uitzondering met 184 omwonenden. Wanneer de vier steekproeven met elkaar worden vergeleken blijkt allereerst dat de steekproef van Rotterdam met 64,9% relatief uit veel hoogopgeleide omwonenden bestaat. In Haarlem is ook meer dan de helft van de omwonenden hoogopgeleid, terwijl in Dordrecht maar 35,8% hoogopgeleid is. Dordrecht heeft vergeleken met de andere steden in ieder geval meer lager opgeleiden, dit blijkt uit de hoge percentages LBO'ers en MBO'ers. Verder valt op dat in IJsselstein een kwart van de omwonenden MBO of MULO als hoogst afgeronde opleiding heeft.

Figuur 5.1: Hoogst afgeronde opleiding per stad en alle steden samen



5.5.2 bezoekfrequentie

Om een beeld te krijgen van hoe vaak de verschillende ruïnes bezocht worden, is aan de respondenten die de ruïne kennen gevraagd naar hun bezoekfrequentie. Er is hierbij van uitgegaan dat wanneer men de ruïne niet kent, deze ook niet zal bezoeken. Er is dus uitsluitend van de mensen die hebben aangegeven de ruïne te kennen, de bezoekfrequentie in beeld gebracht. In dit geval geldt dit voor 248 respondenten. Hierbij moet worden opgemerkt dat er niet van mag worden uitgegaan dat deze groep de ruïne ook daadwerkelijk nooit bezoekt, aangezien dit niet aan hen gevraagd is. De bezoekfrequentie daarom alleen betrekking op 407 van de 690 omwonenden van de ruïnes die de ruïne kennen. Dit onderzoek richt zich uitsluitend op de bezoekfrequentie en niet op het type activiteiten dat bij de ruïnes worden gedaan.

In tabel 5.4 is de bezoekfrequentie per ruïne terug te vinden. Als daarbij gekeken wordt naar de omwonenden van alle ruïnes samen (in de kolom totaal), valt op dat 51,6 % van de kenners de ruïne nooit bezoekt. Ongeveer een kwart van de omwonenden komt er jaarlijks en ongeveer 10 procent komt er halfjaarlijks. Er duidelijk te zien dat hoe hoger de bezoekfrequentie is, des te minder respondenten in deze categorieën vallen. De bezoekfrequenties maandelijks, wekelijks en dagelijks zijn namelijk slechts op 6,4 %, 3,9 % en 0,2 % (respectievelijk) van alle omwonenden van toepassing. De meerderheid van de omwonenden bezoekt de ruïne dus nooit of weinig.

Voordat de bezoekfrequentie van de afzonderlijke steden met elkaar vergeleken kunnen worden moet worden opgemerkt dat de valide respons van Dordrecht en Rotterdam relatief laag is. Voor deze steden geldt namelijk dat respectievelijk slechts 50,6 % en 58,7% van de respondenten uit de steekproef aan heeft gegeven bekend te zijn met de ruïne. Zoals eerder beschreven worden alleen deze respondenten betrokken in de berekening van bezoekfrequentie van omwonenden.

Bij het vergelijken van de ruïnes op basis van de percentages uit tabel 5.4 valt op dat in Dordrecht, met 75%, relatief gezien de meeste omwonenden de ruïne in hun wijk nooit bezoeken en in Haarlem, met 16%, de minste. Haarlem steekt hiermee erg af ten opzichte van de andere steden. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de ruïne in Haarlem in de Stadskweektuin ligt, waar een kwekerij en een educatiecentrum aanwezig is. Hier worden onder andere workshops gegeven en voor basisscholen milieulessen georganiseerd. De omgeving van de kasteelruïne heeft dus in Haarlem een duidelijke gebruiksfunctie. Als mensen de Stadskweektuin bezoeken, bezoeken ze waarschijnlijk de ruïne dus ook. Voor Dordrecht geldt dat de ruïne niet direct in een woonomgeving ligt, maar in een industriegebied. Dit zou mee kunnen spelen in het feit dat driekwart van de respondenten Huis te Merwede niet bezoekt.

Van de vier ruïnes gaan de omwonenden in Rotterdam en in Haarlem relatief gezien het vaakst naar de kasteelruïne bij hen in de wijk. Waarbij in Haarlem nog ruim twee keer zoveel mensen halfjaarlijks (29,2%) en maandelijks (16,0%) een bezoek aan de ruïne brengen dan in Rotterdam. In deze twee steden gaan bovendien relatief veel mensen wekelijks naar de ruïne, namelijk 3,9% in Rotterdam en zelfs 11,3% in Haarlem. Deze hoge bezoekfrequenties zijn wellicht het gevolg van de 'activiteiten' die direct rondom de ruïne plaats vinden. In Haarlem kan hierbij gedacht worden aan de eerder genoemde Stadskweektuin waar tevens een educatiecentrum toe behoort. De ruïne in Rotterdam is ingericht met verschillende grafkelders en is daarmee onderdeel van het plaatselijke kerkhof. Voor beide ruïnes geldt waarschijnlijk dat de bezoeken aan de ruïne onderdeel zijn van een gecombineerd bezoek. Dit zou dan ook kunnen verklaren waarom in IJsselstein en Dordrecht de hoge bezoekfrequenties (bijna) niet voorkomen. Deze ruïnes staan namelijk meer op zich zelf en vormen dus geen onderdeel van een andere gebruiksfunctie.

Ten slotte kan geconcludeerd worden uit de gevonden bezoekfrequenties dat de ruïnes niet dagelijks bezocht worden. Alleen in Dordrecht heeft namelijk één respondent aangegeven de ruïne dagelijks te bezoeken. Aangezien dit een extreem laag aantal is, kan hier geen conclusie aan verbonden worden. Over het algemeen genomen zou aan de hand van tabel 5.4 gesteld kunnen worden dat omwonenden nul tot twee keer per jaar de ruïne in hun wijk bezoeken. Cijfers doen vermoeden dat de setting of omgeving van de ruïne van invloed is op de bezoekfrequentie. Of dit ook daadwerkelijk het geval is, valt buiten dit onderzoek.

Tabel 5.4 Bezoekfrequentie

Bezoekfrequentie	IJsselstein		Dordrecht		Rotterdam		Haarlem		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Nooit	92	63,9	60	75,0	41	53,2	17	16,0	210	51,6
Jaarlijks	46	31,9	15	18,8	17	22,1	29	27,4	107	26,3
Halfjaarlijks	5	3,5	1	1,2	10	13,0	31	29,2	47	11,5
Maandelijks	1	0,7	2	2,5	6	7,8	17	16,0	26	6,4
Wekelijks	0	0,0	1	1,2	3	3,9	12	11,3	16	3,9
Dagelijks	0	0,0	1	1,2	0	0,0	0	0,0	1	0,2
Totaal	114	100,0	80	100,0	77	100,0	106	100,0	407	100,0

5.5.3 Informatievoorziening

Om een beeld te krijgen van de manier waarop er informatie wordt aangeboden over de vier ruïnes is per ruïne gekeken in hoeverre verschillende informatiebronnen aanwezig zijn. Er zijn hierbij scores toegekend, waarbij 0 staat voor het niet aanwezig zijn van informatiebronnen, 1 voor matig aanwezig en 2 voor voldoende/goed aanwezig. Hierbij lag de focus op informatieborden en rondleidingen bij de ruïne, informatie bij de lokale VVV, in de lokale krant en op internet. Voor iedere ruïne is een totale en gemiddelde score berekend zodat de ruïnes met elkaar vergeleken kunnen worden. Dit is in drie klassen verdeeld: weinig-, voldoende- en veel informatiebronnen beschikbaar. Zoals in tabel 5.5 is te zien verschilt de totale score van de ruïnes behoorlijk. In Haarlem is de diversiteit in informatiebronnen het laagst en in IJsselstein het hoogst. Dit blijkt tevens uit de klassen (drie klassen die variëren van weinig tot veel beschikbare informatiebronnen) waartoe de ruïnes behoren. Over de ruïne in Haarlem zijn weinig informatiebronnen beschikbaar, over Dordrecht en Rotterdam voldoende en over IJsselstein veel.

Tabel 5.5: Observatie scores informatievoorziening

	Rotterdam	Haarlem	Dordrecht	IJsselstein
Informatieborden	2	0	2	1
Rondleiding	0	0	1	2
Informatie bij VVV	0	0	0	2
Lokale krant	0	1	1	1
Internet	2	1	1	2
Totale score	4	2	5	8
Gemiddelde score	0,8	0,4	1	1,6
Conclusie	Voldoende informatiebronnen beschikbaar	Weinig informatiebronnen beschikbaar	Voldoende informatiebronnen beschikbaar	Veel informatiebronnen beschikbaar

Indeling gemiddelde score in klassen:

0 tot 0,65 = weinig informatiebronnen beschikbaar

0,66 tot 1,32 = voldoende informatiebronnen beschikbaar

1,33 tot 2 = veel informatiebronnen beschikbaar

Figuur 5.2: Informatieborden bij ruïne in Rotterdam (links), Dordrecht (rechts) en IJsselstein (onder)



Dit zijn de informatieborden die beschikbaar waren bij de ruïnes. Deze zijn gefotografeerd door de studenten tijdens het veldwerk. Het informatiebord bij de ruïne in Dordrecht was het meest compleet. Een informatiebord bij de ruïne in Haarlem ontbrak.

5.5.4 Toegankelijkheid

Voor het beoordelen van de toegankelijkheid van de vier ruïnes is grotendeels dezelfde methode gebruikt als voor de informatievoorziening. Voor de toegankelijkheid per ruïne is gekeken naar de aanwezigheid van een toegangsweg en andere paden en de zichtbaarheid, vrije toegankelijkheid en centrale ligging van de ruïne zelf. Deze score heeft een waarde van 0, 1 of 2 afhankelijk van de mate waarin het aspect geldt voor een bepaalde ruïne. Hierbij valt op dat de vier ruïnes maar matig zichtbaar zijn.

Voor iedere ruïne is een totale en gemiddelde score berekend zodat ze onderling met elkaar vergeleken kunnen worden op basis van de toegankelijkheid. Uit tabel 5.6 blijkt dat de scores van de ruïnes redelijk hoog zijn en dicht bij elkaar liggen, waarbij de ruïnes van IJsselstein en Dordrecht het laagst scoren en Haarlem het hoogst scoort. Uit de verdeling over de drie klassen (slecht, voldoende en goed toegankelijk) blijkt dat de ruïnes in Dordrecht en IJsselstein voldoende toegankelijk zijn en dat de ruïnes in Rotterdam en Haarlem goed toegankelijk zijn. Hierbij valt op dat geen van de ruïnes slecht toegankelijk is.

Tabel 5.6: Observatie scores toegankelijkheid

	Rotterdam	Haarlem	Dordrecht	IJsselstein
Toegangsweg	2	2	0	2
Wandel-, fiets- en/of ruiterpaden	2	2	2	0
Zichtbaarheid	1	1	1	0
Vrije toegankelijkheid	1	2	2	1
Centrale ligging	2	2	0	2
Totale score	8	9	5	5
Gemiddelde score	1,6	1,8	1	1
Conclusie	Goed toegankelijk	Goed toegankelijk	Voldoende toegankelijk	Voldoende toegankelijk

Indeling gemiddelde score in klassen:

0 tot 0,66 = *slecht toegankelijk*

0,66 tot 1,33 = *voldoende toegankelijk*

1,33 tot 2 = *goed toegankelijk*

Aan de hand van onderstaande foto's (figuur 5.3) is een beeld te krijgen van de mate van toegankelijkheid van de vier verschillende ruïnes. Hier is te zien dat de ruïne in IJsselstein het minst goed zichtbaar is vergeleken met de andere drie ruïnes. Daarnaast is te zien dat er bij de andere ruïnes ook sprake is van omliggende wandelpaden, dit is niet het geval bij de ruïne in IJsselstein.

Figuur 5.3: De vier verschillende ruïnes in hun directe omgeving



5.5.5 Bekendheid

Om te onderzoeken of inwoners van de vier steden de ruïne kennen, is in de enquête de vraag gesteld of men de ruïne die op een foto staat herkent. In onderstaande tabel 5.7 staat een overzicht van mensen die de ruïne wel of niet herkennen van de foto. Het blijkt dat het merendeel van de respondenten de ruïne kent. Het gaat hierbij om een groep van 401 ten opzichte van de 677 respondenten waar het antwoord van is gegenereerd. Relatief kent dus 59,2% van de respondenten de ruïne. De overige 276 respondenten kenden de ruïne niet (40,8%). Per stad bekeken blijkt dat de ruïne in IJsselstein en Haarlem relatief meer bekend zijn onder de omwonenden dan voor de ruïnes in Dordrecht en Rotterdam. Respectievelijk 74,6% en 63,5% van de respondenten kent de ruïnes in IJsselstein en Haarlem. In Dordrecht en Rotterdam liggen deze percentages een stuk lager, namelijk 46,1% en 49,7%.

Een mogelijke verklaring voor het feit dat de ruïne in IJsselstein onder relatief veel respondenten bekend is, is dat de ruïne centraal in de stad ligt nabij het historische centrum. Bovendien is van het oorspronkelijke kasteel de gehele kasteeltoren intact gebleven en vormt de fysieke aanwezigheid van de kasteeltoren een opvallend geheel nabij het centrum. Hoewel de ruïne niet goed zichtbaar en niet vrij toegankelijk is, is het toch een groot opvallend gebouw.

Dat de ruïne in Haarlem bekend is bij relatief veel respondenten, komt waarschijnlijk doordat de ruïne middenin de Stadskweektuin ligt. Deze kweektuin wordt relatief veel bezocht, onder andere voor het geven van educatieve lessen aan scholen en andere geïnteresseerden. Daarnaast zijn er in deze kweektuin allerlei faciliteiten te vinden, zoals een dierenwilde en een speeltuintje en is de stadskweektuin goed toegankelijk door de ruime openingstijden (Gemeente Haarlem, 2012).

De ruïnes in Dordrecht en Rotterdam zijn minder bekend bij respondenten. De ligging van de ruïnes speelt hierbij mogelijk een rol. De ruïne in Dordrecht ligt op een industrieterrein en niet direct in een woonomgeving, wat bij de andere ruïnes wel het geval is. Daarnaast is deze ruïne minder intact en minder herkenbaar als een kasteel. Bij het vergelijken van de ruïnes op basis van de percentages van de bezoekfrequentie uit tabel 5.7 valt op dat in Dordrecht, met 75 %, relatief gezien ook de meeste omwonenden de ruïne in hun wijk nooit bezoeken. De ruïne in Rotterdam is gelegen op een begraafplaats die niet geheel vrij toegankelijk is. Bovendien is de ruïne (en de begraafplaats) slechts gedeeltelijk zichtbaar, waardoor de kans groot is dat veel mensen niet weten van het bestaan van de ruïne.

Tabel 5.7: Herkenning van de ruïne op de foto door de respondenten in de vier verschillende steden

	IJsselstein		Dordrecht		Rotterdam		Haarlem		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Wel bekend	141	74,6	76	46,1	76	49,7	108	63,5	401	59,2
Niet bekend	48	25,4	89	53,9	77	50,3	62	36,5	276	40,8
Totaal	189	100,0	165	100,0	153	100,0	170	100,	677	100,0

* 13 missing values (1,9%)

Om de mate van kennis over de ruïne onder de respondenten te onderzoeken, is van de respondenten die de ruïne kennen naar de kennis over de ruïne gevraagd. Het gaat hierbij om de eerder genoemde 401 respondenten die hebben aangegeven de ruïne te herkennen van de foto. Door middel van vier open vragen over het bouwjaar, het verval van de ruïne, de vroegere en de huidige functie zijn scores toegekend aan de antwoorden die de respondenten op deze vragen hebben gegeven. De mate van kennis is daarna berekend door de gemiddelde score op de vragen te berekenen. De scores zijn onderverdeeld in drie klassen, namelijk de categorie 'weinig kennis'; dit betreft respondenten die een gemiddelde score van 0 tot 1 hebben, de categorie 'voldoende kennis'; dit omvat respondenten die een gemiddelde score van 1 tot 2 hebben en ten slotte de categorie 'veel kennis'; dit zijn respondenten met een gemiddelde score van 2 tot 3. In tabel 5.8 staat een overzicht van de mate van kennis van de respondenten bij de vier verschillende steden. In totaal blijkt dat het merendeel van de respondenten (54,6%) weinig kennis heeft over de ruïne in hun omgeving. 41,4% Van de respondenten heeft voldoende kennis over de ruïne in hun omgeving en slechts 4% van de respondenten heeft veel kennis over de ruïne. Daarnaast verschilt de mate van kennis onder omwonenden per stad. Relatief hebben respondenten in Dordrecht en Rotterdam minder kennis over de ruïne vergeleken met respondenten in IJsselstein en Haarlem. Respectievelijk 67,1% en 57,9% van de respondenten in Dordrecht en Rotterdam hebben weinig kennis over de ruïne, vergeleken met 49,6% en 50,0% in IJsselstein en Haarlem. Ook hebben relatief meer respondenten voldoende en veel kennis in IJsselstein en Haarlem vergeleken met Dordrecht en Rotterdam (zie tabel 5.8). De mate van het aanbod van informatievoorziening zou van invloed kunnen zijn op de mate van kennis. Dit komt aan bod bij de toetsing van hypothese 1.

Tabel 5.8: mate van kennis van de respondenten bij de vier verschillende steden

	IJsselstein		Dordrecht		Rotterdam		Haarlem		Totaal	
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
Weinig kennis	70	49,6	51	67,1	44	57,9	54	50,0	219	54,6
Voldoende kennis	65	46,1	24	31,6	29	38,2	48	44,4	166	41,4
Veel kennis	6	4,3	1	1,3	3	3,9	6	5,6	16	4,0
Totaal	141	100,0	76	100,0	76	100,0	108	100,0	401	100,0

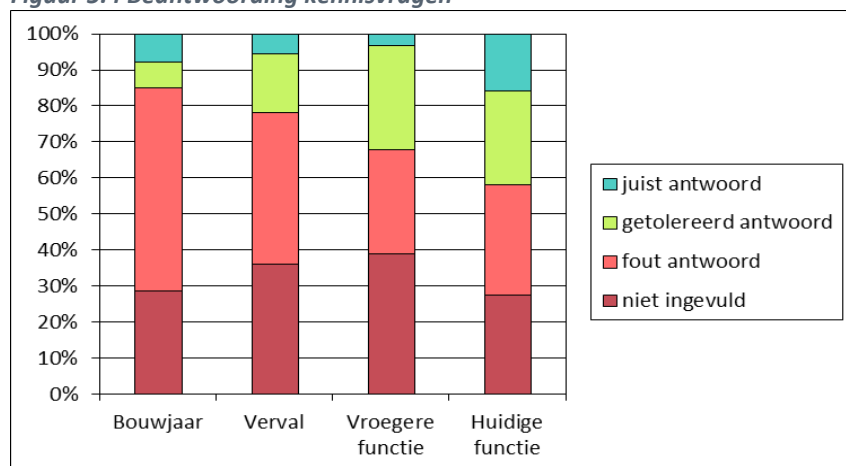
* 289 missing values (41,9%).

Ook zijn de antwoorden van de respondenten per vraag vergeleken, om te zien of er grote verschillen waren in de mate van kennis over het bouwjaar, het verval van de ruïne, de vroegere en de huidige functie. Een groot gedeelte van de respondenten heeft deze vraag niet ingevuld, waarschijnlijk omdat ze het antwoord op de vraag niet wisten (28,7%). Ten eerste blijkt dat een groot deel van de respondenten weinig kennis heeft over het bouwjaar. Met 56,4% heeft meer dan de helft van de respondenten op deze vraag een fout antwoord gegeven. Slechts 7,7% van de respondenten hebben het juiste antwoord gegeven. Dit is te verklaren doordat in veel informatiebronnen het precieze bouwjaar vaak onbekend is of niet duidelijk is. Daarnaast is het opvallend dat bij IJsselstein vaak (68,1%) een onjuist antwoord is gegeven op deze vraag. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de ruïne verwoest en opnieuw opgebouwd is. Het kan zijn dat mensen daardoor niet zo goed wist wat ze met de vraag aan moesten.

De vraag over het verval van de ruïne wisten ook maar weinig omwonenden te juist te beantwoorden. Hierbij gaf namelijk 42,1% van de respondenten een fout antwoord, ten opzichte van 5,5% met een juist antwoord. Ook hierbij is het probleem dat er weinig informatiebronnen beschikbaar zijn. Een andere verklaring is dat veel respondenten als antwoord 'oorlog' gaven. Dit soort antwoorden kon niet goed gerekend worden, omdat deze te vaag waren. Er zijn ten slotte vele oorlogen waar men dan op kan doelen.

Bij de laatste vraag over de huidige functie is het opvallend dat relatief veel mensen een juist of een getolereerd antwoord hebben gegeven bij de ruïnes in IJsselstein en in Haarlem. Een verklaring hiervoor is dat de ruïne van IJsselstein tegenwoordig een duidelijke functie heeft, namelijk als onderdeel van een museum, waar ook rondleidingen en vertellingen worden gedaan. De ruïne in Haarlem is onderdeel van een kasteeltuin die relatief veel mensen kennen. Deze ruïnes zijn dus duidelijk gekoppeld aan een gebruiksfunctie, terwijl dit bij de overige kasteelruïnes minder het geval is. Veel omwonenden komen dan ook, mede vanwege deze (tweede) functie bij de ruïne, waardoor ze ermee bekend zijn. De functie van de ruïne in Rotterdam en Dordrecht zijn minder duidelijk, aangezien er nauwelijks georganiseerde activiteiten plaatsvinden.

Figuur 5.4 Beantwoording kennisvragen



Over het geheel bekeken kan worden geconcludeerd dat relatief veel respondenten bekend zijn met de ruïnes in Haarlem en IJsselstein. Er zijn minder respondenten die bekend zijn met de ruïnes in Dordrecht en Rotterdam. Eventuele verklaringen hiervoor hebben te maken met de toegankelijkheid, zichtbaarheid en de vorm van de ruïne (compleetheid). De mate van bekendheid heeft ook invloed op de mate van kennis over de ruïne. Wanneer men niet weet dat er een ruïne in de omgeving staat, heeft men er ook geen kennis over. Bovendien wordt bekendheid beïnvloed door de hoeveelheid informatie die er beschikbaar is. De verwachting hierbij dat hoe meer informatie er beschikbaar is, des te meer kennis omwonenden hebben van de ruïne. Zoals eerder genoemd zal in het volgende hoofdstuk worden geanalyseerd in hoeverre dit geldt voor de steekproef.

5.5.6 Waardering

In dit onderzoek is gekeken hoe de omwonenden de ruïnes waarderen. Hierbij gaat het om de esthetische waardering, wat betekent dat er enkel wordt gekeken naar vormaspecten van de ruïnes. Coeterier heeft in zijn onderzoek de esthetische waardering onderverdeeld naar vier criteria. Dit zijn de schoonheid, compleetheid, uniciteit en de mate van onderhoud. Deze criteria zijn gehanteerd in dit onderzoek. In de enquête zijn 5 stellingen gegeven, waarbij de respondenten een score konden aangeven in antwoordencategorieën van zeer oneens tot zeer eens. Hierbij zijn uitsluitend de respondenten geselecteerd die de ruïne bezoeken ofwel de gebruikers van de ruïnes. De resultaten zijn op basis van een Likertschaal verwerkt om de mate van waardering van de vijf stellingen in totaal te kunnen meten.

De stellingen om de waardering te meten in de enquête waren als volgt:

'Ik vind de kasteelruïne mooi.'

'Ik vind de omgeving van de kasteelruïne mooi.'

'Ik heb een idee hoe het oorspronkelijke kasteel er uit heeft gezien.'

'Ik vind dat de kasteelruïne goed in de omgeving past.'

'Ik ben tevreden met de huidige staat waarin de kasteelruïne verkeert.'

Met de Likertschaal kan een gesommeerde schaal voor het construct 'waardering' worden gemeten, door de som van de itemscore te nemen. Hoe hoger deze score, hoe positiever de waardering van de ruïne.

Om te meten in welke mate de items het construct 'waardering' meten is een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. De maat van de interne consistentie (Cronbach's alpha) bedraagt 0,49, wat is te laag is. Uit de vergelijking met de verschillende vragen blijkt dat er één item is die het minst correleert met de totaalscore van alle overige items. Dit is de vraag: 'Ik heb een idee hoe het oorspronkelijke kasteel er uit heeft gezien. Dit item is daarom niet meegenomen in de analyse, waardoor het construct 'waardering' is gemeten op basis van de overige vier items. Bij het analyseren van deze vraag blijkt dat ten eerste blijkt dat relatief het minste aantal respondenten deze vraag heeft beantwoord (slechts 171 respondenten). Daarnaast blijkt dat de groep respondenten die op deze vraag 'oneens', 'niet oneens/niet eens' of 'eens' heeft geantwoord, ongeveer even groot zijn (respectievelijk 28,7%, 25,7% en 35,1%). Er is dus geen duidelijke oververtegenwoordiging van respondenten die het oneens of eens zijn, waardoor uit deze vraag geen verband kan worden afgeleid.

Na uitvoering van een nieuwe betrouwbaarheidsanalyse bedraagt de Cronbach's alpha 0,65 en dit betekent dat de vier items nu intern consistent zijn en dus representatief om het construct 'waardering' te kunnen meten.

De uitkomst van de Likertscore is verdeeld in drie klassen, waarbij de eerste klasse uit respondenten bestaat die een lage waardering aan de ruïne geven. Deze klasse bestaat uit scores van -2 t/m -0,5. Dit betekent dat respondenten die een negatieve score geven, de

reünie laag waarderen. De tweede klasse bestaat uit omwonenden die een neutrale waardering geven, bestaat uit de klasse -0,5 t/m 0,5. De laatste klasse bestaat uit mensen die een hoge waardering geven aan de ruïne en deze bestaat uit de klasse 0,5 t/m 2.

Er zijn in totaal 197 mensen die de ruïne bezoeken, daarvan zijn van 173 mensen de gegevens verkregen over de waardering van de ruïne. Uit tabel 5.8 blijkt dat relatief veel respondenten de kasteelruïne in hun omgeving hoog waarderen. Er is te zien dat 60,7% van de respondenten geeft een hoge waardering, terwijl slechts 5,2% de ruïne van de respondenten een lage waardering geeft. Daarnaast is er met 34,1% ook een groot aandeel van de omwonenden die de ruïne neutraal waardeert. Mogelijke verklaringen hiervoor worden aan de hand van verwachte verbanden getoetst.

Wanneer de waardering van de verschillende steden met elkaar worden vergeleken blijkt dat het merendeel van de respondenten in Rotterdam en Haarlem een hoge waardering (74,2% en 76,2% in tabel 5.9) aan de ruïne in de omgeving geeft, in tegenstelling tot slechts 37,8% en 23,5% van de omwonenden in IJsselstein en Dordrecht. In Dordrecht blijkt dan ook dat met 17,6% relatief veel respondenten de ruïne laag waarderen. Wellicht komt dit doordat deze omwonenden weinig hebben met de ruïne, omdat het buiten de woonwijk ligt.

Tabel 5.9: mate van waardering van de ruïne bij de vier verschillende steden

	IJsselstein		Dordrecht		Rotterdam		Haarlem		Totaal	
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
Lage waardering	3	6,7	3	17,6	2	6,5	1	1,2	9	5,2
Neutrale waardering	25	55,6	10	58,8	6	19,4	18	22,5	59	34,1
Hoge waardering	17	37,8	4	23,5	23	74,2	61	76,2	105	60,7
Totaal	45	100,0	17	100,0	31	100,0	80	100,0	173	100,0

De antwoorden van de omwonenden zijn per vraag vergeleken om te zien of er grote verschillen zijn in de mate van waardering voor de ruïne op de verschillende deelonderwerpen. Met de eerste stelling: 'ik vind de kasteelruïne mooi', is met 62,9% de meerderheid van de omwonenden het eens (figuur 5.5). Tussen de ruïnes bestaan verschillen tussen de mate van waardering van de 'schoonheid' van de ruïne. Vooral de ruïne van IJsselstein krijgt een hoge waardering. Hier is 65,2% van de omwonenden het eens met de stelling en daarbij is 17,4% het zeer eens met de stelling. De ruïne van Dordrecht krijgt een lage waardering. Slechts 47,4% van de respondenten is het eens met de stelling, 42,1% van de respondenten heeft een neutrale mening over de schoonheid. De groep respondenten die de ruïne in Dordrecht bezoekt (slechts 19 respondenten), ligt echter ook een stuk lager dan de het bezoekersaantal van de andere ruïnes. Een mogelijke verklaring voor de hoge waardering van de ruïne in IJsselstein is dat deze het meest compleet is van alle vier de ruïnes en nog een duidelijke associatie met een kasteel oproept. De ruïne in Dordrecht wordt ten eerste minder bezocht en daarnaast is van het oorspronkelijke kasteel nog maar weinig over, waardoor mensen zich er misschien weinig bij voor kunnen stellen.

Bij de tweede stelling blijkt dat veel respondenten vinden dat omgeving van de ruïne mooi is. Zo is 61,0% is het eens en 18,1% het zeer eens met de stelling (figuur 5.5). Vooral de omgeving van de ruïnes in Rotterdam en Haarlem worden op dit onderwerp hoog gewaardeerd. Dit kan worden verklaard doordat deze ruïnes gelegen zijn op plekken die goed worden onderhouden, een bepaalde sfeer is gecreëerd en waarbij de omgeving een duidelijke functie heeft. Zo ligt de ruïne van Rotterdam op een begraafplaats die goed wordt onderhouden en zo ligt de ruïne van Haarlem in een Stadskweektuin waarbij aandacht wordt besteed aan de omgeving. Dit is minder het geval bij de ruïne in IJsselstein, waarbij de omgeving geen duidelijke gebruiksfunctie heeft en waar de afgebakende omgeving waarin de kasteelruïne staat, in vergelijking met de overige kasteelruïnes klein is. De ruïne van Dordrecht ligt op een industrieterrein, wat de sfeer van de omgeving erg beïnvloed. Een industriegebied

is niet erg levendig. Er komen minder mensen en daarnaast staan er veel grote, grijze gebouwen. De omgeving heeft hier ook geen duidelijke functie, het is braakliggend terrein (zie hierbij ook de foto's van de ruïnes bij de casebeschrijvingen). Verder is gebleken, uit het interview met de Dordrechtse archeologe Deborah Paalman, dat doordat de ruïne verder van de woonwijk is gelegen het op sommige momenten van de dag geen fijne plek is om te komen. Men voelt zich er dan niet zo veilig. Dit kan invloed hebben op de waardering van omwonenden in Dordrecht (Bijlage Interview Deborah Paalman).

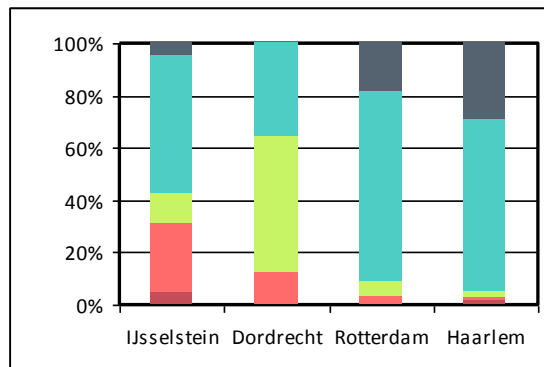
Bij de resultaten van de derde stelling blijkt dat relatief veel respondenten vinden dat de kasteelruïne goed in de omgeving past. Zo is 68,3% het eens en 11,1% het zelfs zeer eens met de stelling. Ook bij deze stelling blijkt dat in Dordrecht de meeste mensen het oneens zijn met de stelling, waarschijnlijk omdat de ruïne in op een industrieterrein ligt en de omgeving geen duidelijke gebruiksfunctie heeft (figuur 5.5).

Uit de resultaten van de laatste stelling blijkt dat met 45,5% relatief gezien de meeste respondenten tevreden zijn met de huidige staat waarin de kasteelruïne verkeert. Echter ligt de waardering voor het onderhoud lager in vergelijking met de waardering voor de schoonheid en compleetheid waarbij ook de omgeving een rol speelt. De huidige staat van de ruïnes in Rotterdam en Haarlem worden het hoogst gewaardeerd, de huidige staat van de ruïne in IJsselstein wordt het minst goed gewaardeerd. Dit lijkt niet logisch aangezien de kasteeltoren in IJsselstein nog helemaal intact is. Misschien nemen mensen echter de omgeving hierbij mee in hun oordeel en de omgeving is bij IJsselstein niet heel netjes onderhouden (figuur 5.5).

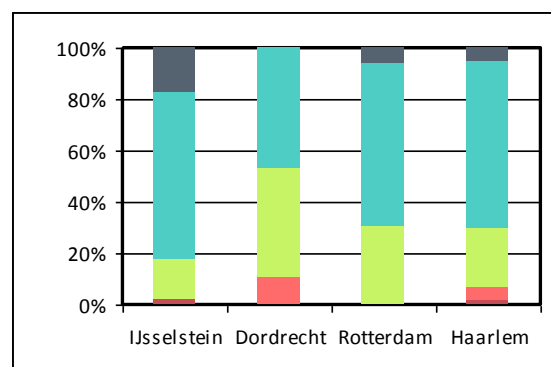
Tot slot kan geconcludeerd worden dat relatief veel respondenten die de ruïne bezoeken een positieve waardering aan de ruïne in hun omgeving geven. Daarnaast blijkt dat vooral de respondenten in Haarlem en Rotterdam een hoge waardering aan de ruïne in hun omgeving geven. Bij een positieve waardering van de ruïnes blijkt dat de omgeving een grote rol speelt. De gebruiksfunctie en de sfeer van de omgeving spelen mogelijk een rol bij de waardering en daarnaast heeft de vorm van de kasteelruïne waarschijnlijk ook effect op de waardering, aangezien de ruïne in IJsselstein het meest compleet is en het meest herkenbaar als kasteel is en daardoor en het hoogst gewaardeerd bij de categorie schoonheid.

Figuur 5.5: Beantwoording waarderingsvragen

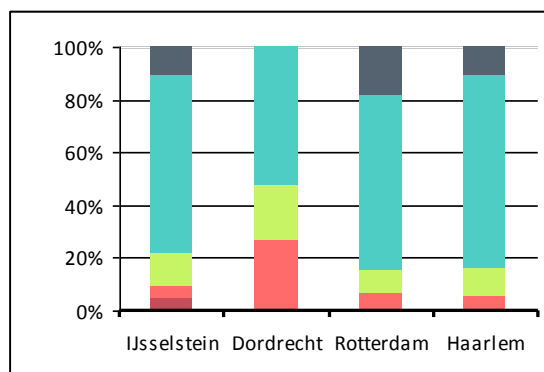
Ik vind de kasteel ruïne mooi.



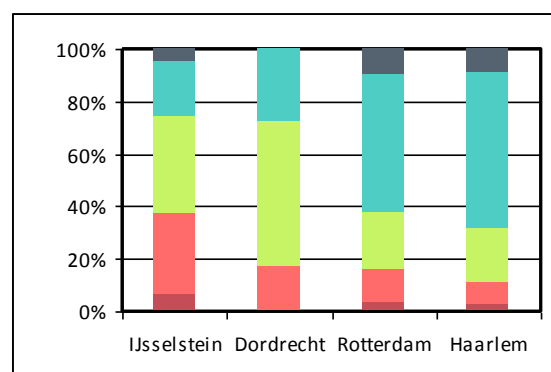
Ik vind de omgeving van de kasteelruïne mooi.



Ik vind dat de kasteelruïne in de omgeving past.



Ik ben tevreden met de huidige met staat waarin de kasteelruïne verkeert.



6. Statistische analyse van onderzoekshypothesen

In dit onderzoek staat de mogelijke invloed van persoonskenmerken, informatievoorziening en toegankelijkheid op de bekendheid en bezoekfrequentie van de ruïne centraal en ook in hoeverre deze variabelen van invloed zijn op de waardering van de kasteelruïne. Met behulp van de gegevens uit de steekproef kan worden nagegaan of er verbanden bestaan tussen de variabelen en hoe sterk deze verbanden zijn. Op basis van de aselechte steekproef zouden uitspraken over de gehele populatie gedaan kunnen worden. De populatie in dit onderzoek omvat alle inwoners die woonachtig zijn op een afstand van 1,5 kilometer vanaf de ruïne en 18 jaar of ouder zijn. Aangezien de steekproef niet representatief bleek te zijn is het echter niet mogelijk om algemene conclusies voor de totale populatie te trekken. Met de statistische toetsen kan niet worden nagegaan of de steekproefuitkomsten significant (geldig) zijn voor de gehele populatie, of op toeval berusten. Aangezien de steekproef groot is (bijna 700 respondenten) is het wel zinvol om naar verbanden te zoeken. Deze zijn echter alleen geldig voor de steekproef waaruit de gegevens afkomstig zijn.

De verbanden die worden onderzocht zijn gebaseerd op de in hoofdstuk 3 geformuleerde verwachtingen. Ten eerste is de relatie tussen het aanbod van informatiebronnen en de bekendheid van de kasteelruïnes onderzocht. Daarna de relaties tussen het aanbod van informatiebronnen, de toegankelijkheid en de persoonskenmerken op de bezoekfrequentie en ten slotte de relaties tussen bekendheid en bezoekfrequentie op waardering.

6.1 Informatievoorziening

In dit onderzoek wordt gekeken naar de invloed die informatievoorziening heeft op zowel de bekendheid als de bezoekfrequentie van kasteelruïnes. Informatie over kastelen en ruïnes kan voor uiteenlopende doeleinden worden gebruikt. Een daarvan is de educatieve functie: Kasteelruïnes vertellen ons iets over hoe mensen in het verleden woonden en werkten. Het bezoek aan een kasteel kan worden gezien als informele educatie (Kuypers en Wiss, 2009). De mate van informatievoorziening is per stad geobserveerd. Er is per stad één waarde voor informatievoorziening toegekend. Deze waarde voor de informatievoorziening zijn in drie klasse verdeeld; weinig-, voldoende- en veel informatie. Bij de toekenning van deze waardes, blijkt dat alleen de informatievoorziening in Haarlem weinig is, in Rotterdam en Dordrecht is de informatievoorziening voldoende en alleen in IJsselstein is er veel informatievoorziening beschikbaar. In deze paragraaf wordt er ingegaan op de effecten van informatievoorziening op de bezoekfrequentie en de bekendheid.

De verwachting is dat wanneer er meer informatie over de ruïne beschikbaar is, de bekendheid van de ruïne toeneemt. Om te kijken of deze verwachting voor de steekproef geldig is, wordt aan de hand van een kruistabel en een associatiemaat het mogelijke verband onderzocht. De bekendheid is verdeeld in drie verschillende klassen: weinig-, voldoende- en veel kennis.

Aan de hand van de kruistabel is echter geen duidelijk positief of negatief verband aan te wijzen tussen de variabelen informatievoorziening en bekendheid. In tabel 6.1 is niet af te lezen dat naarmate de informatievoorziening hoger wordt, de mate van bekendheid ook toeneemt, wat tegen de verwachting ingaat. Relatief gezien is er een grote groep van 54,6% van de respondenten, die maar weinig kennis hebben over de ruïne en een heel kleine groep (4,3%) respondenten met veel kennis (tabel 6.1).

Er is een relatief grote groep van respondenten met voldoende of weinig kennis over de ruïne (96,0%, zie tabel 6.1). Mensen die weinig kennis hebben van de kasteelruïne, komen het vaker voor in steden waar voldoende informatievoorziening is (62,5%, zie tabel 6.1), dan in steden waar de informatievoorziening weinig of veel is.

Tabel 6.1: Bekendheid als gevolg van de mate van informatievoorziening over de ruïnes

		Informatievoorziening							
		Weinig		Voldoende		Veel		Totaal	
		Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Bekendheid	Weinig	54	50,0	95	62,5	70	49,6	219	54,6
	Voldoende	48	44,4	53	34,9	65	46,1	166	41,4
	Veel	6	5,6	4	2,6	6	4,3	16	4,0
	Totaal	108	100,0	152	100,0	141	100,0	401	100,0

Aangezien niet statistisch getoetst mag worden of het gevonden verband significant is voor de hele populatie, worden alleen de associatiemaat Kendall's tau-c uitgevoerd om te onderzoeken wat de sterkte en de richting van het verband zijn. De Kendall's tau-c heeft een waarde van 0,012, wat erop wijst dat in dit geval geen verband bestaat tussen de mate van informatievoorziening en de mate van kennis.

Naast de relatie tussen informatievoorziening en bekendheid, is ook de relatie tussen informatievoorziening en bezoekfrequentie onderzocht. De bezoekfrequentie is geclassificeerd in twee klassen: 'vaak' en 'niet vaak/nooit'. Hierbij wordt onder 'vaak' verstaan dat men dagelijks, wekelijks of maandelijks een kasteelruïne bezoekt. In de categorie 'niet vaak/nooit' vallen de respondenten die halfjaarlijks, jaarlijks of nooit een kasteelruïne bezoeken. Verwacht wordt dat de bezoekfrequentie beïnvloedt wordt de mate van informatievoorziening.

Aan de hand van de kruistabel (tabel 6.2) is af te lezen dat er een relatief kleine groep respondenten is die de ruïne vaak bezoekt, in totaal maar 10,6%. Wanneer veel informatievoorziening beschikbaar is, zijn er weinig mensen die de ruïne vaak bezoeken. Dit is echter maar op één respondent gebaseerd. Op basis hiervan is af te vragen hoe betrouwbaar dit verband is. Verder is uit tabel 6.2 af te lezen dat wanneer er weinig informatievoorziening is, er relatief veel mensen zijn die de ruïne vaak bezoeken, namelijk 27,4%. De associatiemaat Kendall's tau-c is gebruikt om de sterkte en richting van het verband aan te geven. Deze wijst, met een waarde van 0,216, op een zwak positief verband. In dit geval betekent een positief verband dat naar mate de informatievoorziening toeneemt, de ruïne minder vaak wordt bezocht, doordat de waarde voor 'vaak bezoek' 1 is en de waarde voor 'niet vaak' 2. De uitkomst wordt voornamelijk beïnvloed door de gegevens van Haarlem. Haarlem is de enige stad waar weinig informatie beschikbaar is over de ruïne, maar de bezoekfrequentie is daar wel het hoogst. Dit leidt als snel naar het verband tussen weinig informatievoorziening en een hoge bezoekfrequentie.

Tabel 6.2: Bezoekfrequentie als gevolg van de mate van informatievoorziening over de ruïnes

Bezoekfrequentie	Informatievoorziening							
	Weinig		Voldoende		Veel		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Vaak	29	27,4	13	8,3	1	0,7	43	10,6
Niet vaak/ nooit	77	72,6	144	91,7	143	99,3	364	89,4
Totaal	106	100,0	157	100,0	144	100,0	407	100,0

6.2 Toegankelijkheid

De mate van toegankelijkheid van een kasteelruïne is van invloed op de mate van keuzes die mensen kunnen maken in het deelnemen aan activiteiten in de openbare ruimte. Toegankelijkheid is de drempel die bepaalt of men wel of niet een plek in de openbare ruimte bezoekt (Lau & Chiu, 2003, p. 197). De fysieke en visuele verbinding met de omgeving, zoals de locatie, de aanwezigheid en de inrichting van verbindingswegen en de zichtbaarheid spelen een rol bij de mate van toegankelijkheid. Daarnaast spelen andere factoren zoals reistijd een rol. In dit onderzoek is er vanuit gegaan dat de reistijd voor iedereen ongeveer hetzelfde zal zijn, aangezien het inwoners binnen een straal van 1.5 kilometer betreft. Hierdoor wordt er verwacht dat naarmate de ruïne toegankelijker is, de bezoekfrequentie onder omwonende hoger is. Om de invloed van de mate van toegankelijkheid op de bezoekfrequentie te bepalen, zijn de variabelen tegen elkaar afgezet in een kruistabel. De mate van toegankelijkheid is bepaald door middel van een aantal die bij elke ruïne door observatie onderzocht zijn. Deze criteria zijn:

- de aanwezigheid van een toegangsweg
- de aanwezigheid van wandel-, fiets- en/of ruiterspaden
- zichtbaarheid
- vrije toegankelijkheid
- centrale ligging in woonwijk

Bij elke ruïne is per criteria een score gegeven aan de mate van toegankelijkheid. Hieruit kwam naar voren dat de kasteelruïnes in Rotterdam en Haarlem goed toegankelijk zijn en de kasteelruïnes in IJsselstein en Dordrecht voldoende toegankelijk. Er is dus géén ruïne die slecht toegankelijk is.

Aan de hand van de kruistabel (tabel 6.3) is de relatie tussen toegankelijkheid en de bezoekfrequentie weergegeven. De tabel heeft betrekking tot 407 respondenten die de kasteelruïne bezoeken. Uit het tabel blijkt dat relatief meer respondenten de kasteelruïne niet vaak bezoekt (89,4%) en slechts 10,6% van de respondenten bezoekt een kasteelruïne dagelijks, wekelijks of maandelijks.

Pasaogullari en Doratli wijzen in hun artikel op het verband tussen toegankelijkheid van de openbare ruimte en het gebruik ervan. Zij constateren dat hoe groter de toegankelijkheid, hoe meer gebruik gemaakt wordt van de ruïne (2004, p. 226). In dit geval blijkt dat bij geen enkele ruïne sprake is van een slechte toegankelijkheid. Wel blijkt dat wanneer de toegankelijkheid goed is, de respondenten de kasteelruïne vaker bezoeken (20,8%) dan wanneer de toegankelijkheid voldoende is (2,2%).

Aangezien de gegevens niet afkomstig zijn van een representatieve steekproef, wordt alleen de associatiemaat Kendall's tau-b berekend. De Kendall's tau-b geeft een waarde van 0,3. Dit wijst op een zwak positief verband betreft: dus wanneer de mate van toegankelijkheid toeneemt, zal de bezoekfrequentie in kleine mate toenemen. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de respondenten die de ruïne dagelijks, wekelijks of maandelijks bezoeken, dat waarschijnlijk doen in hun vrije tijd om een wandeling te maken, hond uit te laten of om van de omgeving te genieten en dit is alleen mogelijk wanneer de ruïne voldoende of goed toegankelijk is (Bijlage Interview Fred Vogelzang).

Tabel 6.3: Bezoekfrequentie als gevolg van mate van toegankelijkheid van de ruïnes

Bezoekfrequentie	Toegankelijkheid				Totaal	
	Voldoende		Goed			
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Vaak	5	2,2	38	20,8	43	10,6
Niet vaak/nooit	219	97,8	145	79,2	364	89,4
Totaal	224	100,0	183	100,0	407	100,0

6.3 Bekendheid

Bekendheid wordt in dit onderzoek, zoals hierboven vermeld, gezien als de hoeveelheid kennis die een persoon bezit over een bepaald onderwerp (Venrooij, 2008, p. 5). Belangstelling voor cultureel erfgoed speelt hierbij een rol. Hoe meer belangstelling men voor een bepaald onderwerp vertoont, hoe meer kennis men hierover wil verwerven.

De relatie tussen de mate van kennis over de ruïne en de bezoekfrequentie is berekend aan de hand van een Spearmann's rangcorrelatie. Er wordt per stad gekeken naar de verhoudingen, zodat de verschillen tussen de steden geen invloed uitoefenen op de uitkomst. Er blijkt geen verband te bestaan in Haarlem maar in de andere drie steden wel. De Spearmann's rangcorrelatie geeft een waarde van 0,399 en voor IJsselstein en 0,315 voor Dordrecht. Dit houdt in dat er een sterk verband gevonden is tussen de mate van kennis en de bezoekfrequentie. Verder is voor Rotterdam enkel een zwak verband aan te wijzen, met een waarde van 0,273. Alle verbanden zijn positief, dit betekent dat naarmate de bekendheid toeneemt, de bezoekfrequentie ook toe neemt. De gemeenschappelijke variantie tussen bekendheid en bezoekfrequentie kan ook berekend worden. Dit is het percentage verklaarde variantie van de bezoekfrequentie door de mate van kennis over de ruïne. Deze bedraagt voor IJsselstein 15,9%, voor Dordrecht 9,9% en voor Rotterdam 7,5%. Voor Haarlem is deze maat niet van toepassing aangezien er geen verband bestaat.

6.4 Waardering

Om te onderzoeken of de bezoekfrequentie van omwonenden van invloed is op de waardering van de ruïnes onder omwonenden, zijn in tabel 6.4 deze twee variabelen tegen elkaar afgezet. De waardering van erfgoed en in het bijzonder een kasteelruïne kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. In dit onderzoek wordt uitsluitend de intrinsieke waardering gemeten, waarbij de gevoelens van waardering op grond van zintuiglijke ervaring van het object zelf zijn gebaseerd en niet op de betekenis van de objecten, die met negatieve of positieve zaken geassocieerd kunnen worden. Dit is gedaan omdat in dit onderzoek gefocust is op het meten van de esthetische waardering. Uit het onderzoek van Coeterier kwam naar voren dat voor leken de vorm van een object dominant is in het bepalen van de waardering ervan. Aan de hand van de volgende criteria wordt de esthetische waardering gemeten: schoonheid, compleetheid, uniciteit en mate van onderhoud van de ruïnes. De context van de ruïne speelt hierbij een belangrijke rol. Ruïnes worden gezien als onderdeel van een groter geheel en de samenhang van object en omgeving vormt een belangrijke factor bij de waardering. Aan de hand hiervan is verwacht dat naarmate de bezoekfrequentie van omwonende toeneemt, de waardering onder omwonende toeneemt.

Zoals eerder vermeld is bij de bezoekfrequentie een onderverdeling gemaakt in het 'vaak' en 'niet vaak/nooit' bezoeken van een kasteelruïne.

Aan de hand van de kruistabel (tabel 6.4) is naar voren gekomen dat de bezoekfrequentie van in totaal 173 respondenten die de kasteelruïne bezoeken uitgesplitst naar de mate van waardering. Hierbij zijn 24 'missing values'. Er is duidelijk te zien dat een klein gedeelte van de respondenten de ruïne vaak bezoekt. Deze respondenten geven over het algemeen een hoge waardering over de ruïne. In Haarlem is de grootste groep respondenten

die de ruïne vaak bezoeken. Hiervan geven 78,6% van de respondenten een hoge waardering, en 0% geeft een lage waardering. Van de groep respondenten die de ruïne niet vaak of nooit bezoeken, geven relatief veel mensen een hoge of neutrale waardering. De ruïne in Haarlem wordt het meest positief gewaardeerd door de groep respondenten die deze niet vaak bezoekt (75% geeft een hoge waardering in vergelijking met 1,9% die een lage waardering geeft aan de ruïne). Of er daadwerkelijk sprake is van een statistisch verband, wordt onderzocht door middel van de associatiemaat Kendall's tau-c, waarmee de sterkte en de richting van het verband worden uitgedrukt. Hieruit blijkt dat slechts voor twee ruïnes sprake is van een positief zwak verband, namelijk voor Dordrecht en IJsselstein. Hierbij bedroegen de waarden van de Kendall's tau-c respectievelijk 0,166 en 0,146. Bij deze twee ruïnes is sprake van een verband waarbij een toenemende bezoekfrequentie een hogere waardering veroorzaakt. Uit de vergelijking met de verschillende aspecten van waardering uit het vorige hoofdstuk blijkt dat de omgeving (de compleetheid), de gebruiksfunctie en de sfeer van de omgeving een grote rol spelen bij de waardering. Over het algemeen werd de ruïne in Rotterdam in zijn omgeving hoog gewaardeerd.

Tabel 6.4: Waardering als gevolg van mate van bezoek van de ruïnes

		Bezoekfrequentie					
		Vaak		Niet vaak/ nooit		Totaal	
	Waardering	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
IJsselstein	Laag	0	0,0	3	6,8	3	6,7
	Neutraal	0	0,0	25	56,8	25	55,6
	Hoog	1	100,0	16	36,4	17	37,8
	Totaal	1	100,0	44	100,0	45	100,0
Dordrecht	Laag	1	33,3	2	14,3	3	17,6
	Neutraal	0	0,0	10	71,4	10	58,8
	Hoog	2	66,7	2	14,3	4	23,5
	Totaal	3	100,0	14	100,0	17	100,0
Rotterdam	laag	1	11,1	1	4,5	2	6,5
	Neutraal	0	0,0	6	27,3	6	19,4
	Hoog	8	88,9	15	68,2	23	74,2
	Totaal	9	100,0	22	100,0	31	100,0
Haarlem	Laag	0	0,0	1	1,9	1	1,2
	Neutraal	6	21,4	12	23,1	18	22,5
	Hoog	22	78,6	39	75,0	61	76,2
	Totaal	28	100,0	52	100,0	80	100,0

Nu wordt er gekeken naar de invloed van bekendheid op waardering. Er wordt verwacht dat de bekendheid een positieve invloed heeft op de waardering van een ruïne. In dit onderzoek wordt bekendheid gezien als de hoeveelheid kennis die een persoon bezit over een bepaald onderwerp (Venrooij, 2008). De bekendheid kan van invloed zijn op de waardering van de ruïne. Dit kan getoetst worden aan de hand van regressie- en correlatiecoëfficiënten, dit wordt per stad berekend zodat de verschillen tussen de steden geen invloed uitoefenen op de uitkomst. Er blijkt in Rotterdam en Haarlem geen verband te bestaan, maar in IJsselstein en Dordrecht wel. In zowel IJsselstein en Dordrecht is dit een zwak negatief verband. Dit betekent dat als de bekendheid van de ruïne toeneemt de waardering afneemt. Er is geen duidelijke reden aan te wijzen waardoor dit verband wordt veroorzaakt.

Aan de hand van de gemeenschappelijke variantie kan worden gekeken in hoeverre de waardering wordt beïnvloed door de bezoekfrequentie. Dit is in IJsselstein 2,9% en in

Dordrecht 5,2%. Aangezien er in Rotterdam en Haarlem geen verband aanwezig is, is de gemeenschappelijke variantie voor deze steden niet van toepassing.

6.5 Persoonskenmerken

Het aantal keer, in een bepaalde periode dat een omwonende de kasteelruïne of het terrein eromheen doelbewust bezoekt, oftewel de bezoekfrequentie van een kasteelruïne, is een begrip dat niet op zichzelf staat. Het is van meerdere variabelen afhankelijk, namelijk van informatievoorziening, toegankelijkheid, persoonskenmerken en bekendheid. In deze paragraaf zal de invloed van persoonskenmerken, ook wel de karakteristieke eigenschappen van individuen op de bezoekfrequentie van een kasteelruïne worden geanalyseerd. Hierbij zal de invloed van leeftijd, opleidingsniveau en etniciteit op de bezoekfrequentie worden onderzocht. Uit onderzoek is gebleken dat deze persoonskenmerken samenhangen met verschillen in belangstelling voor cultureel erfgoed. Om te onderzoeken of dit het geval is bij de ruïnes, zal een vergelijking tussen de verschillende ruïnes worden gemaakt.

6.5.1 Opleidingsniveau

Uit diverse onderzoeken blijkt dat hoger opgeleiden de meeste belangstelling vertonen voor cultureel erfgoed (Huysmans & de Haan, 2007, p. 47). Het opleidingsniveau hangt namelijk sterk samen met de kennis en vaardigheden die nodig zijn om het culturele aanbod op waarde te schatten en ervan te genieten (Huysmans & de Haan, 2007, p. 42). Met behulp van deze steekproef wordt onderzocht of een hoger opleidingsniveau tot een beter belangstelling voor cultureel erfgoed, en dus een hogere bezoekfrequentie.

Er is een onderverdeling gemaakt bij de variabele opleidingsniveau tussen 'hoog-' en 'lager opgeleid' op basis van de hoogst afgeronde opleiding van de respondenten.

Een relatief groot deel van de respondenten in de steekproef bleek 'hoog opgeleid' te zijn in de vier verschillende steden (49,0%), ten opzichte van 51,0% lager opgeleiden. Wanneer de verschillen in opleidingsniveau tussen de ruïnes worden bekeken, valt op dat vooral in Rotterdam en Haarlem veel hoger opgeleiden zijn (respectievelijk 64,9% en 54,5%). Uit het veldwerk is gebleken dat de ruïnes in Rotterdam en Haarlem zijn gelegen in relatief welvarende wijken, waar naar verwachting meer hoog opgeleide mensen zullen wonen.

Van de 407 respondenten die hebben aangegeven de ruïne te kennen, bleek dat er in totaal 210 respondenten de ruïne nooit bezoeken (51,6%). 43 respondenten bezoekt de ruïne vaak (dus dagelijks, wekelijks, of maandelijks) en de overige 154 respondenten bezoekt de ruïne niet vaak (jaarlijks of halfjaarlijks). Er is hierbij gekozen om een categorie te maken met respondenten die de ruïne nooit of niet vaak bezoeken en een categorie waarbij de respondenten vallen die de ruïne vaak bezoeken.

Aan de hand van kruistabel 6.5 is de relatie tussen de bezoekfrequentie een kruistabel van de bezoekfrequentie per ruïne uit de steekproef van 395 respondenten uitgesplitst naar het opleidingsniveau. De bezoekfrequentie heeft betrekking op 407 van de 690 respondenten die hadden aangegeven de ruïne te kennen. Van 12 respondenten zijn geen gegevens ontvangen over het opleidingsniveau.

Uit de tabel blijkt dat er relatief weinig mensen de ruïne vaak bezoeken. In Haarlem is, zoals eerder duidelijk is geworden, het relatieve aandeel respondenten, dat de ruïne vaak bezoekt het hoogst in vergelijking met de andere ruïnes. Bij de ruïnes in IJsselstein en Dordrecht blijkt dat de respondenten die de ruïnes vaak bezoeken lager opgeleid zijn. Bij de ruïnes in Rotterdam en Haarlem blijkt de respondenten die de ruïnes vaak bezoeken vaker hoog opgeleid zijn dan laag opgeleid, echter gaat het hierbij om slechts een heel klein verschil (slechts van 3 en 1 respondenten). Of er hierbij sprake is van een statistisch verband kan worden onderzocht door middel van de associatiemaat Kendall's tau-b. Hieruit kan worden geconcludeerd dat alleen in Dordrecht sprake is van een zwak negatief verband. Bij de overige ruïnes is er geen verband tussen het hoger of lager opgeleid zijn en het niet vaak of nooit

bezoeken van een ruïne. Opvallend is dat de conclusie van Dordrecht een tegengesteld verband weergeeft dan in de hypothese verwacht werd: naar mate het opleidingsniveau onder omwonenden hoger is, zal de bezoekfrequentie van de ruïne onder omwonenden lager zijn. Aangezien het om zeer kleine getallen gaat, dienen de onderzoeksresultaten echter wel met enige voorzichtigheid benaderd te worden.

Tabel 6.5: Bezoekfrequentie als gevolg van het opleidingsniveau van omwonenden

		Opleidingsniveau					
	Bezoekfrequentie	lager		hoog		Totaal	
		Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
IJsselstein	Vaak	1	1,2	0	0,0	1	0,7
	Niet vaak/ nooit	81	98,8	57	100,0	138	99,3
	totaal	82	100,0	57	100,0	139	100,0
Dordrecht	Vaak	4	7,5	0	0,0	4	5,1
	Niet vaak/nooit	49	92,5	25	100,0	74	94,9
	totaal	53	100,0	25	100,0	78	100,0
Rotterdam	Vaak	3	13,0	6	11,5	9	12,0
	Niet vaak/nooit	20	87,0	46	88,5	66	88,0
	Totaal	23	100,0	52	100,0	75	100,0
Haarlem	Vaak	13	31,0	14	23,0	27	26,2
	Niet vaak/nooit	29	69,0	47	77,0	76	73,8
	Totaal	42	100,0	61	100,0	103	100,0

6.5.2 Etniciteit

De laatste dertig jaar is het aantal allochtonen in Nederland sterk gestegen. Huysman en De Haan hebben hierbij onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Het aantal niet-westerse allochtonen bedroeg in 2007 1,7 miljoen en volgens verwachtingen zal dit aantal allochtonen nog verder groeien. Van westerse allochtonen is bekend dat hun belangstelling voor cultureel erfgoed wat groter is dan die van autochtone Nederlanders, aangezien westerse allochtonen vaak hoogopgeleid zijn. De belangstelling voor cultureel erfgoed van niet-westerse allochtonen loopt achter bij zowel die van autochtonen als westerse allochtonen. Huysman en De Haan verklaren dit aan de hand van de hybride identiteit van deze groep. Dit houdt in dat men zich vaak verbonden voelt met beide thuislanden, waardoor men minder intensieve omgaat met de Nederlandse culturele geschiedenis (Huysman & De Haan, 2007, p. 46). Aan de hand van de vier steekproeven van dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre deze theoretische uitspraken kloppen voor de geënquêteerde omwonenden. Allereerst wordt onderzocht of het klopt dat omwonenden van niet-westerse afkomst, minder vaak de kasteelruïne bezoeken dan omwonenden van westerse afkomst. Vervolgens wordt er gekeken of het klopt dat allochtone omwonenden van westerse afkomst de kasteelruïne vaker bezoeken dan autochtone bezoekers.

Er is een onderverdeling gemaakt bij de variabele 'etniciteit' tussen 3 groepen, namelijk autochtoon of Nederlands, 'allochtoon: westers' en 'allochtoon: niet-westers'. De definitie die door het CBS wordt gehanteerd voor niet-westerse bevolkingsgroepen is als volgt: "alle bevolkingsgroepen, met uitzondering van de Nederlandse en andere westerse groepen. Het zijn allochtonen met als herkomstgroepering één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije" (CBS, 2012). Om te zien of er een verband tussen de afkomst en de bezoekfrequentie van omwonenden bestaat, zijn in een kruistabel (zie tabel 6.6) deze variabelen tegen elkaar afgezet. In deze tabel is de bezoekfrequentie te zien van 391 omwonenden die de kasteelruïne bezoeken uitgesplitst naar hun etniciteit, die bestaat uit de eerder genoemde drie categorieën. Van 16 respondenten die de ruïne bezochten zijn geen gegevens verkregen over de etniciteit.

Voor alle vier de steekproeven geldt dat er relatief weinig allochtone respondenten zijn, het overgrote deel van de respondenten is namelijk autochtoon. Van de groep autochtonen bezoekt relatief het grootste gedeelte de ruïne niet vaak of nooit. De ruïne in Haarlem wordt in vergelijking met de andere ruïnes relatief het vaakst bezocht, daarnaast wordt deze ruïne ook relatief het vaakst door westerse allochtonen bezocht, namelijk 28,6% westerse allochtonen, in vergelijking met 28,1% autochtonen.

Tabel 6.6: Bezoekfrequentie als gevolg van de etniciteit van omwonenden

		Etniciteit							
		Autochtoon		Allochtoon, westers		Allochtoon, niet- westers		Totaal	
	Bezoekfrequentie	Abs.	Rel.	Rel.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
IJsselstein	Vaak	0	0,0	1	11,1	0	0,0	1	0,7
	Niet vaak/nooit	123	100,0	8	88,9	6	100,0	137	99,3
	Totaal	123	100,0	9	100,0	6	100,0	138	100,0
Dordrecht	Vaak	4	5,8	0	0,0	0	0,0	4	5,1
	Niet vaak/nooit	65	94,2	7	100,0	3	100,0	75	94,9
	Totaal	69	100,0	7	100,0	3	100,0	79	100,0
Rotterdam	Vaak	7	10,8	1	14,3	1	33,3	9	12,0
	Niet vaak/nooit	58	89,2	6	85,7	2	66,7	66	88,0
	Totaal	65	100,0	7	100,0	3	100,0	75	100,0
Haarlem	Vaak	25	28,1	2	28,6	0	0,0	27	27,3
	Niet vaak/nooit	64	71,9	5	71,4	3	100,0	72	72,7
	Totaal	89	100,0	7	100,0	3	100,0	99	100,0

Nu een algemeen beeld van de bezoekfrequentie per ruïne verdeeld naar de etniciteit van de omwonenden is verkregen kan worden gekeken in hoeverre de verwachtingen uit de theorie gelden voor deze steekproeven. Allereerst wordt onderzocht of het klopt dat omwonenden van niet-westerse afkomst, minder vaak de kasteelruïne bezoeken dan omwonenden van westerse afkomst. Aangezien de meetschaal van de variabele 'eticiteit' nominaal is, kan met de associatiemaat Cramer's V enkel de sterkte van het gevonden verband worden gegeven per ruïne. Daaruit blijkt dat er voor IJsselstein en Rotterdam sprake is van een zwak verband en voor Haarlem een matig sterk verband tussen bezoekfrequentie en de etniciteit. Van Dordrecht kan geen sterkte worden bepaald aangezien er verband is, omdat er geen allochtone omwonenden zijn die de ruïne vaak bezoeken. Uit een kruistabel kan normaal gesproken de richting van het verband worden afgeleid. Het is in dit geval echter moeilijk om hier een uitspraak over te doen aangezien het om hele kleine aantallen gaat. Voor IJsselstein is het verband namelijk gebaseerd op 15 allochtone omwonenden en in de andere steden slechts op 10. Daarbij zijn er steeds maximaal twee omwonenden die in de categorie vaak bezoeken vallen. Gebaseerd op de kruistabel zou het alleen mogelijk zijn om te stellen dat voor Haarlem inderdaad geldt dat niet-westerse allochtone omwonenden de ruïne minder vaak bezoeken dan westerse allochtone omwonenden.

Daarnaast is het de vraag of, zoals verwacht, uit de steekproeven blijkt dat allochtone omwonenden van westerse afkomst de kasteelruïne vaker bezoeken dan autochtone omwonenden. Ook hiervoor is gebruik gemaakt van de associatiemaat Cramer's V om de sterkte van het gevonden verband per ruïne weer te geven. Hieruit blijkt dat er voor IJsselstein sprake is van een matig sterkverband, terwijl er voor de andere steden slechts een (zeer) zwak verband is tussen bezoekfrequentie en de etniciteit van omwonenden. Wat betreft de richting van deze verbanden moet dezelfde opmerking geplaatst worden als bij de voorgaande

uitspraak over westerse en niet-westerse allochtonen. De steekproeven bevatten namelijk erg weinig westerse (en niet-westerse) allochtonen. Om toch een uitspraak te doen wordt gekeken naar de kruistabel (tabel 6.6). Hieruit komt naar voren dat voor IJsselstein, Rotterdam en Haarlem gesteld kan worden dat allochtone omwonenden van westerse afkomst relatief gezien inderdaad vaker de ruïne bezoeken dan autochtone omwonenden. Voor Dordrecht is echter het omgekeerde het geval.

Verder moet gezegd worden dat deze uitspraak uit de theorie is gebaseerd op de aanname dat westerse allochtonen hoger opgeleid zijn dan autochtonen. Deze aanname is gecontroleerd voor de vier steekproeven en hier blijkt uit dat voor alle steden geldt dat de westerse allochtone omwonenden relatief gezien inderdaad hoger zijn opgeleid dan de autochtone omwonenden van de ruïnes.

6.5.3 Leeftijd

Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau komt naar voren dat vooral de leeftijdsgroep van 50 tot 64 jaar in de afgelopen decennia steeds actiever is geworden op erfgoedgebied en dus meer belangstelling voor cultureel erfgoed tonen. Ook geldt dit op zekere hoogte voor 65-plussers. Verklaringen hiervoor liggen bij de verbeterde leef-, woon- en arbeidsomstandigheden, verbeterde gezondheidszorg en de toegenomen vrije tijd, waardoor steeds meer mensen op hogere leeftijd een actieve leefstijl kunnen volgen. De cultuurhistorische belangstelling onder de leeftijdsgroep 20 tot 49-jarigen laat een daling zien (Huysman & de Haan, 2007, p. 44).

In dit onderzoek zijn omwonenden van de ruïnes ondervraagd die ouder zijn dan 18. Er is gekozen om de leeftijdsklassen aan te houden die door het CBS worden gehanteerd en dit is aan bod gekomen in hoofdstuk 3.

De verwachting is dat naarmate de leeftijd van de omwonende hoger is, de bezoekfrequentie toeneemt. Of deze vooronderstelling juist is wordt getoetst aan de hand van een kruistabel. In tabel 6.7 is deze kruistabel van de bezoekfrequentie van 397 respondenten die de kasteelruïne bezoeken uitgesplitst naar leeftijd van de respondenten. Van 10 respondenten die de ruïne bezochten zijn geen gegevens verkregen over de leeftijd.

Uit de kruistabel wordt duidelijk dat over het algemeen de ruïne niet vaak wordt bezocht. In Haarlem wordt de ruïne nog het vaakst bezocht. De leeftijdsklassen die relatief gezien de ruïne het vaakst bezoekt in Haarlem zijn de 25 tot en met 44 jarige. De 18 tot en met 24 jarigen bezoeken de ruïne juist het minst vaak. In de andere steden is het moeilijk om uit de tabel een verband op te maken, aangezien er zo weinig mensen de ruïne vaak bezoeken. Hierdoor wijst ook de Kendall's tau-c in geen van de steden op het bestaan van een verband. De Kendall's tau-c is namelijk in elke stad lager dan 0,1 was erop wijst dat er geen verband is.

Tabel 6.7: Bezoekfrequentie als gevolg van de leeftijd van omwonenden

Bezoekfreq.		Leeftijdsklassen									
		18 t/m 24		25 t/m 44		45 t/m 64		65 jaar en ouder		totaal	
		Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
IJsselstein	Vaak	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	3,4	1	0,7
	Niet vaak/ nooit	13	100,0	41	100,0	58	100,0	28	96,6	140	99,3
	totaal	13	100,0	41	100,0	58	100,0	29	100,0	141	100,0
Dordrecht	Vaak	0	0,0	1	3,0	3	10,7	0	0,0	4	5,1
	Niet vaak/ nooit	5	100,0	32	97,0	25	89,3	13	100,0	75	94,9
	Totaal	5	100,0	33	100,0	28	100,0	13	100,0	79	100,0
Rotterdam	Vaak	1	2,0	1	5,3	4	12,9	2	10,0	8	10,7
	Niet vaak/ nooit	4	80,0	18	94,7	27	87,1	18	90,0	67	89,3
	Totaal	5	100,0	19	100,0	31	100,0	20	100,0	75	100,0
Haarlem	Vaak	1	100,0	10	32,3	9	20,5	7	26,9	27	26,5
	Niet vaak/ nooit	0	0,0	21	67,7	35	79,5	19	73,1	75	73,5
	Totaal	1	100,0	31	100,0	44	100,0	26	100,0	102	100,0

6.6 Conclusie

Over het algemeen is te zeggen dat Haarlem het vaakst wordt bezocht. Dit zou mede veroorzaakt kunnen worden door de goede toegankelijkheid van de ruïne. Het is namelijk gebleken dat naarmate de toegankelijkheid toeneemt, de bezoekfrequentie ook toeneemt. De mate van de bekendheid van de ruïne onder de omwonende heeft ook een positief effect op de bezoekfrequentie van omwonende. Verder is in dit onderzoek niet gebleken dat de mate van informatievoorziening een positieve invloed heeft op de bezoekfrequentie, maar juist een negatief. Dit kan komen doordat de mate van informatievoorziening geen invloed heeft op de mate van bekendheid onder de omwonende. Tevens hebben de verschillende persoonskenmerken die zijn onderzocht, met uitzondering van etniciteit, geen invloed op de bezoekfrequentie van omwonenden. Het is namelijk gebleken dat westerse-allochtonen de ruïnes vaker bezoeken dan niet-westerse allochtonen.

Naast de bekendheid en de bezoekfrequentie is in dit onderzoek ook gericht op de waardering van de ruïne. Hiervoor werd gekeken naar de invloed van de bezoekfrequentie en de bekendheid. In beide gevallen is er enkel voor twee ruïnes een zwak verband gevonden met de mate van waardering. Bij de bekendheid is dit echter een negatief verband, dus naarmate de bekendheid toeneemt, neemt de waardering af.

7. Conclusie

In de inleiding is de vraag gesteld in hoeverre de vele kasteelruïnes in woonwijken in Nederland waardevol zijn voor het dagelijkse leven van de bewoners? Deze vraag is in dit onderzoek verweven. Het doel van dit onderzoek was namelijk te onderzoeken in hoeverre omwonenden van de vier kasteelruïnes in IJsselstein, Haarlem, Dordrecht en Rotterdam de ruïne kennen en er gebruik van maken. Daarnaast is onderzocht hoe de omwonenden de ruïnes waarderen, op basis van esthetische waardering. Er is hierbij een vergelijking tussen de vier ruïnes gemaakt, om te zien of er verschillen en/of overeenkomsten in de mate van kennis, het gebruik en de waardering van deze vier ruïnes zijn. Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

In hoeverre spelen persoonskenmerken, informatievoorziening en toegankelijkheid een rol bij de bekendheid en bezoekfrequentie van de ruïnes en in hoeverre zijn deze variabelen van invloed op de waardering?

Dit onderzoek is uitgevoerd door middel van zelf verzamelde gegevens, die door enquêtes, observaties en interviews zijn gegenereerd. Daarnaast zijn gegevens van de buurtmonitor en van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt om de samenstelling van de doelpopulatie te kunnen vaststellen. De steekproef van dit onderzoek bleek niet representatief te zijn. Dit houdt in dat gegevens uit dit onderzoek niet kunnen worden gegeneraliseerd voor alle omwonenden van ruïnes. Er zijn daarom uitsluitend conclusies getrokken over de omwonenden die betrokken zijn in dit onderzoek. In dit hoofdstuk zullen de belangrijkste bevindingen en conclusies op een rij worden gezet aan de hand van een overzicht van de belangrijkste onderzoeksresultaten.

7.1 Conclusie

Ten eerste is onderzocht in hoeverre het aanbod van informatiebronnen een rol speelt bij de bezoekfrequentie en de bekendheid van omwonenden van de ruïnes. Wanneer gekeken wordt naar de bekendheid van de omwonenden met de ruïne, blijkt dat ongeveer de helft van de respondenten bekend is met het bestaan van de ruïne in hun omgeving. Relatief veel respondenten weten van het bestaan van de ruïnes in Haarlem en IJsselstein. Er zijn minder respondenten bekend met de ruïne in Dordrecht. Een mogelijke verklaring voor het lage aandeel respondenten dat de ruïne kent, is dat de deze ruïne net buiten de woonwijk op een industrieterrein gelegen is.

Daarnaast is aan de respondenten die bekend zijn met de ruïne, gevraagd naar hun bezoekfrequentie. Hieruit blijkt dat een groot deel van de respondenten de ruïne niet vaak of nooit bezoekt. Slechts een klein deel van de respondenten bezoekt de kasteelruïne dagelijks, wekelijks of maandelijks. Bovendien is gebleken dat de ruïne in Dordrecht het minst wordt bezocht en de ruïne in Haarlem het vaakst. Bij het totale aanbod van informatiebronnen is aangetoond dat in Haarlem de diversiteit in informatiebronnen laagst is en in IJsselstein het hoogst. Hoewel de verwachting was dat er een positief verband tussen informatievoorziening en bekendheid zou zijn, is gebleken dat er in dit onderzoek geen verband kan worden gevonden. Uit een ander leeronderzoek naar bekendheid is gebleken dat het grootste aandeel omwonenden hun kennis niet uit de in dit onderzoek betrokken informatiebronnen halen, maar via-via hebben verkregen. Dit zou kunnen verklaren waarom er geen verband tussen informatievoorziening en bekendheid is gevonden.

Wat betreft de invloed van informatievoorziening op bezoekfrequentie kan uit de resultaten geconcludeerd worden dat naarmate de informatievoorziening toeneemt, de ruïne minder vaak wordt bezocht. Deze uitkomst is tegenstrijdig met de verwachting. Hierbij moet

wel vermeld worden dat deze uitkomsten worden beïnvloed door de gegevens van Haarlem. Haarlem is namelijk de enige stad waar weinig informatie beschikbaar is over de ruïne, maar de bezoekfrequentie wel het hoogst is.

Daarnaast is de invloed van de hoeveelheid kennis over de ruïne op de bezoekfrequentie onderzocht. Hierbij is uitgegaan van de verwachting dat naarmate omwonenden meer kennis hebben, men meer belangstelling heeft voor de ruïne, wat blijkt uit een hogere bezoekfrequentie. Ten eerste is naar voren gekomen dat het merendeel van de respondenten weinig kennis heeft over de ruïne in hun omgeving. Vooral in Dordrecht was dit het geval. De verwachting dat naarmate de kennis van respondenten hoger is, de bezoekfrequentie toeneemt, bleek te kloppen voor IJsselstein, Dordrecht en Rotterdam. In Haarlem is echter geen verband aangetoond.

In dit onderzoek is tevens bekeken in hoeverre de mate van toegankelijkheid van een ruïne invloed heeft op de bezoekfrequentie van de kasteelruïnes. Alle ruïnes zijn als voldoende toegankelijk beoordeeld. De verwachting dat wanneer de mate van toegankelijkheid beter is, de kasteelruïne vaker wordt bezocht wordt bevestigd door de resultaten. Opvallend is dat de ruïne in Haarlem het meest wordt bezocht, het meest toegankelijk is en daarnaast worden bij de ruïne in Haarlem ook de meeste activiteiten georganiseerd: zoals rondleidingen en educatieve lessen. Het zou kunnen zijn dat de hoge bezoekfrequentie dus wordt beïnvloed door de toegankelijkheid en het aantal georganiseerde activiteiten. Dit is echter niet onderzocht.

Verder is het is mogelijk dat persoonskenmerken van omwonenden een rol spelen bij de bezoekfrequentie van de ruïnes. Dit is onderzocht voor leeftijd, etniciteit en opleidingsniveau van de respondenten op de bezoekfrequentie. Hieruit is naar voren gekomen dat voor IJsselstein, Rotterdam en Haarlem gesteld kan worden dat allochtone omwonenden van westerse afkomst relatief gezien vaker de ruïne bezoeken dan niet-westerse allochtone en autochtone omwonenden. Voor Dordrecht is echter het omgekeerde het geval. Uit de wetenschappelijke literatuur is gebleken dat westerse allochtonen over het algemeen hoger opgeleid zijn dan niet-westerse allochtonen en autochtonen. Hoogopgeleiden hebben meer interesse voor cultureel erfgoed en daardoor hebben zij ook een hogere bezoekfrequentie. In dit onderzoek kon echter geen verband worden aangewezen tussen het opleidingsniveau en de bezoekfrequentie. Tussen leeftijd en bezoekfrequentie is ook geen verband aangetoond.

Ten slotte is onderzocht wat de invloed van bezoekfrequentie is op de esthetische waardering van de ruïnes door omwonenden. Vooral de ruïnes in Rotterdam en Haarlem worden hoog gewaardeerd. De omgeving en de compleetheid van de ruïne spelen een grote rol in een positieve waardering van de kasteelruïne. Daarnaast lijkt de gebruiksfunctie en de sfeer van de omgeving ook een grote rol te spelen bij de waardering. Vooraf is de verwachting opgesteld dat wanneer de bezoekfrequentie toeneemt, de waardering ook toeneemt. Dit bleek te kloppen voor de ruïnes in Dordrecht en Rotterdam. Echter blijkt tegen de verwachting in, dat wanneer de bekendheid van de ruïnes toeneemt, de waardering afneemt. Er is hiervoor geen duidelijke verklaring te geven.

7.2 Discussie

De keuzes die voorafgaand aan dit onderzoek zijn gemaakt hebben invloed op de onderzoeksresultaten. In deze paragraaf komen enkele van deze beslissingen aan bod die achteraf gezien wellicht beter op een andere manier hadden gekund.

Ten eerste zijn er een aantal aspecten aan te wijzen over de enquête die beter hadden gekund bij dit onderzoek. Zo was de non-respons vrij hoog. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de enquête erg lang was. Wellicht hadden meer respondenten de enquête ingevuld, wanneer de enquête korter zou zijn geweest. Daarnaast was de enquête niet volledig toegespitst per ruïne. Een aantal vragen was niet van toepassing bij sommige ruïnes, deze vragen zijn echter niet uit de enquête gehaald. Een voorbeeld hiervan is het toevoegen van een

horeca gelegenheid bij Huis ten Berghe, terwijl deze ruïne op een begraafplaats ligt. Een aantal respondenten gaf aan dat dit tot verwarring leidde en bovendien was het voor respondenten een reden om de vraag over te slaan (oftewel itemnon-respons). Daarnaast zaten er enkele fouten in de routing en had bij alle vragen naar de persoonlijke mening van respondenten de antwoordmogelijkheid n.v.t. moeten staan.

Een ander verbeterpunt heeft betrekking op de operationalisering van het begrip 'waardering'. Het onderzoek heeft zich uitsluitend gericht op de esthetische waardering, waarbij vier verschillende aspecten zouden worden gemeten, namelijk schoonheid, compleetheid, uniciteit en mate van onderhoud. Echter zijn in de enquête maar een beperkt aantal stellingen gegeven, waarmee de schoonheid, compleetheid en de uniciteit konden worden gemeten. Wanneer er meer stellingen over de esthetische waardering in de enquête waren opgenomen, zouden de resultaten wat betreft waardering betrouwbaarder zijn. Daarnaast had stelling 19c in de enquête: 'Ik heb een idee hoe het oorspronkelijke kasteel er ooit heeft uit gezien', waarmee de uniciteit van de kasteelruïne zou worden gemeten, beter anders geformuleerd kunnen worden. De stelling 'Ik vind de ruïne uniek' zou bijvoorbeeld duidelijker zijn geweest.

Verder heeft maar een klein aandeel van de respondenten de stellingen over 'waardering' ingevuld. Alleen de respondenten die de ruïne wel eens bezoeken hebben deze vragen ingevuld, dit zijn namelijk de gebruikers van de ruïne. Dit hangt samen met de operationalisering van de bezoekfrequentie. In de enquête is aan de respondenten gevraagd: 'hoe vaak bezoekt u de kasteelruïne?'. Hiermee wordt gevraagd naar hoe vaak de respondenten ongeveer per jaar de ruïne bezoeken. Veel respondenten hebben hierdoor aangegeven de ruïne nooit te bezoeken en zijn bij verdere analyses over de waardering van de ruïne niet betrokken. Zij hebben de ruïne echter waarschijnlijk wel ooit eens bezocht en hadden dus wel een waardering over de ruïne kunnen geven.

Gezien de beschikbare tijd is in dit onderzoek is het construct informatievoorziening geoperationaliseerd als de diversiteit en het aantal beschikbare bronnen. Aangezien de volledigheid van de informatiebronnen, waarbij de inhoud van de informatiebronnen een rol speelt, hierbij niet is meegenomen, kan over de volledigheid van de definitie van 'de mate van informatievoorziening' worden gediscussieerd.

Om de mate van kennis over de ruïne onder de respondenten te onderzoeken, is aan de respondenten onder andere gevraagd naar de kennis over het bouwjaar van de ruïne. Bij het toekennen van de scores, zijn antwoorden goed gerekend over het bouwjaar van het oorspronkelijke kasteel. Het kasteel van IJsselstein is echter na verwoesting opnieuw opgebouwd. Het bouwjaar van dit (tweede) kasteel is niet goed gerekend. Achteraf bleek dat een groot deel van de respondenten in IJsselstein een onjuist antwoord gegeven te hebben op deze vraag. Bij goedrekening van het antwoord van het bouwjaar van het andere kasteel, zou dit aandeel respondenten die de vraag 'onjuist' geantwoord hebben dus lager liggen.

7.3 Aanbevelingen

In dit onderzoek zijn enkele aspecten naar voren gekomen die vragen om vervolgonderzoek. In deze paragraaf zullen hiervoor enkele aanbevelingen worden gedaan. Daarnaast volgen ook enkele aanbevelingen aan de Nederlandse Kastelenstichting, als opdrachtgever van dit onderzoek.

Allereerst zou er aanvullend onderzoek gedaan kunnen worden naar het effect van de verschillende functies van de kasteelruïnes (of de directe omgeving ervan) op de bezoekfrequentie en de mate van kennis. Daarnaast blijkt dat de kasteelruïne van Haarlem opvallende resultaten oplevert in vergelijking met de andere drie ruïnes. Zoals in de conclusie al is genoemd zijn hier een aantal andere factoren mogelijk van invloed op de hoge bezoekfrequentie. Dit zou dus nog nader onderzocht kunnen worden. Verder is in dit onderzoek niet specifiek onderzocht waarom mensen die bekend zijn met een kasteelruïne,

deze niet bezoeken. Zijn deze mensen niet geïnteresseerd, speelt de omgeving een rol, of ligt het aan de informatievoorziening? Deze toevoegingen vormen belangrijke aspecten bij een eventueel vervolgonderzoek.

Wat betreft de NKS zijn er ook enkele aanbevelingen die uit dit onderzoek volgen. Allereerst is uit het onderzoek met Deborah Paalman (zie Bijlage Interview Deborah Paalman) gebleken dat er meestal geen duidelijke vraag ligt vanuit omwonenden, of andere gebruikers van kasteelruïnes, naar informatie. Mensen weten soms niet van het bestaan, waardoor ze dus eigenlijk niet weten wat ze missen. Zodra men echter wordt geïnformeerd, is men veelal erg geïnteresseerd en benieuwd en wil men de ruïne graag bezoeken. Wat dat betreft zou informatie dus in zekere zin best mogen worden “opgedrongen”.

Over het informatieaanbod kan gesteld worden dat hier nog kansen liggen. Zoals uit de theorie is gebleken zou informatie op zoveel mogelijk manieren moeten worden aangeboden, zo worden ook verschillende doelgroepen bereikt. Het aanbod kan dus worden uitgebreid en aangepast aan de wensen van gebruikers. Het andere deelonderzoek dat is gefocust op bekendheid heeft zich hierop toegespitst. Een vergelijking van de resultaten uit dat onderzoek met die uit dit onderzoek wekt de indruk dat de omwonenden het informatie aanbod niet goed weten te vinden en/of weinig gebruiken.

Verder is uit het eerder genoemde interview gebleken (zie Bijlage Interview Deborah Paalman) dat het merendeel van de mensen pas na hun werkzame leven (65-plus) interesse tonen in cultureel erfgoed zoals kasteelruïnes. Op die leeftijd hebben mensen tijd om dit soort objecten ook daadwerkelijk te bezoeken. Het is echter wel belangrijk dat men op jonge leeftijd (basis- en middelbare school) in aanraking komt met cultureel erfgoed. Op deze manier weten ze dus op jonge leeftijd van het bestaan van dit soort objecten en kan deze kennis op latere leeftijd eventueel uitgroeien tot interesse, dat leidt tot het bezoek.

8. Literatuurlijst

- Bewust samen(2012) Nederland [online]. <http://www.bewustsamen.nl/musea/riddersporen-tentoonstelling-huis-te-merwede-in-het-hof-dordrecht/> Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Bibliotheek Rotterdam (2012), Digitale wandeling Rotterdam Hillegersberg-Schiebroek, Nederland [online] <http://plugin.bibliotheek.rotterdam.nl/dlw/default.aspx?id=9>. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Bloem, Andrea (2012), Huis ter Kleef. Haarlem: Natuur- en Milieucentrum Ter Kleef.
- Boxtel, C. van, (2009) Geschiedenis, erfgoed en didactiek. Amsterdam: Erfgoed Nederland.
- Broek, A. van den, F. Huysmans & J. de Haan (2005), Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed. Het culturele draagvlak deel 6. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2005/7).
- Coeterier J.F. (2002), Lay people's evaluation of historic sites. Landscape and Urban Planning 59 (2002), pp. 111-123.
- Driessen, V. (2010), Warning, do (not) Enter: De publieksontsluiting van kasteelruïnes in Nederland. Wijk bij Duurstede: Nederlandse Kastelenstichting.
- Engelfriet, A. (2003), De Hillegondakerk in Rotterdam Hillegersberg, Nederland [online]. <http://www.engelfriet.net/Alie/Hans/hillegondakerk.htm>. Geraadpleegd op: 6 juni 2012. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Ganzeboom H. (1982), Beleving van Monumenten, een onderzoek naar herkenning, waardering en bezichtiging van monumenten uitgevoerd in de binnenstad van Utrecht. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Gemeente Dordrecht(2012) Nederland [online] <http://cms.dordrecht.nl/dordt?waxtrapp=rhqboDsHaKnPxBaBNPH> Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Gemeente Rotterdam (2012) Nederland [online] http://www.rotterdam.nl/voorziening:deelgemeente_hillegersberg___schiebroek_deelgemeenten Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Geocaching (2012) Nederland [online] http://www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?guid=490830af-6011-4e4e-8ca9-476755c7cf49. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Gorp, B. van, (2003), Bezienswaardig?: Historisch-geografisch erfgoed in toeristische beeldvorming. Delft: Eburon.
- Haarlem.nl (2012), Nederland [online] <http://www.haarlem.nl/haarlem-a-z/natuur-nme/stadskweektuin/>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Halbertsma, M. & P. van Ulzen (2008) (red), Steden van vroeger en nu. Bussum: Coutinho, pp. 11-30.
- Hermans, T.J (2012), Jan van Stolk en kasteel IJsselstein in 1796. <http://www.tacohermans.nl/ijsselstein.htm>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Huysman, F. & J. de Haan (2007), Het bereik van het verleden. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2007/29).
- Kastelen beeldbank (2012), Nederland [online]. <http://www.kastelenbeeldbank.nl/Utrecht/IJsselstein-IJsselstein/index.htm>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Kastelen in Utrecht: Kasteel IJsselstein (2012), Nederland [online]. <http://www.kasteleninutrecht.eu/IJsselstein.htm>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Kastelenstichting Holland en Zeeland (2012), Nederland [online] <http://home.tiscali.nl/~kastelenzuidholland/>. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Kuypers, J. & S. Wiss (2009), Beter beleven van erfgoed: Een onderzoek naar de informatiebehoefte over kastelen. Wijk bij Duurstede: Nederlandse Kastelenstichting.
- Lau, J.C.Y. & C.C.H. Chiu (2003), Accessibility of low-income workers in Hong Kong. Cities 20 (3), pp. 197–204.
- Munsters, (2001), Cultuurtoerisme. Leuven-Apeldoorn: Uitgeverij Garant, pp. 35-48.
- Nederlandse Kastelenstichting - NKS (2012), http://www.kastelenbeeldbank.nl/_kastelen/index.php. Geraadpleegd: 17 mei 2012. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- NL in Beeld (2012), Nederland [online] http://www.nlinbeeld.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47Geraadpleegd op: 26 juni 2012

- Nederlandse Middeleeuwse Kastelen (2012), Nederland [online]
<http://www.kasteleninnederland.nl/kasteel/kasteel222.php>. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Ons IJsselstein (2012), Nederland [online]. <http://www.onsijsselstein.nl/>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Openstreetmap (2012), Nederland [online] <http://www.openstreetmap.nl/>. Geraadpleegd: 26 juni 2012.
 Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Pasaogullari, N. & N. Doratli (2004), Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta. *Cities* 3 (21), pp. 225–232.
- RHC Rijnstreek en Lopikerwaard: IJsselstein: Kasteel IJsselstein (2012), Nederland [online].
http://www.rhcrijnstreek.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=43.
 Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed [RCE] (2012), Nederland [online].
http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cObject=Object&cAction=show&cOffset=7&cOBJnr=19449&cLast=24&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&oOrder=&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sHoofdcategorie=Kastelen%2Clandh.%2C+parken+ed&sSubcategorie=&sFunctie=&sProvincie=Noord-Holland&sGemeente=Haarlem&sPlaats=&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=Kastelen%2Clandh.%2C+parken+ed&sSubcategorie=&sOmschrijving=&sMonNr=19637.
 Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed [RCE] (2012), Nederland [online]
http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=0&cLimit=25&cOBJnr=32897&oOrder=ASC&cLast=6&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=&sGemeente=Rotterdam&sPlaats=Rotterdam&sStraat=kerkstraat&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER. Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Rijksmonumenten(2012) Nederland [online]
<http://rijksmonumenten.nl/monument/506216/huis+ter+kleef/haarlem/> Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Ronnes, H. & A. Meijer van Putten (2010), Tropes of a Texan trauma: monumental Dallas after John F. Kennedy. *International Journal of Heritage Studies*, 16 (6), pp 390-404.
- Stadsmuseum IJsselstein (2012), Nederland [online] . <http://www.stadsmuseum.nl/te-doen/dekasteeltoren>. Geraadpleegd: 6 juni 2012.
- Top010 (2012), Architectuuroverzicht Rotterdam, Nederland [online].
http://www.top010.nl/html/rijksmonumenten_rotterdam_hill.htm. . Geraadpleegd op: 6 juni 2012.
- Van Dale (2010), Nederlands Woordenboek, Utrecht: Van Dale Uitgevers.
- Venrooij, S. van (2008), Bekend maakt bemind: de relatie tussen bekendheid en reputatie in een Nederlandse B2B context. Enschede: Universiteit Twente.
- VVV Dordrecht(2012) Nederland [online]
http://www.vvvdordrecht.nl/content/nieuws_detail.asp?menu=1200000000_005440_000000_000000
 000 Geraadpleegd op: 6 juni 2012.